

74. заседание

Четвъртък, 2 април 1925 година

(Открито отъ председателя д-ръ Т. Кулевъ, въ 15 ч. 30 м.)

Председателъ: (Звъни) Моля г. секретаря да провѣри числото на присягстваващитъ г. г. народни представители.

Секретарь И. Хрелопановъ (д. ст.): (Прочита списъка. Отъ заседанието сж отсутствували следнитъ народни представители: Ангеловъ Иванъ, Ангеловъ Йорданъ, Атанасовъ Никола, Баевъ Христо, Бояджиевъ Хасанъ, сфенди, Бурмовъ Никола, Ганевъ Венелинъ, Георгиевъ Додю, Герровъ д-ръ Борисъ, Гочевъ Стефанъ, Джидровъ д-ръ Петъръ, Думановъ Тончо, Дяковъ д-ръ Цветанъ, Ивановъ Пани, Каишевъ Атанасъ, Косовски Георги, Кборчевъ Димо, Лулчевъ Коста, Маждраковъ Тодоръ, Мамгъровъ Димитъръ, Мариновъ Владиславъ, Милковски Александъръ, Миновъ Петъръ, Мончевъ Борисъ, Мушановъ Никола, Начевъ Владимиръ, Недѣлковъ Лачо, Николовъ Ангелъ, Николовъ Върбанъ, Парасковъ Василь, Пенчевъ Петъръ, Петрини Николай, Петровиць Петъръ, Петровъ Койчо, Пиронковъ Александъръ, Поповъ Георги, Поповъ Проданъ, Падзаревъ Костадинъ, Реджовъ Григоръ, Робевъ Йосифъ, Савовъ Николай, Сажжзовъ Янко, Сребърниковъ Никола, Стефановъ Петъръ, Стоенчевъ Любомиръ, Табаковъ Димитъръ, Терзиевъ Господинъ, Хаджиевъ Никола и Чомаковъ Стефанъ)

Председателъ: (Звъни) Г. г. народни представители! Присягствуватъ 145 души. Значи имаме нужното число присягстваващи за откриване на заседанието.

Обявямъ заседанието за открито.

Преди да пристъпимъ къмъ дневния редъ, имамъ да ви направя нѣкои съобщения, на първо мѣсто за отпущитъ, които съмъ далъ на нѣкои г. г. народни представители по важни домашни причини, а именно:

На г. Стефанъ Бояджиевъ — 1 день;

На г. Господинъ Терзиевъ — 2 дни;

На г. Никола Кемилевъ — 5 дни;

Освенъ това, народниятъ представителъ г. Петко Найденовъ, който се е ползувалъ съ 30 дни отпускъ, моли да му се разрешатъ още 6 дни отпускъ поради прекъсване съобщенията между Хасково и гара Раковски. Които сж съгласни да му се разреши исканиятъ отпускъ, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Народниятъ представителъ г. Станчо Стояновъ, който се е ползувалъ досега съ 33 дни отпускъ, моли да му се разреши още 2 дни отпускъ. Които сж съгласни да му се разреши исканиятъ отпускъ, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Народниятъ представителъ г. Христо Баевъ, който се е ползувалъ съ 17 дни отпускъ, моли да му се разреши още 5-дневенъ отпускъ. Ония отъ васъ, които сж съгласни да му се разреши исканиятъ отпускъ, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Постъпило е питане отъ народния представителъ г. Иванъ Черневъ къмъ г. министра на вътрешнитъ работи, въ което, като излага, че полицията му е забранила да свика събрание на 29 мартъ въ гр. Варна отъ името на Българския земеделски народенъ съюзъ, за да даде отчетъ като народенъ представителъ, моли г. министра да му отговори: какви мѣрки е вземалъ срещу полицейскитъ органи въ гр. Варна, за да му се осигури свободата като народенъ представителъ да може свободно да се изкаже предъ своитъ избиратели. Питането ще се събщи на г. министра и той ще отговори въ едно отъ следующитъ заседания.

Г. г. народни представители! Понеже г. министрътъ на вътрешнитъ работи е заетъ и ще отсутствува, първата точка отъ дневния редъ не ще може да се разгледа.

Понеже финансовата и бюджетарната комисии не сж разгледали законопроекта за разрешаване кредити за

м. априлъ отъ финансовата 1925/1926 г., то не ще можемъ да разгледаме и втората точка.

Сжко така не ще може да се разгледа и третата точка, понеже комисията не е готова съ своя докладъ.

Затова минаваме къмъ точка четвърта отъ дневния редъ — първо четене на законопроекта за бюджета на държавата за финансовата 1925/1926 г.

Има думата народниятъ представителъ г. Асенъ Цанковъ.

А. Цанковъ (с. д.): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Завчера г. министрътъ на финанситъ ни въведе въ сегашнитъ дебати по бюджета съ едно изложение, което избобилствуваше съ данни. Г. министрътъ, си разгърна тефтеритъ и се помъчи да ни убеди, че ковчежническата служба на държавата е въ пълна изправност. И ако всичкото въ политиката на единъ финансовъ министъръ или на едно правителство днесъ може да бъде въ ковчежническата служба на държавата, ние бихме могли да си откъхнемъ и да кажемъ: най-сетне българскитъ финансии сж си намърили майстора. Но, за нещастие, днесъ задачата е много по-тежка. Тефтеритъ сж въ изправност, но предприятието никакъ не стои добре. А за насъ е по-важно предприятието да бѣше добре.

Г. финансовиятъ министъръ ми направи впечатление съ тона на своята речъ. Всѣки пътъ, когато дойдѣше да посочи нѣщо, направено отъ правителството, г. министрътъ избухнаше въ апломбъ, но като дойдѣше да посочи бжданитъ възможности, бжданитъ перспективи, тогава той понижаваше тона. До днесъ което сме направили — иска да каже г. министрътъ — то е различно, а колкото се отнася до утрешния день, уви, той е много печаленъ.

Ще ми позволите да се различа и по мисль, и по тонъ отъ нашия министъръ на финанситъ.

Това, което до днесъ е направено, не ни задоволява. Ние негодуваме, защото имаме убеждението, че безкрайно повече бѣ възможно да се направи. И ако отъ нѣщо черпимъ оптимизъмъ, който ни дава куражъ да се стремимъ къмъ по-добро, това сж надеждитъ за утрешния день. Но, разбира се, очакванитъ отъ насъ подобрения не ще дойдатъ отъ продължаването на досегашния курсъ. Само ако ние можемъ да възприемемъ една по-друга политика, ние ще можемъ да очакваме по-решителни резултати за утрешния день.

Азъ не мога да се съглася съ г. министра, че въ неговитъ рѣче бюджетътъ на държавата е направилъ онака щастлива еволюция, за която той претендира. Не. Въ същественото нашиятъ бюджетъ остава така же занемаренъ, така же осакатенъ, какъвто редица години следъ войната ние постоянно го виждахме тукъ. Опити за промѣна не липсватъ, нѣкои отъ тѣхъ сж сполучливи, други несполучливи, но по същественото въ бюджета ние сме тамъ, където ни оставиха първитъ години следъ войната, следъ примирението. И наистина, цифритъ вече сочатъ, че ние все още нѣмаме, за нещастие, единъ шо-годе съносенъ, единъ шо-годе задоволителенъ бюджетъ. Г. министрътъ казва: „Напитъ бюджети, редовнитъ бюджети“, добавя той, „сж вече безъ дефицити“. Но преди него два редовни бюджети на неговии предшественици се сключиха пакъ безъ дефицити — единиятъ безъ дефицитъ, а другиятъ съ единъ излишъкъ отъ 200 милиона лева и нѣщо.

Министръ П. Тодоровъ: Разликата е тази, че нашиятъ бюджетъ понесе 1 милиардъ и нѣщо нови разходи.

А. Цанковъ (с. д.): Да. — Тежестъ, съ която пакъ твърде недостатъчно се отговори на една крѣпнаща нужда, която и до днесъ остава още незадоволена, защото и г. министръ

Етът не ще сметне, че това, което ние досега можахме да дадем на българските чиновници, е задоволително.

Ето напр. въ резюме цифритъ на последниятъ бюджетъ. По бюджета за 1923/1924 г. бѣха разрешени кредити за 5 милиарда и 596 милиона лева, но постъпления нѣма толкова — постъпленията сѣ 5 милиарда и 362 милиона лева. И затова държавата бѣ заставена да скъси разходите си, навършени бѣха разходи само за 5 милиарда и 146 милиона лева, вследствие на което се яви единъ излишъкъ по редовния бюджетъ отъ 216 милиона лева. Но дойдохъ разходите на извънредния бюджетъ съ 580 милиона лева и се получи общъ дефицитъ 317 милиона лева. Това е бюджетътъ, упражняванъ въ начало отъ предшествуващото правителство и приключенъ въ края отъ днешното правителство.

Изгледитъ на следующия бюджетъ, изцѣло упражняванъ отъ днешното правителство, не сѣ особено по-дружъ. За 1924/1925 финансовъ година бѣхме разрешили кредити на сума 6 милиарда и 825 милиона лева. Ако си спомняте, миналата година внесениятъ бюджетъ тукъ възлизаше първоначално на 6 милиарда и 223 милиона лева; отъ бюджетарната комисия бюджетътъ излѣзе съ 6 милиарда и 605 милиона лева, а изгодна гласувахме и добавяемъ кредитъ отъ 220 милиона лева — ето ви разрешенъ кредитъ на сума 6 милиарда 825 милиона лева. До края на м. февруарий, уведомяватъ ни, сѣ постъпили крагло 6 милиарда лева и се очаква да постъпятъ още 825 милиона лева — допускамъ, че тѣ ще постъпятъ. Въ най-добъръ случай, значи, редовниятъ бюджетъ ще бѣде покритъ, ако се направятъ всички разходи, които сѣ позволили отъ насъ, но излишъкъ едва ли ще остане. И следъ това иде вече извънредниятъ бюджетъ съ своитъ 400 милиона лева. Всички разходи по този бюджетъ не сѣ за извънредни нужди. Тамъ напр. имаме крагло 200 милиона лева за обмундироване на армията — единъ разходъ, който е, може да се каже, ежегоденъ и на който собствено мѣстото му при едно правилно манипулиране не трѣбва да бѣде въ извънредния бюджетъ.

Министъръ П. Тодоровъ: Този разходъ е извънреденъ — за облѣкно, което ще бѣде въ складовѣтѣ. Има даже нѣкои работи, които нѣма защо да се изтъкватъ тукъ.

А. Цанковъ (с. д.): Това е една подробностъ и азъ Ви моля, даже ако въ подробноститъ не бѣда точенъ, да не правите капиталъ отъ това, защото не въ подробноститъ лежи същественото на моята мисль.

Министъръ П. Тодоровъ: Касае се за 500 милиона лева.

А. Цанковъ (с. д.): По въ всѣки случай ние дефицита не сме го изгонили, и за да го намалимъ, ние сме заставени да се свиваме не вече въ чергата си, не вече въ черупката си, а не знамъ вече къде. Ние сме заставени да ограничаваме най-същественитъ си нужди. Азъ не зная дали най-лошитъ отъ предвиденитъ разходи биватъ зачерквани, за да се реализиратъ онѣзи икономии, които да дозволитъ бюджетътъ да се склочи или безъ дефицитъ, или съ малъкъ дефицитъ.

Сега отъ насъ се искатъ 6 милиарда и 840 милиона лева. Ако искаме да направимъ сравнение съ миналия бюджетъ, би трѣбвало да вземемъ подъ внимание и бюджета на мина „Перникъ“, който този пътъ е отдѣленъ, а той представляваше миналата година единъ разходъ отъ 229 милиона лева. Съ една дума, значи, ние вече благополучно изкачваме седмия милиардъ. Една съдба ни преследва — всѣка година трѣбва да прибавяме по единъ милиардъ. Ние не можемъ да се освободимъ отъ новитъ милиарди.

Но какво е направило правителството, за да получи спестявания? Доколькото министърътъ на финанситъ претендира, че е излѣзълъ съ нѣщо ново въ таягодишния си бюджетъпроектъ, изглежда, че това сѣ ония съкращения на длъжноститъ, които той е предприелъ и отъ които сѣква една не особено голѣма икономия.

Нека кажа най-напредъ, г. г. народни представители, че ние, социалиститъ, не сме противъ икономитъ въ държавата. Ако нѣкой има интересъ отъ икономично издръжана държава, то е тѣмо сияя обществена сръда, която ние представляваме. Работникътъ отъ града или отъ селото не е последниятъ отъ данъкоплатцитъ; напротивъ, той е първиятъ данъкоплатецъ; и въ края на крайщата той носи голѣмото бремене на държавата. Прочее, ние сме привърженици, и то строги привърженици, на икономитъ въ държавата. Но това трѣбва да бѣдатъ икономии не само

на държавното стопанство, но едновременно съ това тѣ трѣбва да бѣдатъ икономии и на народното стопанство. Смѣткитъ на държавата и на народа не могатъ така да се дѣлятъ, така да се разграничаватъ, че да ги поставятъ въ противоречие. И ако се предприематъ такива икономии въ държавния бюджетъ, които ще иматъ за резултатъ пилѣене, разходъ въ народния бюджетъ, това сѣ несполучени икономии. Ако напр. подъ претекстъ да направитъ икономия вие закриете такива учреждения, които иматъ достатъчно работа, за да прехвърлите тѣхната работи върху съседни учреждения — тукъ закриете гимназия, която има достатъчно много работа, тамъ закриете училище, което има достатъчно много работи — и си мислите, че тукъ реализирате една ефикасна икономия, бѣдете внимателни! Тази икономия е само привидна, тя е измамлива, защото това, което спестите, двойно повече ще го изгидви данъкоплатецътъ, народътъ, тѣй като той нѣма да се съгласи да остави децата си безъ образование за това, че вие му закривате училището; той все пакъ ще потърси училище за своитъ деца, но вече при много по-големъ разходи. И процеситъ нѣма да изчезнатъ съ това, че вие сте закрили сѣдилища. Само ще разкарвате хората да ходятъ повече и да губятъ повече време.

Но по съкращенията на държавнитъ служби: Вѣрно е, у насъ броятъ на чиновницитъ е доста голѣмъ. Но, г. г. народни представители, трѣбва да бѣдемъ наясно, какво тукъ е възможно и какво е немислимо, какво е полезно и какво ще бѣде прекалена ревностъ. Насъ ни се сочи, че въ 1914 г. сме имали крагло 57 хиляди чиновници и че въ 1924 г. въ тежестъ на бюджета сѣ били крагло 117 хиляди чиновници. Но въ 1914 г., освенъ чиновницитъ, ние поддържахме и 67, близо 68 хиляди войници, които правѣше, че въ тежестъ на бюджета бѣха 124 хиляди герла. Въ този брой отъ 117 хиляди чиновници за 1924 г. имаме по бюджета 27 или 30 хиляди души войници, значи днесъ ние имаме — както цитира и г. министърътъ — около 91 хиляди чиновници или едно увеличение отъ около 34 хиляди души въ сравнение съ 1914 г. Единъ отъ колегитъ изъ сръдата на болшинството ни препоръчваше, начини, по които можемъ да униожимъ 20 или 30 хиляди чиновнически длъжности. Това е въ сѣжностъ една илюзия. И най-опасното тукъ е, че вие можете да се подмамите по една логрѣшна мисль и да изпуснете онѣзи по-добри грижи, които могатъ да бѣдатъ подети и които могатъ да дадатъ много по-добри резултати. Хвърлете само единъ погледъ върху това, кои служби сѣ пораснали отъ 1914 г. насамъ. И какво ще намѣрите? Броятъ на учителитъ е пораснал съ 11 хиляди души — сега тѣ сѣ около 24 хиляди души; броятъ на желѣзничаритъ е пораснал съ 11.500 души — сега сѣ около 18—19 хиляди; броятъ на чиновницитъ и служацитъ въ пошитъ е пораснал съ 3.500 души; персоналътъ по Дирекцията на народното здраве — съ 1.600 души. Това прави едно увеличение въ числото на чиновницитъ отъ 27.600 души. За всички останали служби остава едно увеличение отъ 6.400 души. Отъ тѣзи 6.400 души 2.600 души сѣ стражари. Стражата е много увеличена — отъ 1914 г. насамъ почти се е удвоила. Остава значи единъ възможенъ баластъ отъ около 3.800 служби.

Г. г. народни представители! Може да мислите какво щете, но ние, социалиститъ, никога нѣма да се съгласимъ, че нѣкъде учителъ е излишенъ, че нѣкъде желѣзничаръ е излишенъ, че нѣкъде пощиеръ е излишенъ, че нѣкъде фелдшеръ или лѣкаръ е излишенъ. Трѣбва само да имъ намѣрите работа. Това не сѣ непроизводителни служби, това не сѣ служби, които създаватъ баластъ на държавата.

И. Тодоровъ (д. ст.): Прогимназия съ 20 или 30 ученика!

А. Цанковъ (с. д.): Кждето има такива екстравагантности, никой нѣма да се противопостави тѣ да се премахнатъ, но не за това се касае при тѣзи съкращения. Това сѣ отдѣлни случаи, наистина, скандалозни, симптоматични, това сѣ грѣшки невѣроятни, но това сѣ отдѣлни случаи.

И. Тодоровъ (д. ст.): Твърде на често.

А. Цанковъ (с. д.): А въ сѣжностъ се посѣга на много полезни учреждения, и преди всичко се посѣга на полезни учреждения. Тамъ сѣ съкращенията.

Какво се съкращава по предложението отъ г. министра проектъ? Съкращаватъ се 2.200 служби по бюджета на Министерството на финанситъ — не знамъ, това може да е умѣстно; по бюджета на народното здраве се съкращаватъ 500 служби — пращаме фелдшеритъ да ги издър-

жатъ общинитѣ, които нѣматъ средства, или окръжнитѣ съвети, които също така не изобилствуватъ съ средства. По Министерството на просвѣтата сега се зачеркватъ 615 длъжности. Но въ действителностъ отъ септември или вѣроятно още отъ юлий месецъ се зачеркватъ нѣколко хиляди, защото засега въ бюджета оставатъ да фигуриратъ учителски мѣста въ гимназии, прогимназии и други училища, които се закриватъ, и на които длъжноститѣ ще останатъ до завършването на настоящата учебна година, а следъ това вече тия служби ще изгаснатъ. Тѣй че предложеното съкращение въ сѣщность не е само близо отъ 7 хиляди, както ни се посочва, а е отъ близо 10 хиляди души.

Г. г. народни представители! Тази замислена ампутация е действително много смѣла. Азъ даже се съмнявамъ, дали и вълната прекалена ревностъ ще ви позволи да я изпълните, но ако така, както сте я замислили, въ цѣлостъ я изпълните, грѣшката ще бѣде колосална.

Навсѣкжде въпросътъ за голѣмия чиновнически баластъ е доста болезънъ, и е пожданиятъ и въ Франция, и въ Пруссия, и въ Полша, и въ Чехия, да не говоримъ за победенитѣ страни; даже и въ Англия, която е най-малко бюрократична, се стараятъ да зачеркнатъ излишнитѣ служби. И нека ви повтора, нека подчертая, противъ зачеркването на излишни служби ние, социалистичитѣ, сме последни, които ще въразимъ. Ако трѣбва да предпочитаме между интереса на чиновника, за когото нѣма работа, и интереса на данъкоплатеца, който се оплаква, че плаща тежки данъци, за да храни дармоеди, нашиятъ изборъ е направенъ безъ колебание. Въ този конфликтъ ние сме на страната на данъкоплатеца. Но, г-да, тукъ въпросътъ има една друга страна, на която вие даже не сте се спрѣли. Да се назначаватъ чиновници — за партизанина министъръ до днесъ това бѣше много леко; но да се увольняватъ чиновници, това даже за партизанина министъръ не е никакъ леко. Не леко се хвърлятъ хора на улицата безъ работа. Държавата има право отъ всеъкого да иска работа, но една държава, която иска да изпълни своитѣ задължения, тя трѣбва и да се погрижи, щото никого да не остави безъ работа. И голѣмиятъ въпросъ е: какво трѣбва да се направи, щото тѣзи ржце, които сѣ излишни въ държавата, да бждатъ погълнати на работа въ стопанството, за да не оставатъ тѣ на улицата и да увеличаватъ броя на скитачитѣ се? Защото ако мизерно възнаграденята чиновникъ, за когото нѣма достатъчно работа, е едно бремене, скитачиятъ се изъ улицата е едно още по-тежко бремене, той е единъ още по-опасенъ елементъ. Вѣсѣкжде опитаха да направятъ съкращения, на много мѣста ги направиха съ повече или по-малко успѣхъ, но никжде това не се е опитвало съ такава лекота, съ каквато днесъ ни се препоръчва съ предложения проектъ.

Опитътъ напр. на Австрия е много поучителенъ. Следъ войната Австрия, която брой 6 1/2 милиона — ние броемъ 3 милиона население — остана съ 245 хиляди чиновници, къмъ които се прибавиха по-късно и повече отъ 30 хиляди чиновници отъ така нареченитѣ южни желѣзници, които отъ частни станаха държавни — та всичко 275 хиляди чиновници. Обществото на народитѣ, което спомогна на Австрия да получи единъ външенъ заемъ, за да оправя финанситѣ си, наложи на австрийската държава една програма на икономии. Австрийцитѣ се задължиха да зачеркнатъ кржло 100 хиляди служби и на тази програма изпълнението трѣбваше да бѣде завършено . . .

А. Ляпчевъ (д. сг.): До шестъ месеца.

А. Цанковъ (с. д.): Не; миналиятъ юлий бѣше срокътъ, струва ми се. За подробноститѣ гинаги говоря подъ резерва на грѣшка. Но за основната мисль вие говоря съ пълна сигурностъ. До срѣдата на по-миналия м. февруарий бѣха съкратени около 76 хиляди служби, но затова пъкъ какво става? Броятъ на безработнитѣ, поддържани съ държавна помощ, които въ началото на тая реформа бѣше около 170 хиляди, който падна съ течение на времето на 60—70 хиляди, виждаме го по сѣщото това време, къмъ срѣдата на февруарий вече повече отъ 200 хиляди.

Въ Унгария реформата не е по-щастлива. Унгария, която брой 8 милиона жители, бѣ заварена отъ примирението съ 145 хиляди чиновници; въ това отношение, значи, тя ни прилича много, тя има почти толкова, сравнително жителитѣ си, чиновници, колкото и ние въ България. И на нея отъ Обществото на народитѣ — което и посреднички да получи външенъ заемъ — се наложи да опита съкращенията, но и наложиха една цифра много по-скромна. Надължиха я и тя прие да съкрати 15.000 служби въ разстоя-

ние на две години. А вие искате за насъ да съкратимъ почти толкова съ единъ замахъ; не даже въ една година, а въ по-малко отъ една година. Унгария пристъпи къмъ съкращение на службитѣ, докара това число къмъ 41.000 души, но какво се оказа? Оказа се, че почти всеъки чиновникъ, който бива изхвърленъ отъ служба, веднага се отзовава на улицата като безработникъ. И затова сега чезе темъ въ рапорта на г. Смитъ, делегатъ на Обществото на народитѣ, който контролира упражненето на унгарски бюджетъ, че той вече се е убедилъ, че реформата за съкращението на чиновническия персоналъ трѣбва да се изпълни въ свършено друга форма. Той казва: достатъчно ще бѣде да не се създаватъ нови служби и постоянно излишнитѣ ржце да бждатъ погълнати въ работа на държавата. Къмъ това клони г. Смитъ. И азъ мисля, г. г. народни представители — за трети пътъ казвамъ — безъ принципъ да опонирамъ на зачеркването на която и да било въ действителната смисль на думата излишна служба, следъ като държавата поеме задължението да се погрижи, щото тѣзи свободни отъ държавната машина работни ржце да бждатъ погълнати пакъ въ работа въ частното стопанство, най-доброто, което ние можемъ да направимъ — и ако това постигнемъ, то ще бѣде една колосална крачка напредъ — то е да престанемъ вече да създаваме излишни служби, да престанемъ вече да наставляваме на държавната трапеза безъ нужда партизаниитѣ си. Това за нашитѣ изхабени политически нрави ще бѣде действително една капитална реформа. Но когато вие си поставяте за задача всеъка година да зачерквате по десетина хиляди служби, за да стигнете контингента отъ 20—30 хиляди човѣка, които ни препоръчва единъ отъ нашитѣ колеги, това е една илюзия, това е една пакостна самоизмама.

Но, г. г. народни представители, кои служби се зачеркватъ? Полицията се увеличава. Казватъ ни, че се увеличава съ митническата стража; за щастие поне, че се е увеличила съ митническата стража. Казватъ ни, не е дошло още време да намалимъ числото на стражата. Ако така вървимъ, азъ не виждамъ, ще дойде ли скоро време да се отървемъ тъкмо отъ такъвъ баластъ; защото въ края на крайщата такава една голѣма полиция е единъ баластъ. Но ако това министерство е единственото, което по проекта на г. министра сочи увеличение въ броя на чиновничитѣ, навсѣкжде другаде се съкращава, въ особеностъ по Министерството на просвѣщенето. Закриватъ се училища, а като утѣшение предлагатъ ни се разширението на професионалното образование.

Г. г. народни представители! Ако нѣкой съ особень жаръ е привърженикъ на професионалното образование, то сме пакъ тъкмо ние, социалдемократитѣ. Ние не искаме никой работникъ да бѣде безъ специално образование за своята професия, но специалното образование, професионалното образование не стои въ никакъвъ конфликтъ съ общото образование. Общото образование не е погрѣбно на всеъкого, каквато и професия той да си избере. Специалното образование е специално образование: Мислите ли вие, че ние се освобождаваме отъ нѣкакъвъ баластъ, когато закриваме училища? Вие ни казвате: „Навѣдиль се е много интелигентенъ лумпенпролетариатъ, нашитѣ училища сѣ фабрици на лумпенпролетариатъ. Лумпенпролетариатътъ не е едно зло; следователно, да закриваме училищата“. Вие ще се освободите отъ интелигентността на лумпенпролетариата, ако закривате така училищата; но вие отъ лумпенпролетариата не ще се освободите. Вие ще го разведите още повече, само че той ще бѣде само лумпенъ, безъ да е интелигентенъ. И вие сега ни поставяте предъ дилемата да избираме, какъвъ лумпенпролетариатъ предпочитаме: интелигентенъ ли или неинтелигентенъ. Не, г-да, ние не искаме никакъ лумпени. Тамъ търсимъ реформата — да създадемъ условия, щото лумпенството да бѣде свършено премахнато. Но вие сте му намѣрили леко съдството; ржжете гимназиитѣ. Че вие ще закриете гимназии, че вие ще оставите деца безъ образование, и покрай това ще оставите учители безъ хлѣбъ! Кжде е икопомията?

Но, г. г. народни представители, вие ни казвате: „Ще ще дадемъ компенсация, ще ще създадемъ срещу това професионални училища“. Професионални училища трѣбва да се създадатъ, тѣхниятъ брой е недостатъченъ, той трѣбва да расте, но нѣма защо той да расте за смѣтка на общото образование. Въ професионалното училище трѣбва да отиде преди всеъко работникътъ чиракъ, който до това време не отива никжде, въ никое училище. Нѣма защо на аа да издържа децата си до по-високо образование, да от-

късват детето му със училището и да го правите преждевременно чирак. Но голѣма ще бѣде реформата, ако вие на всѣко българско бедно дете, което нѣма средства да отиде въ никакво училище, му създадете възможност преди да отиде чирак въ работилницата, да премине презъ едно професионално училище. И професионалното училище не е замислено въ противовесъ на общото образование; то иска само да разшири терена на образованието.

Но, г. г. народни представители, съществуватъ две съображения, които сочатъ, че е една капитална грѣшка това стѣснение на образованието, което се предприема съ настоящата реформа. Тѣмъ сега ние трѣбва да се мѣчимъ, колкото можемъ повече да разширимъ общото образование, безъ съ това да накърняваме специалното, професионалното образование. Съ какво искате вие да спечелимъ едно преимущество спрямо нашитѣ съседи, спрямо околния свѣтъ, който ни е обкрѣжилъ съ единъ желѣзенъ обръчъ и не ни дава да дишаме? Съ какво искате вие да конкурираме на гърци, на сърби, на ромѣни? Съ войска? Тамъ ние не ще ги стигнемъ; винаги тѣ ще иматъ повече войска, докато трае положението, въ което днесъ за днесъ сме. Имаше едно нѣщо, съ което българинътъ можеше навсякъде да се гордѣе — съ своето по-напредно образование, съ своята по-голяма грамотност. Спрѣмо гърци, спрямо сърби, спрямо ромѣни ние сме далечъ по-напредъ по грамотностъ, по образование.

И. Тодоровъ (д. ст): Грамотността и сега си остава.

А. Цанковъ (с. д): Отъ това преимущество вие искате сега да ни липсват. Нима, г. г. народни представители, ще бѣде нѣкакво нещастие, ако всѣка българска майка бѣде учителка, — ако не учителка въ държавното училище, учителка въ собствената си домъ, и ако още отначало тя подеме възпитанието на своитѣ деца? Нима ще бѣде нѣкакъвъ недостатъкъ, ако всѣки български работникъ бѣде единъ интелигентенъ гимназистъ, такъвъ, какъвто е работникътъ въ културнитѣ страни? А има редица и редица професии, които предполагатъ високо общо образование. Никой не може да стане печатаръ — разбирамъ добъръ печатаръ — безъ високо общо образование; никой не може да стане механикъ — разбирамъ добъръ механикъ — безъ високо общо образование, преди специалното образование. Има гѣщо повече: дневната индустрия иска интелигентенъ работникъ, защото работникътъ съ по-малка интелигентностъ, потъва въ нейния монотоненъ трудъ и изхабява бързо силитѣ си, бързо изнемогва. Това го бѣше предвидѣлъ преди 150 години единъ голѣмъ икономистъ, Адамъ Смитъ, който положи основитѣ на либералната политическа икономия и който искаше разширението на образованието като единъ противовесъ, като една противоотрова срещу монотонността на индустриалния трудъ. Не могатъ нервитѣ да издържатъ срещу вѣчния грочотъ на модернитѣ машини, ако мозъка не бѣде зякъченъ; а преди специалното образование, именно общитото образование е повикано да отговори на тая задача — да укрѣпи духа на човѣка.

Но г. г. народни представители, напусайки областта, където вие опитвате едни несполучливи икономии, икономии, които ще дадатъ само отрицателни резултати, бързамъ да посоча области, където икономитѣ сж необходими, където икономитѣ сж възможни и където тия икономии могатъ да дадатъ решителни резултати.

Въ нашия бюджетъ има две голѣми зеоуши рани, изъ които изобилно шуртятъ народнитѣ сили — това сж репарациитѣ и военния бюджетъ.

За репарации, включително старитѣ дългове — и тѣ не сж друго, освенъ пакъ репарации — се искатъ 1.445.000.000 л. Военниятъ бюджетъ ни е поднесенъ кръгло съ 1.200.000.000 л. Още ли ще мислимъ, че тукъ не трѣбва нищо да се опита, че тукъ нѣма какво да се предприеме? Но репарациитѣ днесъ отъ това мѣсто не може много нѣщо да се каже; тѣ не сж толкова въпросъ на разискване отъ тукъ, колкото въпросъ на разискване между правителствата. Но което трѣбва да понесаме, г. г. народни представители, то е, щото въпроса за облекчението на репарационнитѣ тежести да бѣде отворенъ, да бѣде отдалечъ подготвенъ, така че, ако обстоятелствата нѣкога позволятъ, да може да се присѣгни на практика къмъ разрешението му, или, по-точно да кажемъ, къмъ добиването на едни по-съществени облекчения. Но азъ не виждамъ какво се прави въ това отношение. Безъ съмнение, тукъ главната грижа лежи не толкова вече върху министра на финанситѣ, колкото върху министра на външнитѣ работи; но въ края на крайщата всичитѣ грижи лежатъ върху

правителството, въ неговата съвокупност. Какво прави, питаме ние, нашата дипломация, службата на нашето Министерството на външнитѣ работи, за да подготви въпроса за репарационнитѣ тежести? Г. г. народни представители! Не вѣрвамъ, че въ нѣкога съществува убеждението, че задачата на България въ външната политика е толкова лека, че въ тази областъ може да се върви какъ да е, съ когото и да е и съ които и да сж стѣпки. Но задачата на България не е и така безнадежна, за да кажеме: това е една областъ, една неблагоприятна областъ, една тъга ingrata, въ която никой нищо не може да направи; тѣй че този билъ, онзи билъ, ще си опита щастieto, но това е безъ всякакво значение.

Г. г. народни представители! Този постъ, този ресорть не е никакъ декоративенъ; той е най-малко декоративенъ за една страна като нашата. Тамъ се иска активна политика, и много активна политика. Не че нѣкой се блазни, че и при такава активностъ щастливи резултати ще залекатъ — не; ние не си правимъ илюзии. Но къмъ тия резултати трѣбва да се стремимъ и условията за по-сполучливо разрешение на тежкитѣ въпроси на външната политика трѣбва да се подготвяватъ, и да се подготвяватъ отдалечъ. Но, за нещастие, днесъ ние имаме една дипломатическа служба, която, ще ми се да кажа, стои по-долу отъ всѣка критика. Ние, българитѣ, си помислихме, че дипломатията е дѣло на единъ суетенъ етикетъ, че тамъ не трѣбва да се търси нищо друго, освенъ една вънкашностъ. Ние, българитѣ, като-че-ли имаме представителното, че всѣки, който може да пелтечи на френски езикъ, е вече единъ роденъ дипломатъ. Нашата дипломатическа служба въ своя кадъръ бѣше въ жалко състояние презъ времето на Стамболийски, но, позволете ми да мисля, нейното състояние и днесъ не се е съществено промѣнило. Ние разхождаме изъ Европа манекени, облечени въ фракъ, и мислимъ, че правимъ политика. Защото отъ нѣкои страни ни се внушава, че дипломатията, това е етикетъ, и че всичко е тамъ етикетъ. Стамболийски нѣмаше друго мнение за ролята на дипломатията, отъ това, което, изглежда, има и днешното правителство. Той тоже смѣталъ, че вѣма какво съ сполука тамъ да се опита, а всичко е да преживѣемъ времето, всичко е да бѣдемъ наредъ съ хората — „барабаръ Петко съ мжжете“; иматъ хората дипломация, външна служба, и ние сме държава, и ние все трѣбва да имаме каква да е външна служба. Но спрямо г. Калфовъ, Стамболийски имаше, бихъ рекалъ, едно преимущество, въпреки всички голѣми недостатѣци инакъ. Това преимущество бѣше, че той не знаеше никакъвъ чуждъ езикъ и имаше винаги пансъ да си намѣри нѣкой преводачъ, който да бѣде по-уменъ отъ него, тѣй че, ако случайно се каже нѣщо по-умно отъ преводача, то ще мине за смѣтка на министра, пъкъ въ останалото, всичко, което драци ухото, можеше да мине за смѣтка на преводача. Но днесъ положението на нашия министъръ на външнитѣ работи е по-деликатно. Нали той знае френски езикъ, нали той трѣбва да говори предъ хората. Наистина, казано е, че въ дипломатията най-ценното, златото, е мълчанието, но, както знаете, всичко си има мѣрка — и мълчанието има мѣрка; все нѣкъде става нужда да се говори, и то да се говори съ разумъ.

Г. г. народни представители! Извинете, че говоря шеговито по една тема, която е толкова болна. Говоря шеговито, но говоря съ болка. Ние не виждаме програмата на българското правителство въ неговата външна политика. А какво собствено искаме ние отъ външната политика днесъ? България не може да си постави за задача въ своята външна политика да провокира. Това не е по-нейния рѣстъ; това никой нѣма да ѝ го прости; па и не съществуватъ такива българи, които днесъ биха си поставили за целъ да провокиралъ. България не може да се задоволи съ това да позира. Стамболийски постигна най-много, което можеше да се постигне съ позирание. Той позираше, но съ това нашата дипломация ставаше само по-смѣшна. Не да провокира, не да позира — нито едното нито другото — искаме ние отъ нашата външна политика; но, за Бога, България има свои права и ние бихме искали отъ българското правителство, отъ министра на външнитѣ работи да знае да говори съ достоинството на нашиятѣ права. Само това искаме и нищо повече. Той трѣбва да печели днесъ вниманието на свѣта не за себе си, за своята личностъ, не за своето правителство и за партията, отъ която той изхожда, а за страната. Разбира се, преди всичко ние трѣбва да се мѣчимъ да печелимъ вниманието на свѣта съ своитѣ поредки тукъ. Безъ съмнение, една клевета е това, което днесъ се разпространява надлъжъ и на-

ширъ по свѣта за България. България не е въ това положение, въ което я рисуват нейнитѣ клеветници. ^{9/10} отъ това, съ което насъ ни злословятъ, е чиста клевета, чиста измислица. Но, за нещастие, покрай това, все пакъ има единъ известенъ процентъ, една десета, вѣроятно, отъ истината въ това, съ което свѣтътъ ни клеи. Неужели е невъзможно нашата страна да си създаде единъ такъвъ режимъ, който да обезоръжи всѣка клевета?

И. Лѣкарски (д. ст.): Тя сжествува въ вътрешността.

А. Цанковъ (с. д.): Ще речете, че клеветата е необезоръжима? Г. г. народни представители! Единъ министъръ на външнитѣ работи, едно правителство трѣбва да се научи да говори не само на дипломатитѣ, съ които то официално третира, но и на народитѣ, които стоятъ задъ тѣхъ. И днесъ за днесъ това е много по-важно. Не сж всички тамъ глухи, макаръ че много отъ тѣхъ сж глухи.

Министъръ Я. Стоенчевъ: Обаче, когато дойдатъ тукъ представителитѣ на общественото мнение на тия народи, не трѣбва само отдѣлни групи да ги посрѣщатъ и само вередъ тѣхъ да се движатъ.

А. Цанковъ (с. д.): Недейте да издребняваме едни дебати, които сж толкова сериозни. Г. г. народни представители! Въпросътъ заслужава да бжде третиранъ безъ закачки.

Министъръ Я. Стоенчевъ: Никакви закачки.

А. Цанковъ (с. д.): ... и безъ дребнава полемика. Ние, опозиционитѣ партии, тожѣ имаме длѣжности въ тая областъ, но ние не ще очакваме ние да ни подсещатъ за тѣзи наши длѣжности; ние за себе си ще се помъжимъ да направимъ възможното. Но, г. г. народни представители, онѣзи, които сж въ правителството, иматъ длѣжностъ за това много по-голяма отъ нашата. Тѣ разпослатъ съ средствата, съ престижа на вѣла държава; тѣ сж действующи фигури въ тая областъ, преди всичко, и затуй всѣко опущение тежи върху тѣхъ много повече, отколкото върху страничнитѣ помощници изъ всичкитѣ партии, които винаги трѣбва да се притечатъ на помощъ, доколкото иматъ възможностъ за това.

Но, г. г. народни представители, ако по въпроса за репарациитѣ ние непосредствено не можемъ да направимъ днесъ нищо и което може да се дѣбие тамъ, трѣбва само да се подготви засега, ако за тѣхъ бихме могли да кажемъ сега засега, че сме предъ една неразрешима задача, защото не отъ васъ зависи да се освободимъ отъ тия тежести, инакъ стои въпроса съ военния бюджетъ.

Ние, социалиститѣ, знаемъ много добре, че България не се нуждае отъ проповѣди за обезоръжаване; други се погрижиха да ни обезоръжатъ. Ние сме обезоръжени; това, което имаме като войска, не съставлява опасностъ решително за никой отъ съседитѣ. И не се касе за обезоръжаването на България. Ние, социалиститѣ, сме противъ военщината, противъ милитаризма, ние сме противъ оня атавистически духъ, който връща човѣка назадъ, къмъ звѣра. Но ние, социалиститѣ, не сме противъ армията като една организация на народната самозащита. Какво е войникътъ, какво е войската? Въ нейната служба е легнала една идея, която черпи своята сила отъ самата природа на човѣка. То е священото право на самозащита. Предназначението на войската не е да убие съседа, за да го ограби; предназначението на войската е да запази своя народъ, другиятъ да не посегне върху него да го убие, да го ограби. То е священото право на самозащита. И така погледнало, безъ съмнение сж прави ония философи, които намиратъ въ предназначението на войската нѣщо велико. То е да бжде човѣкъ готовъ да жертвува живота си за нѣщо, което е по-свето отъ живота, да жертвува живота си за една идея, да го жертвува за бѣдацитѣ поколѣния, да го жертвува за благо на единъ народъ. Тукъ спира разумната роля на войската, на всѣка военна организация. И ние, българитѣ, обезоръжени отъ вънъ, нѣма да се откажемъ отъ мисълта да организираме своята самозащита. Ние, социалиститѣ, сме хората съ единъ буенъ идеализъмъ, които въ себе си вѣрваме, че човѣкиятъ прогресъ единъ денъ ще стигне толкова високо, че човѣкъ ще се освободи отъ всичко звѣрско и че ще се създадатъ международни отношения, които ще направятъ войнитѣ невъзможни. Това е единъ идеалъ, но това не е една хи-мера. Еволюцията на свѣта — еволюция дълга, презъ

много вѣкове — ни води съ сигурностъ къмъ една такава висока цель. Но ние, социалиститѣ, не сме хората на самоизмамата, които бихме помислили, че тия условия сж вече настъпили и че въ особеностъ единъ народъ, като нашия, нѣма да има нужда да организира една своя самозащита поне съ скромнитѣ още сили, които сж му оставени на разположение.

Но, г. г. народни представители, така погледнато, народната войска не трѣбва да бжде никога единъ източникъ за изтощение на народнитѣ сили; тя трѣбва да бжде въ всѣки моментъ единъ източникъ на укрѣпване на цѣлостния народенъ животъ. И такава армия трѣбва да бжде съ разходитѣ си не едно тежко бреме въ бюджета; тя трѣбва да бжде поддържана въ ония континенти, въ ония форми, които съответствуватъ на народнитѣ средства. Защото престараемъ ли се, пренапрегнемъ ли се; тогава добиваме отрицателни резултати и военната организация, вмѣсто средство на самозащита, което укрѣпва организмъ на народа, се превръща въ едно тежко бреме, което го подяжда.

Какво можемъ да направимъ ние? Ние, българитѣ, би трѣбвало най-сепне да бждемъ озарени отъ единъ идеалъ, който да роди въ насъ сили на истински героизмъ, който да ни подтикне да преодѣлемъ мъчителнитѣ недъзи, да се превъзмогнемъ, за да излѣземъ отъ пропастта.

Ние трѣбва да се повърнемъ къмъ древната мисль на спартанцитѣ, у които училището бѣше казарма. Но моля ви, разберете ме добре: не училището да прѣвърнемъ въ казарма, отъ казармата да направимъ училище.

Д. Мишайновъ (д. ст.): А досега казармитѣ какви сж били, г. Цанковъ? Тѣ сж били и сж училища.

А. Цанковъ (с. д.): Ние, българитѣ, можехме напр. когато това ни се позволяваше, да свикваме всѣка година всѣки български синъ по редъ да стои година, две, три въ казармата. Не казвамъ, че всичко тамъ е било едно безпредметно обучение, че всичко тамъ е било загубено време въ гимнастика, само въ гимнастика. Но, г. г. народни представители, какъ никому отъ насъ не дойде на умъ, какъ ние, партиитѣ, не можехме да се обединимъ върху мисълта, че е наложително всѣки единъ български синъ, ако не една година, то поне шесть месеца да прѣкара въ единъ образецъ чифликъ, устроенъ отъ държавата за поука на земледѣлцитѣ? Мислите ли, че е нѣкаква своеобразна идея да свържемъ общото образование съ военната подготовка, така че вече училището и казармата да не спорятъ, офицерътъ и учителътъ да не спорятъ, учителътъ да се чувствува офицеръ, офицерътъ — учителъ, и когато ще трѣбва да се даде на офицера малко нѣщо, да нѣма нужда да се къса отъ зальца на народния учител и обратно? Мислите ли, че това сж непримирими нѣща? Защо ние да не можемъ да организираме казармичифлици? Ние видѣхме презъ време на войната отъ какво грамадно значение за всѣка една армия е интендантската служба въ широкия смисълъ на думата! Интендантството не значи само да реквизирашъ готовото; интендантството въ широкъ смисълъ на думата значи да се потрудишъ и да създадешъ необходимото за армията. Нашитѣ войнитѣ направиха образецъ посета до върховетѣ на Вѣлсияца. Тамъ други ще се разхождатъ отвреме-навреме и, вѣроятно, ще си казватъ, не безъ завистъ: това го направиха българитѣ.

Неуже-ли, когато сме на мирновременна нога, ние не можемъ да организираме стопански инициативи за нашитѣ войници? Нашитѣ войници ораха, сѣха, жънаха. Особено когато войникътъ е застаенъ по-дълго време да прѣкара подъ знамената, той трѣбва да бжде заетъ между другото и съ трудъ, защото инакъ неговата душа се изхабява. Азъ не ви говоря съ претенция за компетентностъ въ тая областъ. Но, г. г. народни представители, споредъ това, което съмъ заимствувалъ пакъ отъ хора, които познаватъ въпроса, (за да мога да си го разясня), това не е никаква странна мисль. Това сж нѣща такива: елементарни, такива близки до ума; не напразно е казано, че най-великитѣ нѣща сж винаги много прости, тѣ сж толкова прости, че винаги, следъ като човѣкъ ги намѣри и открие, той подиръ това дълго време се чуди, какъ преди това не ги е намѣрилъ, не ги е открилъ. Тукъ нѣма нищо своеобразно. Този е единствениятъ пътъ, по който ние ще можемъ да създадемъ, нѣма да кажа една могъща армия, но оная организация на самозащита, която ще съответствува на нашитѣ сили.

Но докато може да добиемъ тази възможностъ, докато нашитѣ познавачи успѣватъ да реорганизируютъ дѣлото на

армията въ тия нови форми, неминуемо е, належащо е, по наше мнение, да се намалят и възникнат континенти, за да се направят едни значителни икономии въ разхода на държавата.

Н. Рачевъ (д. ст): Неприятелът достатъчно ги е намалил.

А. Цанковъ (с. д): Той ги е намалил, но за известно време, и особено за мъртвия сезонъ на дипломатията, докато тая дипломатия не е успяла да ни вилете въ нѣкои нови бъркотии, не е страшно, не е рисковано, това е въ всѣки случай по-малкото зло, да намалимъ съ нѣщо военнитѣ си континенти. Азъ ще ви посоча единъ примѣръ. Въ Унгария, търсейки пакъ икономии, за да увеличатъ чиновническитѣ заплати и за още много други нѣща, правителство само, по своей починъ, намали военния бюджетъ за 1924 г. съ 15 милиона златни крони — това прави около 425 милиона български лева. Военниятъ бюджетъ, който бѣше фиксиранъ отъ контрола на Обществото на народитѣ, бѣ намаленъ по собствена инициатива на унгарското правителство съ тая сума, за да може нѣщо да се отгѣли за други нужди.

И. Лѣкарски (д. ст): Кажете къде да съкратимъ и какво?

А. Цанковъ (с. д): Г. г. народни представители! Ако въ проекта ни се предлага да зачеркнемъ 2.192 войнички мѣста, азъ мисля, че безъ всѣкакъвъ рискъ ние можемъ да зачеркнемъ значително по-голямъ брой.

И. Лѣкарски (д. ст): Значи и това, което имаме, е много!

А. Цанковъ (с. д): Не ме изкушавайте, не ме подлагайте на экзамена на сатаната.

Д. Мишайковъ (д. ст): Кажи си!

А. Цанковъ (с. д): Цезаревото Цезарю, Божнето Богу. То не е достатъчно и въ сжщото време е много. То не е достатъчно, ако вие си представлявате, че ние бихме били нападнати отъ вѣнъ; но ако ние бихме били нападнати отъ вѣнъ, това, съ което ние разполагаме, то ще се стои въ мигъ. Било че сж 30, било че сж 35, било че сж 45 хиляди войника; срещу 100-тѣ хиляди шика, които Югославия държи постоянно, всѣки день на кракъ, въоръжени отъ петитѣ до збжитѣ, нашитѣ войници и въ единия, и въ другия, и въ третия случай ще бждатъ твърде недостатъчни.

Н. Рачевъ (д. ст): По тая логика, ще трѣбва да съкратимъ единъ милиардъ, за да направимъ икономии!

А. Цанковъ (с. д): Но какво казвате вие самитѣ, г-да? Вие пледирате въ този случай българската кауза по единъ начинъ, който обижда всички българи. Вие казвате: „Тая войска е необходима днесъ не за границитѣ, а за вътрешността, за вътрешната караулна служба, защото ние имаме много болшевики“. Г. г. народни представители! Азъ бихъ желалъ да отправя къмъ българската войска отъ името на нашата партия единъ приятелски апелъ. Днесъ има мнозина, които се мъчатъ да ласкаятъ българската армия, защото си представляватъ, че тя е една сила, която може да бжде поставена въ услуга на известна политическа кауза, тя да преодолѣе, да натегне на вѣзнитѣ, за да поощри една партия, предпочитана предъ другитѣ, и по този начинъ . . .

Министъръ генералъ И. Вълковъ: Най-категорично отхвърлямъ това.

А. Цанковъ (с. д): Азъ говоря, че такива умове сжществуватъ.

И. Лѣкарски (д. ст): Нѣма такава нѣщо. Това, което говорите, е една недобросъвестностъ (Тропане по банкитѣ отъ сговориститѣ. Шумъ)

Председателъ: (Звъни) Г. Цанковъ! Моля не смѣвайте нашата армия въ партизанскитѣ борби.

И. Лѣкарски (д. ст): Ние не можемъ да Ви позволимъ да говорите така.

А. Цанковъ (с. д): Г. г. народни представители! Ако вие бждте внимавали въ моитѣ думи, които азъ се помъжихъ да изкажа точно, вие не бихте протестирали. Азъ казахъ, че днесъ сжществуватъ хора — и вие нѣма да ме разубедите, че има такива и че тѣ сж безумни, да, това предъ васъ го казвамъ — които си представляватъ, че българската войска е една такава значителна сила именно въ вътрешно-политическия животъ на страната, която може, и би било това полезно, да играе една решающа роля.

П. Желѣзковъ (д. ст): И всѣкога ще играе тая роля. А вие нѣма никогда да я играете.

А. Цанковъ (с. д): Такива внушения не липсватъ. Ако вие действително останете глухи за тия внушения, това ще бжде щастие и за васъ, и за насъ. Такива внушения, обаче, повтарямъ, днесъ не липсватъ.

Министъръ Я. Стоенчевъ: Но има партии, които, когато войници си изпълняватъ дълга, и биватъ убивани, съобщаватъ, че тѣ били лѣнци и затуй сж ги убили.

А. Цанковъ (с. д): И ако мене ми се иска къмъ сжщата тая войска да отправя една приятелска дума, то не е, защото мисля, защото си въобразявамъ, че нашата войска е единъ такъвъ факторъ. За наше общо нещастие, нашата войска не е никаква първостепенна сила. Тя е редуцирана, както всичко у насъ, до едно почти пълно безсилие. Не вѣрвамъ, че ще се намѣри нѣкой въ нашата войска да пожелае да си спечели шпоретѣ въ борби вътрешни, въ борби на братъ съ брата. И всичкитѣ ошѣзи внушения, които искатъ да направятъ отъ нашата войска една караулна стража, които искатъ да я примѣсятъ въ нашитѣ политически борби, сж едни фатални, едни ужасно фатални внушения, . . .

Н. Рачевъ (д. ст): Говорите наизустъ, г. Цанковъ!

Д. Кьорчевъ (н. л): Кажете конкретно, г. Цанковъ, откъде сж тия внушения? Иначе това сж предупреждения, които си нѣматъ мѣстото.

А. Цанковъ (с. д): . . . които се мъчатъ да поласкаятъ българската войска, за да я изкушатъ, за да я отклонятъ отъ това, което е нейно призвание, да я привлѣчатъ въ едни политически борби, където войската нѣма никаква роля. Не сме ние, социалиститѣ, които ще отидемъ да злословимъ срещу българската войска. Срецу кого да злословимъ? Срецу българския офицеръ ли, който днесъ е единъ зле платенъ български чиновникъ, беденъ както всички български чиновници?

П. Желѣзковъ (д. ст): Но на поста си като българинъ и военачалникъ.

А. Цанковъ (с. д): Срецу българския войникъ ли, който е български работникъ, който не е никакъвъ наемникъ противъ народа си, който е далъ най-доброто си, което има, обещалъ е живота на отечеството си? Ние не злословимъ срещу войската, но ние се горещо възмуцаваме противъ всѣко внушение, което иска да подмами българската армия, да я увлѣче въ нашитѣ вътрешни политически борби.

Д. Бошняковъ (д. ст): Кой иска да я увлѣче? Какви сж тия алюзии?

А. Цанковъ (с. д): Ако то не сжествува, топкова по-добре, г-да. Но когато ние имаме подозрения, позволете ни да ги изкажемъ. Всички опити отъ тоя родъ, които нѣкъде сж правени, сж дали само лошъ резултатъ. Погледнете на Испания. Днесъ Испания се управлява отъ единъ генералъ, Примо ди Ривера. Когато дойде на властъ, той прокламира една програма, той каза: „Азъ зная, че не ми е работа да управлявамъ, но азъ искамъ чрезъ войската не само да победя маромъщитѣ — защото е единъ поворъ за Испания да не успѣе да се справи съ такава диво племе — но и да дисциплинирамъ политическия животъ на Испания, защото партиитѣ сж некаджрни, защото партиитѣ сж корумпирани и дезорганизируютъ страната.“

П. Желѣзковъ (д. ст): Защо привждате тоя примѣръ?

А. Цанковъ (с. д.): За Бога, г-да, престанете съ тия постоянни пресичания. Ако моята мисъл не бѣ попаднала на една рана, сигурно щѣхте да мълчите! (Ржкоплескания отъ социалъ-демократитѣ)

Д. Бошняковъ (д. ст.): Не те е срамъ!

А. Цанковъ (с. д.): Вие се сърдите и издавате една гузна съвестъ.

Д. Бошняковъ (д. ст.): Не се сърдимъ.

Министъръ Я. Стоенчевъ: (Къмъ социалиститѣ) Какво ми приказвате вие, които развращахте българската армия! Засрамете се!

Нѣкой отъ социалъ-демократитѣ: Какво се заканвате?

Министъръ Я. Стоенчевъ: Не се заканвамъ никому, а казвамъ, че вие сипѣхте най-големия мърсотии въ вашия вестници по адресъ на българската армия.

А. Цанковъ (с. д.): Г. г. народни представители! Вашето желание да се представите като изключителни, призвани защитници на честта на българската войска, ви издава, че вие се движите не вече отъ патриотизъмъ, а отъ чисто партийенъ егоизъмъ. Вие искате просто да си заслужите репутацията на изключителни приятели на българската войска.

Д-ръ Н. Чирпанлиевъ (д. ст.): Излѣзте отъ тоя кръгъ, г. Цанковъ. Вие се объркахте окончателно.

А. Цанковъ (с. д.): Добре, оставете ме да излѣза отъ тоя кръгъ; бждете милостиви да мълчите, за да излѣза отъ него. Мене тоя кръгъ не ме хвърля въ безпокойствие — васъ той хвърля въ безпокойствие. (Възражения отъ сговориститѣ)

Председателъ: Моля тишина, г-да.

А. Сталийски (д. ст.): Следъ 9 юний Асенъ Цанковъ писа най-обиднитѣ думи за българскитѣ офицери. (Къмъ социалъ-демократитѣ) Не ви е срамъ! (Възражения отъ Д. Нейковъ и К. Славовъ)

Председателъ: (Звъни) Г. Нейковъ и Славовъ, моля пазете тишина.

Д. Нейковъ (с. д.): Направете бележка тѣмъ (Сочи сговориститѣ).

Председателъ: Азъ имъ направихъ бележка, права и на васъ.

А. Цанковъ (с. д.): Г. г. народни представители! Азъ не вода полемика. Моятъ споръ въ тоя моментъ по този пунктъ не е съ българската войска — той е съ оная българска политиканствующа интелигенция, която абдикира отъ своитѣ задачи и иска да ги прехвърли върху войника. (Възражения отъ сговориститѣ)

Българската войска, за нейна честъ, до днесъ не се поддаде на тия внушения. (Възражения отъ сговориститѣ)

Нѣкой отъ сговориститѣ: Така ли говорехте, когато бѣхте съ насъ?

А. Цанковъ (с. д.): Това, което искаме ние отъ българския войникъ, то е да остане огнеупоренъ срещу тия внушения, както остана до днесъ.

А. Сталийски (д. ст.): Трѣбва да престанете, ако не искате да давате материалъ на заинтересовани хора. Това българинъ не може да го говори. (Пререкаания между А. Сталийски и И. Руневски)

Председателъ: (Звъни) Г. Цанковъ! Моля, минете на въпроса.

А. Цанковъ (с. д.): Азъ си следвамъ въпроситѣ, г. председателю. Звънецътъ Ви може да ми предпише мълчание, но той нѣма да ми предпише какво да говоря. Азъ продължавамъ развитието на моитѣ мисли.

Г. г. народни представители! Ако това разгорещаване изникна, иска ми се да вѣрвамъ, че то се дължи на едно недоразумение. Упрецитѣ азъ хвърлихъ не върху нѣкого лично, а върху опасноститѣ, които сж възможни.

Н. Рачевъ (д. ст.): За да провокирате.

А. Цанковъ (с. д.): Вие нѣма защо да ги вземате върху себе си. (Смѣхъ между социалъ-демократитѣ. Възражения отъ сговориститѣ)

Н. Немилевъ (д. ст.): И Вие смѣтате, че българската армия и българскиятъ щикъ могатъ тѣй низко да паднатъ!

А. Цанковъ (с. д.): Азъ зная, че съмъ длъженъ да бжда любезенъ къмъ слушателитѣ, които ми правятъ честта да ме слушатъ, даже и тогава, когато не сж склонни да възприематъ мислитѣ ми. Азъ се мъча да бжда обективенъ. Но не съмъ длъженъ да мисля това, което вие мислите. Бждете търпеливи да изслушате това, което казвамъ.

Н. Рачевъ (д. ст.): Вие не знаете какво приказвате. Всѣки носи отговорностъ за това, което говори.

А. Цанковъ (с. д.): Г. г. народни представители! Нашиятъ вътрешни борби трѣбва да бждатъ изживѣни отъ политическитѣ партии безъ странични съдействия. И ако въ днесъ господствующия курсъ на нашата политика има единъ основенъ недѣгъ, той е, че задачи чисто политически, задачи, които лежатъ въ тежестъ на партиитѣ, ние се мъчимъ да ги сложимъ върху гърба на стражаритѣ. Стражарятъ не е за туй, за да направлява политиката; стражарятъ е единъ техникъ; неговата роля е главно да бжде въ услуга на правосъдието, да лови вулгарнитѣ злосторници и колкото е възможно по-малко, ама все по-малко и по-малко, да се намѣсва въ политическитѣ работи.

Единъ недѣгъ на нашата държавна организация е, че ние имаме чрезмѣрно развита полицейска служба. Нашата полиция е въ една хипертрофия, ние имаме твърде много полиция; не искамъ да кажа само твърде много стражари, но изобщо полицейската функция на държавата е силно развита въ ущърбъ на нейнитѣ культурни функции. Азъ зная, че ние не сме въ щастливото положение на прочутия старъ малкъ Йоркъ, въ Америка, въ щата Небраска, който се слави съ това, че при 8.500 жители имать само 1 стражаръ и той билъ заетъ съ регистраторската работа. Вие ще се попитате: какъ може така, неужели тамъ нѣма кметове, кой имъ наставлява кметоветѣ? Помнете, ние приехме въ закона за администрацията и полицията, че околийскитѣ началници наставляватъ стражаритѣ, а стражаритѣ наставляватъ кметоветѣ.

Председателъ: Не е така, г. Цанковъ. Недейте извръща. Не Ви прави честь!

А. Цанковъ (с. д.): Позволете всѣки да изкаже това, което мисли. — Но полицейската служба може да бжде сведена къмъ таквъ минимумъ, дето гражданството е будно, за да пази самъ своитѣ блага и да се нуждае по-малко отъ съдействието на стражара. Тамъ контролтѣ е лекъ.

Но не ви ли прави впечатление какво имаме ние у насъ? Въ всѣки случай стражари не ни липсватъ; въ столицата почти навсѣка улица ще срѣщнете стражаръ, и колкото пъти стане кражба или убийство, ще се случи тѣй, че стражарятъ нѣма да види. Нима това е случайно? То се дължи на оная пасивностъ, която ние сме възпитали въ гражданна. Гражданинтѣ не се чувствува съ граждански задължения. Той нѣма съзнанието, че е самъ стражаръ на себе си и на ближния, че всѣки единъ е своего рода стражаръ. И колкото повече ние развиваме чисто полицейскитѣ функции на държавата въ ущърбъ на нейнитѣ культурни нужди, толкова повече напийатъ политически животъ се затруднява, толкова по-малко и полицията, като технически органъ, е въ състояние да отговаря на своята прѣка задача.

Голѣмото успокоение, къмъ което ние се стремимъ, ще дойде не толкова отъ усилията на полицията — още по-малко, разбира се, изключително отъ усилията на полицията; успокоението на България ние трѣбва да го търсимъ по пълнотата на политическитѣ борби. И дотогава, докогато не бжде заздравенъ стопанския животъ на нашата страна, нѣма да настане успокоение. Можемъ да излеземъ съ полкове и съ дивизии полиция, можемъ да излѣ-

земь съ гениални програмни идеи; идеитѣ ще помогнатъ, твърде много ще помогнатъ, но главното, което може да донесе успокоение на страната, то е заздравяването на стопанския животъ. Ние се нуждаемъ отъ една такава политическа профилатика. И трѣбва тукъ да съсредоточимъ нашитѣ главни усилия.

Ние мислимъ, че българското правителство днесъ има една свършено пасивна стопанска политика. То се оправдава, или се мѣчи да се оправдае, че неговата политика е пасивна по догма. Казва ни се: държавата нѣма много работа да се мѣси въ стопанския животъ. Не, тая политика е пасивна, не по догма е пасивна; тя е пасивна по други причини. Но и самата догма е погрѣшна. Стопанскиятъ животъ си има своята автономия, той не стои въ застой, той тече отъ примиреното насамъ и показва единъ напредѣкъ, но ние сме все още въ пропастьта, и то дълбоко въ пропастьта.

За да ни успокоятъ, за да ни увѣрятъ, че държавата нѣма нужда да развива голѣма активностъ въ стопанската си политика, обичатъ да ни сочатъ симптоми, които изглеждатъ радостни, утешителни. Казватъ ни: „Ето, работата не е толкова опасна, ние вървимъ къмъ подобрение, нѣма освенъ да почакаме“. И г. Ляпчевъ — нека ми позволите да го цитирамъ, той е единъ отъ тия, които иматъ навикъ да слушатъ противни мнения, безъ да роптаятъ прѣмко противъ тѣхъ — бѣше казалъ, струва ми се, въ речта си, която държа въ клуба на своята партия, една програмна мисль: „Кой ще ни освободи отъ скѣпотията — времето“. Г-да! Времето има лѣвечни свойства, но има болести, които само отъ времето не се лѣкуватъ. И тази, за която е дума, само отъ времето не се лѣкува.

Насъ ни правиха сравнения: другаде било тоже лошо, нѣгаде даже било по-лошо „Вижте — ни казваха — скѣпотията другаде е още по-голяма, въ края на краищата пакъ у насъ животътъ е най-евтинъ. Ето въ златенъ машабъ скѣпотията тамъ е толкова, а у насъ е толкова, у насъ е на по-ниско ниво отколкото тамъ“. — Ако се разсѣждава така, вие ще намѣрите може-би още по-сѣстливи отъ насъ. Колкото отивате отъ тукъ по-на изтокъ, животътъ е все по-евтинъ и по-мизеренъ. У бедунитѣ напр. животътъ е колосално по-евтинъ отколкото у насъ, защото старата истина е, че колкото народитѣ сѣ по-културни, толкова у тѣхъ предметитѣ сѣ по-сѣсти, поради това, че човѣшкия трудъ се плаща по-сѣсто. Но това не пречи на тия културни народи да ни конкуриратъ, като ни обливатъ съ море отъ евтини стоки.

А. Ляпчевъ (д. ст.): Англия е една страна културна, но животътъ тамъ е най-евтинъ.

А. Цанковъ (с. д.): Поевтинява животътъ тамъ, дето приходитѣ растатъ по-бързо отколкото нуждитѣ, или отколкото стойността на предметитѣ за съществуване. Подобрение отъ войната насамъ има напр. въ Америка, макаръ тамъ животътъ да е посѣстналъ, и то чувствително, защото работническата надница е повишена въ още по-голямъ размѣръ, отколкото сѣ се покачили ценитѣ на предметитѣ. Животътъ, относително взето, е поевтинѣлъ за маситѣ въ Англия, защото тамъ работническата надница бърви все съ нѣкоя и друга крачка предъ посѣстналитѣ цени.

Министъръ Д. Христовъ: Ако позволите да Ви кажа, г. Цанковъ. Средната работническа надница въ Англия днесъ варира между 100—110 л.; единъ килограмъ месо въ Англия струва 28 л., едно яйце струва 10 л., една стая като въ хотелъ „България“, която тукъ струва 200 л., въ Англия струва повече.

А. Цанковъ (с. д.): Г. министре! Вие сте въ заблуждение. Общиятъ индексъ на работническата надница въ Англия може да се посочи. Азъ въ този моментъ не разполагамъ съ тѣзи данни, но мога да Ви кажа, че индексътъ на работническата заплата въ Англия е изпреварилъ тоя на посѣстването. Въ Англия понастоящемъ единъ безработенъ — самъ човѣкъ, мжжъ — получава държавна помощъ 15 шилинга на недѣля, а туй прави 500 л. български; жена, работничка, останала безъ работа, получава 12 шилинга на недѣлята. Ако работникътъ, който е безъ работа, има семейство, получава допълнително за съпругата 5 шилинга на седмица, за всѣко дете единъ шилингъ и т. н. Но тази помощъ, която държавата дава на безработния, не е достатъчна, и затова се притичатъ и общинитѣ, и работническитѣ синдикати съ своята помощъ.

Изчислено е, че средната помощъ на безработния въ Англия днесъ е 4 шилинга на день, а това прави около 130 лева дневно наши пари. Това е, което получава единъ безработенъ — значително повече, отколкото всѣки работникъ у насъ, защото средната надница у насъ въ София въ този моментъ, по статистиката за неквалифициранъ работникъ е 60 л., а за най-квалифицирания работникъ, зидаря — 120 л. Така че, г. министре, това, което твърдите, не е вѣрно.

Всичкиятъ въпросъ е въ съотношението между посѣстването на живота и голѣмината на надницата. Азъ не искамъ да говоря по интуиция, ще си послужи съ официалнитѣ данни на нашата статистика, отъ които личи, че у насъ скѣпотията е още голѣма, че работническата надница не може да се възвърне даже на онова ниско ниво, което имаше преди войната.

Докато средно въ царството животътъ е посѣстналъ презъ 1923 г. спрѣмо 1914 г. 33.5 пѣти, надницата на обикновения работникъ е увеличена само 30 пѣти, а надницата на косача, на земледѣлския работникъ е увеличена само 29 пѣти. За тази година специално надницата на зидаря е увеличена въ по-голямъ размѣръ — близо 38 пѣти — но за увеличжение надницата на зидаря има изключителни условия: навсѣкжде изъ голѣмитѣ градове строежътъ е голѣмъ. Но, г. г. народни представители, това сѣ сведенията за 1923 г., когато надницитѣ се значително подобриха, а преди това време надницитѣ бѣха много и много по-ниски въ въ сравнение съ общото посѣстване на живота. Напр. по специалната анкета, направена за индустриитѣ, надницата на индустриалния работникъ въ 1909 г. е била 2.21 л., а въ 1921 г. е била 34 л. и нѣщо — значи увеличена е само 15 пѣти, когато въ сѣщото време животътъ е посѣстналъ 25 пѣти. Понастоящемъ, въ София на неквалифицирания работникъ надницата е 60 л., а на най-квалифицирания, какъвто е зидарѣтъ — 120—130 лева. Това сѣ сведенията на статистиката. Ако тѣ сѣ били погрѣшни тогава, погрѣшни сѣ и сега. Важното е, че може да се направи едно сравнение, за да се види къде отиваме.

Но да ви посоча и другъ признакъ, за да видите, че животътъ е влошенъ: колко месо се консумира въ нашитѣ голѣми окръжни градове? Пакъ по нашата официална статистика, въ 1914 г. средната консомация на месо е 41 кгр. на глава; въ 1920 г., когато се изпада до най-ниското ниво, консомацията е само 24 кгр. на глава; въ 1924 г., вече значително увеличена, тя е 36 кгр. на глава — значи все още не е стигнала консомацията презъ 1914 г.: 41 кгр. на глава.

За да имаме едно ясно представление, трѣбва да ви кажа, че въ Германия преди войната средната консомация на месо бѣше 52 кгр. на глава. Тѣзи данни, които казахъ, сѣ само за окръжнитѣ ни градове. Недейте мисли, че общо взето въ цѣлата страна, консомацията е по-голяма. Въ селата има повече месо, но селянитѣ ядатъ по-малко месо, отколкото гражданитѣ. Това го знаете всички.

Г. г. народни представители! Въ това време, когато ние не сме въ състояние да дадемъ на нашия народъ едно задоволително управление, едно управление, което достатъчно да се погрижи съ една активна стопанска политика да издигне поминѣцитѣ му, има единъ, който не спи, който не изгубва куража; има една гениална ржка, и тя е, сигурно, която ще ни спаси. — Въпреки всичко, положението се подобрява, производството расте. Днесъ напр. ние имаме износъ, който по стойността си е вече стигналъ, па започва и да надминава износа отъ преди войната. Азъ говоря за износа, изразенъ не въ златни левове — реалната покупателна сила на паритѣ имамъ предъ видъ. Износътъ на стоки почва да надминава този отъ преди войната. Днесъ българскитѣ държавни желѣзници превозватъ чувствително повече стоки, отколкото преди войната. И ако приходитѣ на държавнитѣ желѣзници сѣ едва стигнали приходитѣ отъ преди войната, то е само заради туй, защото държавнитѣ желѣзници превозватъ сега съ по-евтини такси, сведени, разбира се, паритѣ до тѣхната действителна стойностъ.

Но това подобрене на стопанския животъ е едва отъ последно време, и то не е разлѣло още резултатитѣ си повсемѣстно, за да се почувствува облекчение отъ маситѣ. Покъсната е изхабена, организъмътъ е изтошенъ, трѣбва години подъ редъ, за да се навакса изхабеното, за да може отново българскиятъ работникъ, българскиятъ селянинъ, българскиятъ занаятчия да застане върху нивото, което той бѣше успѣлъ да си извоюва съ мъка и

трудъ преди войната — ниво, отъ което дълбоко въ една пропастъ го хвърли катастрофата отъ войната.

Г. г. народни представители, догмата, че трѣбва да оставимъ на автономнитѣ сили на стопанството възстановяването на нашия икономически и социаленъ животъ, е погрѣшна, и то опасна погрѣшна. Ние въ България сме въ едно особено положение. Ние сме натоварени съ тежести не само по външенъ починъ, но сме натоварени и вследствие собственитѣ ни желания да вървимъ напредъ. Натоварени сме съ държавни тежести, които не могатъ да бъдатъ успѣшно носени отъ народното стопанство, ако то бѣде оставено въ сегашния му примитивенъ строй.

Още въ началото, следъ освобождението ние, българитѣ, имахме амбицията да се устроимъ като една модерна държава. Но модерното коштува, и докато външниятъ капиталъ брутално нахлуваше у насъ и разрушаваше нашитѣ стари поминъци, срещу това, изиждането на нови поминъци не вървѣше съ сѣщия бързъ темпъ. И следствие на това се яви тази аномалия: създаде се една държава, ако не досущъ модерна, въ всѣки случай, която се мажи да бѣде модерна, сложена върху едни примитивни плещи, върху една бедна, немощна стопанска структура.

Искаме ли да излѣземъ отъ кризата, ние имаме само два пътя за изходъ, отъ които единиятъ води назадъ, а другиятъ — напредъ: или ще редуцираме нашата култура, ще се простремъ, както нѣкои обичатъ да казватъ, споредъ чергата си, за да нагодимъ държавния товаръ къмъ плещитѣ на нашия слабъ данъкоплатецъ, или ще си начертаемъ, ще възприемемъ и ревностно ще практикуваме една политика, която ще оживи нашия стопански животъ, която ще създаде въ него нови сили, за да почерпимъ отъ тѣхъ и за държавата нови средства.

Невъзможно ли е това второто? Ето какво единъ отъ нашитѣ колеги изъ средата на болшинството ни казва въ единъ вестникъ — неговитѣ думи сѣ забележителни, нека ги процитирамъ: „Лукъ е вече за държавата да задоволява редъ културни нужди“. Г. г. народни представители! Ако ние, българитѣ, бихме дошли до това убеждение, че за насъ културата, здравата култура е вече единъ лукъ, който не ни е позволенъ — нещастна картина! Защо да не сме въ състояние да одържимъ онова културно ниво, което ни извоюва българскиятъ селянинъ, българскиятъ работникъ? Трѣбва ли ние, политическата интеллигенция на той народъ, интеллигенцията за възпитанието на която той народъ даде мило и драго, да дойдемъ днесъ тукъ, за да пожертвуваме културата и прогреса, които народътъ извоюва съ рѣцетѣ си, съ труда си? Защо това предубеждение — не било възможно нищо да се предприеме отъ държавата, което да издигне нашитѣ поминъци? Ако не бѣше г. председателъ ми напомнилъ, че азъ имамъ още само 10 м. време да говоря, азъ бихъ се постаралъ да нахвърля, макаръ и въ общи черти, една възможна програма, която сочи реални средства, за да излѣземъ отъ стопанската криза, програма, въ която държавата, властта има главната роля.

Г. г. народни представители! Всѣкога, когато народитѣ сѣ не намирали въ катастрофа, тѣ сѣ прибѣгвали къмъ нѣщо героично. Нуждата ги е заставяла да развиятъ добродетели, за да излѣзатъ отъ кризата. Въ XVII-то столѣтие Франция, великиятъ народъ-учителъ, който марширува начело на цивилизацията, следъ една тежка криза, доведена отъ религиознитѣ войни, съ едно голѣмо напрежение на силитѣ можа да намѣри бързо, като съ магическа сила, своето спасение въ политиката на тогавашния министъръ на финанситѣ при Людовигъ XV, Колбертъ. Въ течение на 20 години министърътъ на финанситѣ на французкия кралъ успѣ да заздравя стопанството на държавата, да ѝ гарантира достатъчно приходи чрезъ една политика на строга държавна регламентация. И Колбертъ, който не бѣше социалистъ, който не бѣше утопистъ, Колбертъ, отъ когото, по-скоро по едно недоразумѣние, школата на меркантилизма почерпи началата си, Колбертъ, когото наричатъ бащата на меркантилизма, начерта на Франция една политика на всестранна държавна регламентация: фабрики, основани отъ държавата, държавни предприятия, насърчение на индустрията, на поминъцитѣ, премии за отличия, предписания въ даденъ клонъ на промишлеността: какъ ще се работи, колко ще се изработи, какво ще се изработи, дебелината на платното толково, широчината му толково, цената на платното толково. И Колбертъ, който имаше да разреши една такава задача, не дойде до мисълта да ликвидира кул-

турата на Франция; напротивъ, той си постави за амбиция да разшири тая култура. Той разшири французката академия, основана отъ Ришельо; той основа ботаническата градина въ Парижъ, той основа парижката астрономическа обсерватория; той основа техническо висше училище за архитекти, скулптори и всестранно насърчаваше изящнитѣ изкуства въ Франция.

Неужели България трѣбва при всѣки свой неуспѣхъ да се обезсърчава и все по-дълбоко да затъва въ пропастъта? Неужели тя нѣма да има едно пробуждане на куражъ, който да я изправи на краката ѝ, да ѝ даде сили да преживѣе, да пресодитѣ предразсѣждитѣ и да си намѣри единъ режимъ, който най-сетне да я изведе отъ тежката криза?

Но тукъ иде сѣдбоносниятъ въпросъ — политиката. Нашата политика изхаява, г. г. народни представители, това, което естественитѣ сили на трудящия се народъ сѣ въ състояние и сѣ готови да ни го дадатъ. Ние не сме спокойни да заработимъ. Кога ще се създаде най-после покойствие да заработимъ? Къмъ насъ се аплира да потърпимъ, докато съ полицейски средства се разреши капиталната проблема за нашето вътрешно успокоение. И ние чуваме да ни се казва отъ тукъ: (Сочи болшинството) „Знаемъ, че е лошо полицията да гони политически противници, но нуждата налага това; потърпете да успокоимъ страната“.

Г-да! Ако действително вашитѣ мѣрки, вашиятъ курсъ можеше да ни даде бързо това желано успокоение, ние охотно бихме затворили очи, ние бихме за моментъ прежалили свещенитѣ принципи, ние бихме поискали — ако можеше — да заспимъ въ летаргия презъ време на вашата операция, за да ни събудите да видимъ добритѣ резултати отъ вашата политика. Но вашата политика е осждителна, не толкова, защото тѣпчи хуманитарнитѣ принципи — хуманността не е последната отъ грижитѣ на една политика, на едно управление — но защото тя отдалява, а не приближава целта.

Председателство (Звъни)

А. Цанковъ (с. д.): Тая политика е опасна, защото дезорганизира нашия политически животъ. Защо ние не можемъ още да си създадемъ единъ режимъ на демокрация? Нали, г-да всички ще се съгласите, че целта на цялата усмирителна акция е да създадемъ условия за единъ демократически режимъ? Нали съ туй ни утѣшавате — че полицейскитѣ мѣрки въ края на крайщата не преследватъ друга целъ, освенъ да осигурятъ българската демокрация?

Но, г. г. народни представители, кой компрометира българската демокрация дотогава, кой я доведе до това унизително положение, щото тя днесъ да бѣде съ такъвъ успѣхъ замѣряна даже отъ такива негодници, отъ такива безумци като комуниститѣ и дружбашитѣ? Тѣ не компрометираха българската демокрация, не — тѣ се възползуваха отъ компрометирането на българската демокрация, за да искатъ да я доунижатъ. Нашето нещастие е тамъ, че българската интеллигенция, която ръководи политическия животъ на страната, не успѣ досега да се издигне до демокрацията. Така, което ние сме имали досега и което имаме и сега, то е една псевдodemокрация, една лъжедемокрация.

Защо толкова успѣшно се разпространяватъ всрѣдъ широкитѣ маси превралнитѣ анархистически идеи на дружбашни и комунисти? Затова, защото тѣ черпятъ отъ картината на нашето настояще единъ аргументъ, който, нека признаемъ, е твърде силенъ, тѣ сочатъ пореднитѣ, тѣ сочатъ крѣящитѣ неправди, които днесъ унетяватъ цѣлия народъ, и казватъ: „Ето я демокрацията на буржоазията и на широкитѣ социалисти. Демокрацията — казватъ тѣ — това е вѣтъръ, това е единъ фалшъ. Какъ е демокрацията?“

По-нататътъ анархистическиятъ умъ продължава разсѣдението си: „Демокрацията е въобще невъможна, тя не съществува, тя е единъ фантомъ, тя е една фикция, измислена отъ злонамитѣрени. Васъ съ демокрацията искатъ да ви приспятъ, за да търпите. Това, което е — то е една диктатура; това, което трѣбва да бѣде — то е друга диктатура. Да провалимъ диктатурата на буржоазията, за да възтържествува диктатурата на пролетарията“.

Какво ужасно съпоставяне: диктатура — пролетариятъ! Пролетариятъ, истинскитѣ пролетариятъ, не желае диктатурата, защото той е народътъ, той е грамадната маса; той нѣма нужда отъ диктатура, той има нужда само да се освободи отъ всѣка диктатура. (Ражоульска-

ния отъ социал-демократитѣ) „Но понеже демокрацията е немислима, понеже демокрацията е невъзможна, чисто и просто нека издигнемъ лозунга на диктатурата“. Но невъзможна ли е демокрацията? Не, демокрацията е мислима, демокрацията е възможна. Безъ съмнение, тя не е нѣкаква свѣрхестествена сила — тя е нѣщо отъ мира сега; тя минава презъ премеждия; тя си има свои педжзи, тя се развива, тя расте органически; но демокрацията е реалност, тя съществува, другаде я има, извоювали сѣ я съ борби, следователно, и у насъ тя тоже е възможна. Но псеводемокрацията — това не е демокрация, това е фалша на демокрацията.

Какъ — ще попитате вие — нима ние всички не сме демократи? Всички сме демократи боядисани съ всички цвѣтове отъ политическия спектъръ: ние всички въ България сме все демократи, но нѣкакъ си много своеобразни демократи. Ние сме въ повечето случаи по сжкия начинъ демократи, както сме религиозно вѣрующа — т. е. ние ходимъ въ черквата и се кланяме толкова по-ниско и се кръстимъ толкова по-често, колкото по-малко вѣрваме. За насъ демокрацията е една предестна богиня, която възхваляваме, въ която бихме желали да убедимъ всички други да повѣрватъ, съ изключение на насъ самитѣ. И българскиятъ демократъ отъ обикновената партизанска проба въ сжщото това време, когато така лицетѣрно се кланя предъ свѣта на тая богиня — демокрацията — никакъ не се отѣснява, когато му прилегне, да я издебне и да концунствува съ нея. И когато даже го хванете, както се казва, на мѣстопрестѣпленieto, той пакъ ще намѣри съ какво да се оправдае; той тогава ще се извини съ условията, съ неарѣлнитѣ условия, и въ края на крайщата ще ви каже: демокрацията нека знае да брани сама честта си. И кой казва това? Казва го българското управление, казва го призиваниятъ опекунъ на тая неизрастнала дѣвца — българската демокрация.

Ще излѣземъ ли ние отъ тоя омагьосанъ кръгъ? Ето омагьосания кръгъ, който уважаемиятъ колега отъ болшинството отведе виждаше въ моитѣ мисли, ето омагьосания кръгъ на българската интелигенция. Ще можемъ ли да си създадемъ единъ режимъ на демокрация? Ние за насъ си може да сме наивни, може да сме фантастици, но ние имаме едно дълбоко чувство, една дълбока привързаностъ къмъ принципитѣ на демокрацията. За насъ тѣ не сѣ само външенъ чаръ — за насъ тѣзи принципи сѣ насжщна потребность; съ тѣхъ ние искаме да дѣпшаме, съ тѣхъ ние искаме да подготвимъ съ нашитѣ сили добротѣстието на България въ бъдащитѣ дни.

И когато не настѣпни онова отрезвление, онова опомнюване, което да сплоти българската интелигенция около съзнанието, че демократическиятъ режимъ не е нѣкакъвъ луксъ, че демократическиятъ режимъ не трѣбва да бѣде само една фалшива примамка, че демократическиятъ режимъ е една насжщна потребность, че той е единствениятъ, който ще може да ни изправи съ гордо чело да търсимъ нашитѣ потѣпкани права предъ чуждия свѣтъ, докогато България не намѣри въ себе си сили да си създаде единъ истински режимъ на демокрация, дотогава ние нѣма да излѣземъ отъ кризата, и стопанското положение ще продължава да се разстройва, да се руши.

Г. г. народни представители! Въ сжществената си частъ наше гледище е изказано. Макаръ времето ми да бѣше премного, за да изморя и мене си, и слушателитѣ си, обаче то бѣ твърде малко за тая обширна, за тая просторна тема — за което азъ много съжалявамъ. Впрочемъ темата е толкова просторна, че не би било и мислимо въ една що-годе задоволителна пълнота да се разгледа само по единъ поводъ, само въ едни дебати. Отвреме-навреме ние ще се повръщаме къмъ нея. Но това, съ което искаме да заключа, мотивирайки, защо ние, социалдемократитѣ, нѣма да гласуваме за бюджетопроекта на правителството въ неговата цѣлостъ, . . .

Г. Данаиловъ (д. сг): Кой ще даде заплати на работницитѣ, на 18 хиляди желѣзничаритѣ?

А. Цанковъ: . . . считайки, че единъ такъвъ вотъ ще бѣде единъ вотъ на довѣрие, . . .

Г. Данаиловъ (д. сг): Не може така да бѣде. Може да не сте съгласни съ нѣкои работи.

А. Цанковъ (с. д): Г. Данаиловъ! Нашата демонстрация иска да подчертае не това, че никое правителство не заслужава никакъвъ бюджетъ, а тя иска да подчертае, че

това правителство съ тая политика не заслужава нашето довѣрие; (Рѣкопѣтскания отъ социалдемократитѣ) че бюджетътъ на съ крайно не ни задоволява, и това мотивира нашия отрицателенъ вотъ.

Г. Данаиловъ (д. сг): Е добре, и ние нѣма да гласуваме заплати на желѣзничаритѣ.

А. Цанковъ (с. д): Но ние правимъ единъ апелъ къмъ деятелитѣ отъ това парламентарно болшинство, които въ миналото бѣхме навикнали да гледаме да крачатъ по-близо до насъ и които ние днесъ виждаме постоянно все повече и повече да се отдалечаватъ отъ насъ.

Ако тѣ биха се отдалечавали, за да принесатъ повече полза за страната, както тѣ претендиратъ, ние бихме се радвали заедно съ тѣхъ на това отклонение, на тая дълбока промѣна въ тѣхния умъ. Ние не оспорваме правото на човѣшкия умъ да се мѣни. Свещено е правото на човѣшкия умъ да се мѣни. Но ние сме съ убеждението, че тѣ все повече и повече се отдалечаватъ отъ насъ за нещастие на България.

Ние правимъ апелъ къмъ тѣхъ да не забравятъ съвършено миналото, да пожелаатъ да играятъ една по-активна роля, да бждатъ едно болшинство, което контролира управлението, което — нѣщо повече — влияе непосредствено върху управлението, да създадатъ единъ режимъ на парламентаризъмъ, защото той най-добре ще обезоръжи най-опасното отъ оръжията на анархията, носена отъ болшевики, отъ комунисти, отъ дружбаша. Тѣ искатъ съ друга сила, съ картещници да завладѣятъ държавната властъ. Ние бихме искали, никой да не мисли за такива средства въ политическата борба. Какво искаме да имъ кажемъ? Искаме да имъ кажемъ, че има едно мощно, едно свещено средство, което е и по-достойно, и по-ефикасно: бюлетината, парламента. Е добре, нека турнемъ въ действие и бюлетината, и парламента. Нека ги туримъ въ действие, нека се освободимъ отъ собственото си безволие. Вие знаете какво ни възразяватъ. Насъ ни възразяватъ: „Парламентъ? Кой отъ парламентитѣ досега въ България смѣнилъ нѣкое отъ правителствата? Парламентътъ да контролира правителствата? Правителствата, които постоянно напомнятъ, че Парламентътъ не е нищо друго, освенъ тѣхна креатура — тѣ сѣ го създали, тѣ могатъ въ всѣки моментъ да го разтурятъ“. Азъ казвамъ, че това е било до днесъ и бихъ желалъ отъ днесъ да не бѣде така.

Г. Данаиловъ (д. сг): Още Болта казваше, че министъръ-председателъ излиза отъ болшинството, но той е господар на болшинството. Вие тѣзи работи трѣбва да ги знаете, като говорите за Парламентъ.

А. Цанковъ (с. д): Г. г. народни представители! Спорейки съ г. Данаилова, вие виждате какъ ние се съгласяваме.

Г. Данаиловъ (д. сг): Азъ не се съгласявамъ съ Васъ.

А. Цанковъ (с. д): Моето желание е, щото това наше единодушие отъ думитѣ, отъ теорията да мине въ практиката и азъ бихъ желалъ, щото г. Данаиловъ и всички негови колеги отъ болшинството именно да дадатъ пътъ на това свое съзнание, че тѣ сѣ господари на правителството, а не че правителството е господар на тѣхъ, щото тѣ да упражняватъ ефикасенъ контролъ, щото тѣ да манипулиратъ съ правителствата и да не се оставятъ правителствата да манипулиратъ съ тѣхъ. Това е нашето минимално искане. Ние бихме имали и другъ интересъ. Ако бихме погледнали само егостично партийно, ние бихме си казали: толкова по-добре за насъ, ако едно правителство се изхажява — нека се изхажява, нека се самоизхажява, нека все повече и повече се изхажява. Но ние имаме друго едно съображение, което преобладава за насъ. Ние бихме предпочели, г-да, вие да управлявате по-добре, вмѣсто по-лошо. Ние всѣки пътъ остро ще критикуваме всичко онова, което въ нашитѣ очи е лошо въ управлението, но ние не бихме желали да печелимъ отъ вашитѣ грѣшки: въ туй отношение ние не се нуждаемъ отъ старание. Вие слава Богу грѣшки имате въ такова изобилие, че всѣки може да печели отъ тѣхъ безъ особено усилие.

Председателъ: (Звъни)

А. Цанковъ (с. д): Но ние бихме желали българската буржоазия, българската интелигенция да даде на тая

страна, дотогава докогато тя е още тукъ, дотогава докогато тя е още въ управлението, всичко онова, което тя съ естественият си сили е способна да даде. Дайте го, г-да, и бързайте! Общественият сговоръ ли ще правите, сговоръ ли ще разтуряте, вие, българската буржоазия, въ всичкитъ ѝ фракции, дайте всичко, което сте въ състояние да дадете на българския животъ, на българското управление, защото времето не чака. И ако вие мислите, че ние, социалистите, сме слаби и че поради туй за васъ не съществуватъ опасности, толкова по-лошо. Ние, социалистите, сме слаби само затова, защото сж силни комунисти и дружбаша. Но за щастие — за щастие не само на насъ, като партия, за щастие на България — комунисти и дружбаша сж въ разложение. И тѣхното разложение нѣма да бѣде спрено. Нищо нѣма да ги помири: колкото повече се помиряватъ, толкова повече ще се размиряватъ, тѣхната съдба е предречена и тѣ се разлагатъ не отъ вашитъ мѣрки, не отъ полицейския тероръ, тѣ се разлагатъ отъ зрѣещето съзнание на българския народъ. Това съзнание въпреки всичко зрѣе. За Бога, дайте нѣщо по-добро, за да насърчите и вие узрѣването на това съзнание. Недейте дава примѣра, който сочи на България, че насъ въ управлението ни преследва нѣкаква зла съдба, че ние, българитъ, съ собствени сили като че-ли сме неспособни да си дадемъ едно управление що-годе задоволително. Недейте кара българина въ отчаянието си, въ едно отчаяние, което го хвърля дълбоко, дълбоко въ пропастьта, да поглежда на дружбаша и на комуниста като на нѣкакви спасители. Дайте да разбере, че у насъ има умъ, че у насъ има способностъ да си създадемъ единъ режимъ на демокрация и че българскиятъ народъ може съ надежда да се предаде на трудъ за изграждане на едно по-добро бъдеще. (Ржкоплѣскания отъ социалдемократитѣ)

Председателъ: Има думата народниятъ представителъ г. Петко Стояновъ.

Г. Данаиловъ (д. сг): Добре е да се отбележи, на всѣки случай, че социалдемократитѣ нѣма да гласуватъ бюджета на държавата.

И. Руневски (с. д): Добре, чухме — нѣма да го гласуваме.

Г. Данаиловъ (д. сг): Защото азъ зная, че когато една опозиция иска да се бори съ правителството, както въ Англия, тя казва, че нѣма да гласува напр. единъ кредитъ отъ 20 л., но да не гласува бюджета на работницитѣ, азъ това не знамъ. (Възражения отъ социалдемократитѣ)

И. Руневски (с. д): Той не е бюджетъ на работницитѣ, той е вашъ бюджетъ.

Х. Христовъ (с. д): Съ това ли ще ни изнудите? Съ същата аргументация си служеше и г. Радославовъ.

Председателъ: (Звъни) Моля, г-да, престанете съ вашитѣ разиравии.

Г. Данаиловъ (д. сг): Вие гласувахте всичкитѣ бюджети на Радославова, даже и по-нататъжъ отидохте.

Отъ социалдемократитѣ: А-а-а!

Г. Данаиловъ (д. сг): Въ случая азъ искамъ да констатирамъ, че вие нѣма да гласувате бюджета на държавата. (Възражения отъ социалдемократитѣ)

Х. Христовъ (с. д): На дружбашитѣ гласувахте ли бюджети вие? Кажете!

Г. Данаиловъ (д. сг): На дружбашитѣ азъ не съмъ гласувалъ бюджетъ, но съмъ работилъ за бюджета на дружбашитѣ.

Д. Нейковъ (с. д): Миналата година вашия бюджетъ гласувахме ли го ние?

Г. Данаиловъ (д. сг): Гласувахте го.

Д. Нейковъ (с. д): Не е вѣрно, не сме го гласували. (Глъчка)

Председателъ: (Звъни) Моля, тишина, г-да.

Г. Данаиловъ (д. сг): Ето ви демокрацията и социалната демокрация!

Д. Нейковъ (с. д): Бюджетътъ е предназначенъ за една политика на правителството, противъ която сме ние, и затуй нѣма да го гласуваме.

Г. Данаиловъ (д. сг): Това искамъ да знамъ, че нѣма да го гласувате, но бюджета на работницитѣ трѣбва да гласувате.

И. Руневски (с. д): Ще го гласуваме. За нѣкои пера ще гласуваме, обаче, изгѣло ще отхвърлимъ вашия бюджетъ, безъ всѣкаква резерва, защото той изразява вашата политика, противъ която сме ние.

Г. Данаиловъ (д. сг): На правителството може да изкажете недобѣрие, но бюджета на работницитѣ трѣбва да гласувате.

Председателъ: (Силно звъни)

Г. Данаиловъ (д. сг): Извинете, г. председателю, но понеже господата (Сочи социалдемократитѣ) говорятъ такива нѣща, трѣбва да имъ се отговори.

П. Стояновъ (р): Почитаеми г. г. народни представители! Обсжждането на бюджетопроекта за 1925/1926 финансова година дава основание за нѣкои разсѣждения, които си позволявамъ да направя предъ васъ отъ името на моитѣ приятели. Ще изкажа преди всичко нѣкои сжждения конкретно по цифритѣ, които сж показани въ бюджетопроекта, въ връзка съ онова, което изложи тукъ г. министърътъ на финанситѣ, когато откри дебатитѣ по бюджета. Трѣбва да поздравимъ XXI-то Народно събрание, че то, най-после, биде ошастливо съ едно изложение на г. министра на финанситѣ. Съ това прецедентъ отъ миналата година, който не съответствува на никакви парламентарни традиции, където и да било, биде заличенъ. Това е едно добро начало, което дава основания за хубави надежди.

Бюджетътъ за 1925/1926 г. естествено трѣбва да бѣде характеризираенъ. И преди всичко на неговитѣ създатели, на правителството, е длъжностъ да даде характеристиката му, да обрисова физиономията на бюджета и да обоснове необходимостта отъ този, а не другъ видъ на бюджета. Това е именно и задачата на съставителитѣ на бюджета, още повече заради това, защото въ таква едно време, каквото е днешното за нашата страна, па и въ по-нормални времена, бюджетътъ — той актъ, който дава на правителството въ една държава правото и възможността да оперира съ милиарди и да заставява гражданството да поддържа единъ редъ, единъ режимъ, да се поддържа на една наредба, на една тенденция въ използването на властитѣ, които сж създадени отъ законитѣ — е повода, когато всичко това, което съставлява въ себе си акцията на правителството, неговата мисль и политика, трѣбва да бѣде всестранно оценено. Заради това, казвамъ, е необходимо обоснованието и характеризиранието физиономията на бюджета, на неговата вътрешна структура, на неговата необходимостъ и, главно, заради това, че възь основа на обективнитѣ данни, изложени въ него, може да се сжди за онова, което правителството, властта иска да създаде. Въ това отношение азъ пакъ трѣбва да констатирамъ, че експозето, изложението, което се направи, не откри голѣми надежди. И азъ, говорейки искрено, не мога да направя едно заключение отъ онова, което чухъ, каква цена правителството дава на тоя новъ бюджетъ, каква е характеристиката на този бюджетъ отъ гледището на всичко това, което казахъ. Защото всѣки единъ бюджетъ има органическа връзка съ единъ планъ, който не се изчерпва съ 365-тѣ дни, които обхваща една година, а съ единъ планъ, който заема единъ периодъ повече или по-малко продължителенъ и който свѣрзва дейността на правителството съ живота на нацията, въ лицето на държавата и нейното уреждане, за достигане на известни перспективи, като изхожда отъ едно конкретно положение.

Въ това отношение азъ пакъ, както и при обсждането на миналогодишния бюджетъ, намирамъ, че преди всичко трѣбва да се спремъ на първия фактъ — цифритѣ на бюджета. Цифритѣ на бюджета, т. е. количествената страна на онова, което представлява бюджета, иматъ преди всичко своето значение. И качеството на единъ

бюджетът, неговата вътрешна структура, е също така единъ съществено моментъ. Но преди всичко неговитъ размѣри показватъ, отъ една страна, отъ какво количество сж тежеститъ, които се слагатъ върху населението за съответния периодъ отъ време — бюджетната година и, отъ друга страна, срещу това какво се наема да извърши правителството. Тогава, когато балансътъ между тия две величини е постигнатъ, когато той, органически и резултатъ на всички тия съпоставяния на дветъ страни на бюджета и на стопанството изобщо, тогава действително въ случая има едно постижение — да употребя новия терминъ — въ политическо и финансово-икономическо отношение. И заради туй ще разгледамъ на първо мѣсто количествения, цифрени елементъ.

Цифритъ, които ни се представляватъ въ бюджета, сж и тая година също така огромни, както бѣха и миналата година, съ една разлика, че въ това отношение ние имаме едно увеличение и това увеличение е доста чувствително. Бюджетитъ растатъ — това е една аксиома, която знаемъ като елементарно правило. Но това увеличение, което прави днешниятъ бюджетъ по отношение на миналогодишния и миналогодишния къмъ предшестващия го, е едно увеличение, което излиза вънъ отъ мѣрката на всичко това, което разбираме подъ естественъ ръстъ на колективнитъ нужди, естественъ ръстъ на редовнитъ бюджети. Още повече трѣбва да прибавя къмъ това и обстоятелството, че цифритъ, които сж показани въ бюджетопроекта, не сж истински. Защото ние, благодарение на прѣсѣнитъ, които се направиха въ законодателството, въ нѣкои пера сведохме държавния бюджетъ отъ брутенъ къмъ нетенъ и следователно общитъ цифри съответно се намаляватъ. И ако трѣбва да направимъ една смѣтка за баланса на бюджета за 1925/1926 г., къмъ показанието 6.809.000.000 л. разходъ — срещу приходъ отъ 6.840.000.000 л. — трѣбва да прибавимъ за мината „Перникъ“ минимумъ 320 милиона лева. Вземамъ миналогодишнитъ цифри, като имамъ предъ видъ и изясненията, които вчера даде г. министрътъ на търговията, че годишното производство ще бѣде увеличено най-малко съ 10 хиляди тона. А това означава, че даже при намаляване на разноснитъ по производството, което трѣбва да очакваме отъ автономията на мината „Перникъ“, по силата на факта, че производството ще трѣбва да се увеличи и ще се увеличи — както заяви компетентниятъ министръ — брутниятъ бюджетъ на мината „Перникъ“ не можемъ да го вземемъ въ помалки размѣри, отколкото той е билъ миналата година.

Тукъ откривамъ една малка скоба. Убеденъ съмъ, че бюджетитъ на мината „Перникъ“ тая година ще бѣде много по-голямъ, отколкото миналата година, не само защото, защото ще има смѣняване на една система съ друга и додето тя се приспособи и нагоди, ще се изразходва повече — това е много естествено — но и заради това, защото, менъ ми се струва, ще бѣдатъ по-големи разноснитъ, които ще прави мината „Перникъ“, ако не за непосредствено управление, за непосредствената работа, то за висшето управление. Тая цифра, убеденъ съмъ, ще бѣде по-голяма и заради това, защото мината ще понесе рискове отъ туй, че въ известно време ще бѣде обременена съ големи количества въглища, които не ще може да пласира, вследствие на което ще има загуби. Но азъ вземамъ 320 милиона лева приходи, както бѣше миналата година, отъ които като извадимъ 30-тѣ милиона лева, които сж предвидени като постѣпления сега, оставатъ 290 милиона лева. Отъ Държавната печатница, отъ която миналата година бѣха показани 55 милиона лева постѣпления, сега сж показани нетни постѣпления 15 милиона лева, оставатъ 40 милиона лева. Това означава, че общата цифра на бюджета отъ 6 милиарда и 809 милиона лева трѣбва да бѣде повишена съ 330 милиона лева, което прави една обща цифра на разходния бюджетъ отъ 7 милиарда и 139 милиона лева. По отношение на цифрата на разходния бюджетъ за миналата година това означава едно повишение съ около 500 милиона лева. Разбира се, съответно съ това сж повишени и приходитъ.

Откривамъ и друга една скоба, ползувайки се отъ обясненията, които по този поводъ докладчикътъ по бюджета, г. Рачевъ, направи тукъ. Той ви каза, че е станала една коректурна грѣшка въ разходитъ по Министерството на вътрешнитъ работи, а именно вмѣсто 196 милиона и нѣколко хиляди лева, трѣбва да бѣдатъ показани 165 милиона и нѣколко хиляди лева. За мене тая грѣшка показва, че съставянето на бюджета е извършено по единъ шаблоненъ начинъ, че съставителитъ на бюджета не сж имали една сводка, една ясна представа за цифритъ въ тѣхния

окончателенъ видъ, и че като сж имали общата цифра на разходния бюджетъ отъ 6 милиарда и 840 милиона лева, съ тази грѣшка вътре, веднага сж мажорирали цифритъ по приходния бюджетъ и сж показали приходъ 6 милиарда и 840 милиона лева. Тѣзи цифри не сж вѣрни. Тѣ сж повишени, за да се получи цифровия балансъ.

Закривамъ скобата и казвамъ: като имамъ предъ видъ венчото това, редовниятъ бюджетъ, по този начинъ изчисленъ въ неговитъ брутни цифри, надминава 7 милиарда и 100 милиона лева.

Но къмъ тази цифра ние трѣбва да прибавимъ и опази, която впоследствие ще последва съ искането на свѣрх-смѣтни кредити. Миналата година тѣ се поискаха малко късно, следъ като по-голямата частъ отъ тѣхъ бѣха изразходвани, и ние своевременно казахме, че туй е неконституционно, но то си мина по своя редъ. Законътъ за свѣрх-смѣтния кредитъ миналата година обремени редовния бюджетъ съ една сума отъ 220 милиона лева. Тая година това нѣщо нѣма да остане неповторено. Азъ съмъ убеденъ, че намъ ще ни се представи законопроектъ за допълнителни свѣрх-смѣтни кредити, но въ какви размѣри ще бѣдатъ тѣ и за какво ще се искатъ, това не ми е известно, не мога да гадая още отъ сега, но има основания да предпологамъ, че такива кредити ще се искатъ. Господари на това ще бѣдатъ господарата, които управляватъ; тѣ първи ще кажатъ своята дума.

Освенъ това, къмъ общата цифра на бюджета не се прибавя и извънредния бюджетъ. Въ нашето финансово стопанство, въ нашето бюджетно стопанство имаме една традиция, която, колкото и да бѣше свойствена на единъ времена, когато зачитането на държавнитъ средства не бѣше такъвъ голѣмъ култъ за известни поне управления, бѣ традиция много добра: успоредно, паралелно съ редовния бюджетъ се внасяше и извънредния бюджетъ. Защото какво представлява отъ себе си извънредния бюджетъ? Преди всичко той не може да бѣде друго, освенъ продуктивни, производствени пласирания на средства, които държавата иска да направи и трѣбва да направи, защото трѣбва да строи, защото трѣбва да изтълни една програма. Тая програма ние я имаме. Съ извънредния бюджетъ, който се гласува миналата година, следъ като се гласува редовниятъ бюджетъ, се предвидиха извънредни разходи въ размѣръ на 733 милиона лева, като бѣше определено, че до края на 1924 г., т. е. до 31 декември, ще се изразходватъ, ще се ангажиратъ 400 милиона лева, а остатъкътъ ще се изразходва по-нататкъ, и то, ако се намѣрятъ средства за това. Ще видимъ по-после, че ангажиментитъ сж надминали тѣзи 400 милиона лева. Това показва, че има начертана една строителна програма — а тя е приета и съ предшестващитъ извънредни бюджети за 1921/1922 и 1922/1923 г., и повторена, коригирана и приведена въ ясностъ съ извънредния бюджетъ за 1924/1925 г. въ тия цифри — това показва, че се знае какво ще се прави тая година; а това, което ще се прави, не може да се направи безъ пари; следователно, то прекрасно може да бѣде предвидено още отсега. Внесенъ е отъ г. министра на желѣзницитъ законопроектъ за разширяване мрежата на желѣзницитъ у насъ, въ който е предвидена цѣла една серия отъ нормални и тѣсноколейни желѣзници, които ще допълнятъ нашата желѣзнопътна мрежа, нѣкои отъ които ще бѣдатъ ексекутирани или ще почнатъ да се ексекутиратъ още тая година. Пита се: въ какви размѣри и кой отъ така предвиденитъ проекти въ извънредния бюджетъ и въ закона за разширяване желѣзнопътната мрежа ще бѣдатъ извършени? Това може да бѣде известно още отсега. Традицията въ това отношение трѣбва да бѣде следвана, а именно тия работи, които представляватъ ангажменти на държавата, които ангажменти, макаръ и нови, ще се поематъ презъ течение на една бюджетна година, трѣбва да бѣдатъ внесени тукъ, за да бѣдатъ обсъдени съвмѣстно съ цѣлия бюджетъ на държавата. Трагизмътъ на българския министръ на финанситъ или на българското правителство въобщо, за който говори г. министрътъ на финанситъ, щѣше да бѣде много по-малъкъ, ако българското правителство се явяше предъ свѣта не само съ редовния си бюджетъ отгѣлно, а съ цѣлия бюджетъ на държавата. И основанията за това сж много по-големи днесъ, отколкото всѣки другъ пътъ, защото цѣлиятъ извънреденъ бюджетъ, доколкото той може да бѣде ексекутиранъ, става за смѣтка и само за смѣтка на средствата, които днесъ могатъ да се намѣрятъ въ България. Ще ги намѣрите или чрезъ по-големи данѣци, или съ излишци отъ минали бюджети, или съ банкноти на Българската народна банка.

или съ скривнишни бонове, които тя ще приеме. Това са средства, които ще намърите тукъ. За намирането имъ нито ще се гадае, нито ще се сондира почвата въ странство, нито ще се правятъ маршандажи, нито ще има нужда отъ командировки, а ще трѣбва да се конферира съ банката, за да се установи какво ще се прави. Тогава и външиятъ свѣтъ, и ние тукъ, българските избиратели и данъкоплатци, ще знаемъ какви са истинските размѣри на пълния, на цѣлния бюджетъ на държавата. Азъ не отричамъ, че свърхъ всичко това, могатъ да се окажатъ, въ течение на екзекутирането на бюджета, въ течение на бюджетната година, поради причини, които не могатъ да бъдатъ предвидени, и други извънредни разходи. Тия извънредни разходи, stricto jure, въ истинския смисълъ на думата са онова, което се нарича специаленъ извънреденъ бюджетъ, за който законътъ за бюджета, отчетността и предприятията открива графата на извънреднитѣ свърхсметни кредити.

Ето така ако бѣше редуцирана работата по бюджета — като въ извънредния бюджетъ оставимъ да оперираме само съ неизвестното, само съ онова, което при екзекутирането на бюджета ще се яви — тогава днесъ щѣхме да имаме не само редовния бюджетъ, а щѣхме да имаме бюджетъ на българската държава въ дветѣ му неразривни, взаимно шестуващи части — редовна и извънредна. Тогава, повтарямъ, трагизмътъ на министра на финансите и на българското правителство щѣше да бѣде по-малкъ, защото нѣмаше фалшиво да се трѣби предъ свѣта и предъ избирателитѣ, че бюджетитѣ са сключени съ излишци, а щѣше да се знае, че България, отъ дена на обявяването на войната, а особено следъ приключването на войната въ 1918 г. до днесъ, стоганисва само съ дефицити и изнеможда. И защото тя яде своето собствено богатство и беднѣе, затова се съкращава възможността у насъ за производство, затова тя не може да излѣзе предъ свѣта като самостоятелна стопанска единица и е длъжна да търпи тиранията и екзекуцията на чужди сили. Излѣзли така отворито и наясно, ние нѣмаше да бждемъ поставени въ това фалшиво положение, въ което днесъ сме поставени предъ външния свѣтъ. Като оставимъ на страна други които, по единъ или другъ интересъ, могатъ да поддържатъ една или друга теза, вие много добре знаете — това се изтъкна не само въ българската преса, но и въ чуждестранната — че ужасно впечатление въ вреда на България, и то тогава, когато бѣше се предприела една акция да ѝ се подпомогне, направя това, което бившиятъ членъ на репарационата комисия у насъ, английскиятъ представителъ Колвингъ, въ своята статия турната на първо мѣсто въ притурката на в. „Таймсъ“ — която притурка се издаде специално за България и се пледираше само въ полза на България — поддържаше тезата, че България може да плаща. И онзи денъ в. „La Bulgarie“, офицюзъ на правителството, изпращайки графъ де Шеризе, французкиятъ представителъ въ сѣщата комисия, поставяйки неговия портретъ, помѣства и неговото интервю, въ което и той казва, че България може да плаща репарациитѣ. Ето успѣхътъ на всички тия сепаратни третираня на българското стопанство и екзекутирането на българския гражданинъ чрезъ бюджета на неговата държава по отношение на неговитѣ културни и стопански нужди. Азъ мисля, че трагизмътъ на министра на финансите и на българското правителство — потретвамъ, за да завърша съ това — щѣше да бѣде много по-малкъ, ако кратко и ясно бѣ поставенъ въпросътъ и се кажеше: ето какъ стои всичко и да не се представя тази амбиция — не знаемъ дали има такава, но така прави впечатление вънъ, ако се не лъжа — че ние работимъ съ единъ бюджетъ, който дава излишци, а другитѣ, които са били преди насъ, са опроставявали България, когато фактически положението е свършено друго.

Почитаеми г. г. народни представители! Ако така се поставятъ тѣзи въпроси, мисля, че ще се намѣри начина, по който ще може България да излѣзе изъ омагьосания кръгъ, въ който е поставена: да продължаватъ да я екзекутиратъ съ всички средства и по всевъзможни начини; да бѣде обржжана отъ всички страни съ пълно недовѣрие. И тогава, когато се правятъ официални посещения въ сѣседнитѣ столици, виждаме съ оржие въ ръка отъ тѣхнитѣ територии да нахлуватъ въ нашата земя хора безъ да има кой да каже една благородна дума въ Европа за насъ; тогава, когато се подписватъ протоколи и задължения, поети отъ държави по единъ тържественъ международенъ начинъ, ние виждаме да се трансформиратъ тѣ въ бѣла книга за насъ и никой да не повдигне гласа си

и да каже, че тази страна плаща, че тази страна тегли, че тази страна културно ежеминутно пада, че тази страна е безпомощна! Това е едно ужасно положение, върху което трѣбва да се замисли всеки единъ, а най-много тѣзи, които носятъ отговорността за управлението. Всички страни, които бѣха бити, които бѣха на противната страна на Съгласението, днесъ иматъ повече или по-малко уредени финанси; тѣмъ се дадоха пари — на България нищо не се дава. Надъ този въпросъ трѣбва да се замислимъ.

Първото средство, съ което трѣбваше да си послужимъ въ това отношение бѣше ясността. Заради площадна политика и заради правене впечатление въ публични събрания по мегданитѣ, че България е здрава финансово и че българския гражданинъ може да плаща, ние си повредихме и си повреждаме тамъ, където трѣбва по отворито да се говори. И досега, г. г. народни представители, въпросътъ за плащане на старитѣ дългове — за размъртъ имъ, за единъ франкъ колко наши лева ще плащаме — въпреки ходенето въ странство на много почтени, специално подготвени за това хора, е висящъ. Не се довървяватъ на България — подъ този знаменателъ стои България. И колкото повече манифестираме, че тя стои добре, че нейниятъ бюджетъ не е лошъ, че той върви къмъ балансиране, колкото повече подчертаваме, че тя е добъръ платецъ, толкова повече на нея не се довървяватъ и толкова повече тя се товари и тегли. И господата, които се изпращатъ съ почести, разбира се, ще отговарятъ съ този комплиментъ: „Вие можете да плащате“.

Министъръ П. Тодоровъ: Позволете, г. Стояновъ! България не иска да сключи заемъ на каквито и да е условия. Тя не иска да бѣде третирана като фалирала, така, както са третирани нѣкои отъ победенитѣ държави. Благодаримъ за подобенъ заемъ! България създава всички стоански и политически предпоставки да може да сключи единъ до-стоенъ за нея заемъ. Това едно. Второ, въпросътъ за купонитѣ стои още отворитъ не за това, че на България не вървятъ, но за това, че България иска да ликвидира съ този въпросъ на по-благоприятни условия. Много е смѣло да се твърди, че българската държава нѣма кредитъ въ чужбина и много несериозно е да се казва, че за България нѣмало заемъ подобенъ на австрийския или на конверсионния заемъ на Германия.

П. Стояновъ (р): Азъ ще моля г. министра на финансите да има спокойствие и търпение и да не ме пресича.

Министъръ П. Тодоровъ: И тогава ли, когато се говорятъ очевидни неистини?

П. Стояновъ (р): Когато той говори, азъ не го пресичахъ и сега когато развивамъ моята теза, моля, да не ме пресича. Ако той внимава, ще може да разбере, че моята теза не е такава, каквато той иска, да я представи. На се въпросътъ да се молимъ за заемъ, защото ние не можемъ да приемемъ единъ такъвъ заемъ, какъто може да ни се предложи отъ нѣкой спекулантъ. Въпросътъ е за нормализиране на положението, за да иматъ хората довѣрие и да дойдатъ тукъ. Азъ ще ви приведа цифри, за да видите какъ хората систематически се мобилизиратъ, за да се дебарасиратъ отъ България, да иматъ по-малко ангажменти, защото не върватъ вамъ, на вашето управление, както ви каза и г. Асенъ Панковъ.

Министъръ П. Тодоровъ: Защото се говорятъ абсурди.

П. Стояновъ (р): Недейте ме кара да отивамъ въ тази посока на разсъждения, за да Ви посоча Вашитѣ абсурди и „истини“. Азъ не искамъ така да разсъждавамъ. Азъ зная, че ще ме пресичате, зная че ще иронизирате, зная че ще се смѣете, но азъ зная и това, което Гоголь е казалъ: „На кого се смѣете? — Надъ себе си се смѣете“.

И. Петровъ (д. ст): Сериозно ли говорите?

П. Стояновъ (р): Сериозно говоря, и съжалявамъ, че вие манифестирате Вашата несериозностъ.

Министъръ П. Тодоровъ: Азъ съмъ принуденъ да декларирамъ предъ Народното събрание следното нѣщо. Обществото на народитѣ, чрезъ единъ свой авторитетенъ представителъ е казало: „Кажете кога искате да сключите заемъ, за да имате нашата морална протекция. Ние сме на ваше разположение“. Но ние не искаме да използваме тази морална протекция защото смѣтаме, че обективнитѣ

условия за реализирането на единъ износенъ за насъ заемъ, не сж още настъпили.

П. Стояновъ (р): Вие сте министъръ и имате право и по конституцията, и по правилника всъкога да вземате думата и да отговаряте както желаете. Моля Ви се, имайте спокойствие и ме оставете да равняя своята теза. Вашата декларация не доказва нищо; къмъ Васъ не сж се обърнали ония, които иматъ паритѣ!

И така, г-да, какво е положението по бюджета за финансовата 1924/1925 г.? Това е извънредно важно, за да можемъ по-нататъкъ да направимъ своитѣ заключения.

Въ своето експозе г. министърътъ на финанситѣ каза, че редовниятъ бюджетъ е уравновесенъ. Но какъвъ е общиятъ бюджетъ на държавата — той за това не ни даде сведения. Азъ ще искамъ по този поводъ да бъда малко по-конкретенъ.

Преди всичко, г. г. народни представители, редовниятъ бюджетъ за финансовата 1922/1923 г. се завърши съ единъ излишъкъ отъ 230 милионъ лева, а за финансовата 1923/1924 г. — съ единъ излишъкъ отъ 212 милиона лева. Обаче като се вземе предъ видъ какво е изразходвано по извънредния бюджетъ за финансовата 1922/1923 г., всичкото това, което е излишъкъ въ редовния бюджетъ, се редуцира въ единъ общъ дефицитъ отъ 112 милиона лева; за 1923/1924 финансовата година, съпоставяйки смититѣ цифри, ние имаме срещу излишъка отъ редовния бюджетъ на сума 212 милиона лева общъ дефицитъ отъ 160 милиона лева. Това прави 272 милиона лева дефицитъ за тѣзи две години. За финансовата 1924/1925 г., г. министърътъ каза въ своето експозе, че бюджетътъ е уравновесенъ. Срещу 6 милиарда и 604 милиона разходи, приблизително толкова ще постъпятъ и приходи. Това уравновесяване, г. г. народни представители, се дължи — азъ ще се спра по-подробно върху въпроса, на какво се дължи уравновесяването, но сега ще направя само една малка бележка — преди всичко на извънредно голѣмитѣ постъпления, които съкровището има презъ месецитѣ януарий и февруарий на финансовата 1924/1925 г. Постъпленията презъ м. януарий сж 991 милиона лева, а презъ месецъ февруарий, споредъ цифритѣ, които имамъ, сж приблизително надъ 1 милиардъ и 167 милиона лева, срещу постъпление за първитѣ десетъ месеца, т. е. отъ 1 априлъ до 31 декември включително — като се взематъ цифритѣ, които съкровището редовно печалаше въ различнитѣ вестници и списания — отъ 523 милиона лева на месецъ, срѣдно взето. Ако постъпленията бѣха продължавали въ сѣщия темпъ, както вървѣха до 31 декември 1924 г., то неминуемо и редовниятъ бюджетъ за финансовата 1924/1925 г. щѣне да се приключи съ дефицитъ, но благодарение на тѣзи усиленни постъпления въ последно време, той е уравновесенъ. Уравновесяването му, обаче, въ голѣма степенъ е засегнато зле отъ 275-тѣ милиона лева, които ние гласувахме съ закона за свѣрхсмитния кредитъ, който въ най-голѣмата си частъ отиде за смѣтка на редовния бюджетъ, понеже съ него се погълваха редовни бюджетни пера по различнитѣ министерства, както ще си спомните това. Така щото фактически, ако се вземе бюджета съ неговитѣ постъпления, отъ една страна, и законътъ за свѣрхсмитния кредитъ, отъ друга страна, ние и тукъ имаме дефицитъ.

На второ мѣсто, обаче, дефицитътъ още повече се засилва отъ това обстоятелство, че трѣбва да се вземе предъ видъ и извънредния бюджетъ. Извънредниятъ бюджетъ, както ще си спомните, почитаеми г. г. народни представители, възлизаше на една сума, както казахъ по-рано, отъ 733 милиона лева, отъ които 400 милиона лева бѣха определени да се изразходватъ до края на календарната 1924 г. Отъ тѣзи кредити, предвидени въ извънредния бюджетъ, до онова, което фактически е извършено до 1 декември 1924 г. — защото по-последни данни нѣмамъ и не можахъ да намѣря, не знамъ защо — ние имаме ангажирани до 1 декември 1924 г. надъ 200 милиона лева, действително изразходвани 288 милиона 400 и нѣколко хиляди лева или всичко около 488 милиона лева. За закръгляване на цифрата — понеже ангажментитѣ сж повече отъ 200 милиона лева — вземамъ цифрата 500 милиона лева. Това е до края на календарната 1924 г. Какво е направено следъ това съ другитѣ кредити, това ми става неизвестно, защото не можахъ да ми се дадатъ отъ никъде никакви сведения. Но г. министърътъ въ това отношение ни улеснява. Той ни казва, че българската държава въ този моментъ на 1 мартъ 1925 г. — ако не се лъжа, защото цифритѣ тукъ сж до 28 февруарий — значи за 11 месеца по отношение къмъ Българската народна банка има единъ дългъ отъ 5 милиарда и 300 милиона лева, а съкровището има такъвъ дългъ отъ 4 милиарда и 890 мили-

лиона лева. Трѣбва да ви кажа, г. г. народни представители, че — това се вижда, като погълнимъ даннитѣ на г. министра — дългътъ на държавното съкровище къмъ Българската народна банка отново е порасналъ. Докато той накрая на м. февруарий 1923 г. е билъ 3 милиарда и 340 милиона лева, накрая на м. февруарий 1924 г. той е билъ 4 милиарда и 449 милиона лева, а накрая на м. февруарий т. г. той става 4 милиарда и 890 милиона лева. По сведения други, които имамъ за извънреднитѣ бюджети отъ 1922/1923 до 1924/1925 финансови години, пакъ отъ г. министра дадени тукъ въ неговото експозе, излиза, че съкровището за тия години е направло ангажменти по извънреднитѣ бюджети на сума 1.067.603.000 л., като е направило изплащания въ размѣръ на 727 милиона лева. Какво е постъпило по извънреднитѣ бюджети срещу тия разходи? Има 35 милиона лева извънредни постъпления въ 1922 г.; излишъци отъ редовни бюджети, които изложихъ, на сума 445 милиона лева; издадени сж съкровищни бонове за 300 милиона лева, а сега, по сведенията на Банката сж 251 милиона лева — оставатъ значи открити свѣрхъ всичко това до сумата 1.067.603.000 л. още 287.603.000 л. Събрана тая сума съ онова, което е въ повече ангажирано, всичко прави една сума отъ 500 и нѣколко милиона лева. Ето какъ отиватъ излишъцитѣ отъ редовния бюджетъ — да покриватъ дефицититѣ по извънреднитѣ бюджети.

Така щото, г. г. народни представители, българското държавно стопанство стопанисва съ дефицити. Тия дефицити отиватъ за смѣтка, както на свѣрхсмитни кредити къмъ редовни бюджети, така и за смѣтка на пѣлия извънреденъ бюджетъ, и заради туй за уравновесяване, за баланс на нашия бюджетъ да става дума е свѣршено излишно и неумѣстно. Напротивъ, трѣбва да става всѣкога дума за непълноти, които трѣбва да се погълватъ и средствата за които трѣбва да бъдатъ търсени. Средствата, обаче, съ които българскиятъ данъкоплатецъ се бори срещу тия дефицити, сж изчерпани. Азъ ще ви дамъ само нѣколко цифри. Разбира се, че тия данни, които ще изложя, сж общи; тѣ не могатъ да бъдатъ взети като прецизни, точни цифри, но тѣ сж цифритѣ, съ които оперира всѣки економистъ, всѣки финансистъ и преди всичко всѣки съставителъ на бюджетъ у насъ.

Годишниятъ доходъ на България, или, да употребя техническия терминъ, на националното стопанство до войната, изразенъ въ златни левове, се изчисляваше отъ специалисти — не отъ мене, азъ се позовавамъ на авторитети — на 1½ милиарда златни лева. Следъ войната изчисленията въ това отношение — колкото могатъ да бъдатъ направени, като се взематъ предъ видъ всичкитѣ колебания въ валутата — даватъ една цифра на годишния националенъ доходъ на България около 20—25 милиарда книжни лева. Ако къмъ тия цифри съпоставимъ бюджетитѣ, които презъ сѣщитѣ години сж упражнявани, тогава по отношението годишния доходъ отъ 1½ милиарда златни лева до войната, бюджетътъ представлява срѣдно около 15%. Следователно, държавата погълща съ своя бюджетъ една частъ около 15% отъ годишния доходъ на българското население. При 20—25 милиарда книжни лева годишенъ националенъ доходъ, сегашниятъ бюджетъ, значи следъ войната, и особено бюджетитѣ отъ 1923 г. насамъ, погълщатъ между 30—38% отъ националния доходъ. Това достатъчно ясно показва, въ каква степенъ ресурситѣ на българското население се изчерпватъ, се съкращаватъ отъ бюджета на държавата.

Азъ имамъ и едно друго изчисление, което въ това отношение дава приблизително сѣщитѣ цифри, изчисление на другъ единъ човѣкъ, пакъ познавачъ на стопанскитѣ явления и финанситѣ, който маневрира друго-яче. Той, като счита народния капиталъ на България въ златни левове до войната на 10 милиарда, казва, че въ книжни дневни левове това означава 200 милиарда, като се взематъ най-низкитѣ цифри. Следъ войната, обаче, която погълна народни богатства, която изхаби производствената способностъ на населението, като вследствие на това се възпрепятства на процеса на репарирването, на възстановяването, макаръ, че въ нѣкой отношения нашето стопанство регистрира голѣми успѣхи, капиталътъ на България се изчислява въ размѣръ на 8 милиарда златни лева, който дава доходъ около 20 милиарда книжни лева въ дневно време.

Общиятъ данъченъ товаръ до войната, по отношение на народния капиталъ, въ размѣръ на 10 милиарда лева златни или 200 милиарда книжни лева, представлява 10%, а следъ войната този процентъ се увеличава до една трета — 32%. И заради това азъ се удивлявамъ твърде много,

когато тукъ се примѣсва старата теория, която я чухме и миналата година, че данъчната тежестъ, която българскиятъ данъкоплатецъ понася въ днешно време, че бюджетитѣ, които разглеждаме, трѣбва въкога да се свеждатъ къмъ здравата валута, къмъ златния паритетъ. Азъ твърдя, че това е една грѣшка, защото при тия цифри, които изтъкнахъ тукъ, цифри, които иматъ въ основата си здрави изчисления, . . .

А. Ляпчевъ (д. ст): Въ книжни пари здрави изчисления!

П. Стояновъ (р): Макаръ. Тѣ сж направени въз основа на едни методи, които се прилагатъ за такива изчисления; тѣ сж въ случая най-достовѣрни и тѣ, прибавямъ, не сж мои. — При тия цифри, казвамъ, да се твърди, че днешнитѣ бюджети сж сравнително леки, заради това, защото не се приближаватъ до златния паритетъ на глобалната сума на бюджетитѣ отъ мирновременнитѣ години, това е единъ парадоксъ, който сериозно не може да бѣде поддържанъ. Ако това бѣше вѣрно, тогава вземемъ ли бюджета за 1913 г., който бѣше 246 милиона лева златни, и го помножимъ на 26, ще видимъ, че това прави 6½ милиарда, а бюджетътъ за 1914 г. съ неговитѣ 350 милиона, помноженъ пакъ на 26, ще видимъ, че прави 10 милиарда лева.

А. Ляпчевъ (д. ст): Откъде вземате цифрата 350 милиона лева за бюджета отъ 1914 г.? Нѣмате бюджетъ на такава сума. Той е 340 милиона лева, но заедно съ извънреднитѣ приходи, съ заемитѣ.

П. Стояновъ (р): Моля Ви се, г. Ляпчевъ, азъ вземамъ цифрата на действително упражненитѣ бюджети.

А. Ляпчевъ (д. ст): Да, на действително упражненитѣ родовни разходи, но не и заемитѣ.

П. Стояновъ (р): Именно, и изчислявамъ върху тѣхъ като база на действително извършенитѣ разходи. Защото фактически, когато ние сливаме и разглеждаме редовния бюджетъ, който ни е представенъ и свѣрхсмѣтния кредитъ, както и извънредния бюджетъ, ние се приближаваме къмъ една действителна цифра.

А. Ляпчевъ (д. ст): 1914 г. бѣ ликвидационна година следъ балканската война.

П. Стояновъ (р): Е добре, ако това се вземе предъ видъ, тогава даже повишението надъ 8 милиарда лева на бюджета би трѣбвало да се счита като нѣщо нормално, защото какъ не достига до златния паритетъ. Но, г-да, при тѣзи цифри, които ви изложихъ, това ще бѣде една основна грѣшка, при една обединѣла страна, която и безъ това, при днешната малка работоспособностъ и малодоходностъ, е длъжна да плаща почти една трета отъ своитѣ доходи за данъци. Погрѣшно е да се гледа спокойно на увеличението на бюджета и да се гласува той за това, че не е стигналъ до златния паритетъ.

Но тукъ се правятъ и други грѣшки. Намъ се казва, че данъкътъ върху земята не е сведенъ къмъ златния еталонъ, че бегликътъ и данъкътъ върху сградитѣ сж свѣршено минимални.

Г. Данаиловъ (д. ст): Данъкътъ за една овца днесъ е равенъ на стойността на 1 кгр. млѣко, когато по-рано той бѣше равенъ на стойността на 5 кгр. млѣко.

П. Стояновъ (р): Да, това е свѣршено вѣрно. Това е отдавна познато и много често се казва. Но азъ искамъ да обърна вниманието на почитаемитѣ народни представители, които поддържатъ теорията за златния еталонъ — а г. Данаиловъ е единъ отъ тѣзи, който поддържа тая теория — върху следното обстоятелство.

Г. Данаиловъ (д. ст): Азъ знамъ, че Вие цитирате мене, че не сте съгласни съ туй и затова Ви отговарямъ. Но когато говорите за златния еталонъ, а знаете, че данъкътъ за една овца се плаща съ 1 кгр. млѣко днесъ, а по-рано съ 5—6 кгр. млѣко, сами ще признаете, че има граматна разлика въ облагането и че още не сме стигнали до златния еталонъ.

П. Стояновъ (р): Г. г. народни представители! Азъ признавамъ, че фактитѣ, които излага г. Данаиловъ, по сжществу сж неопровержими, и азъ не мога да ги опровергамъ, но азъ казвамъ, че тая система на сравнение е фалшива,

защото се забравя живиятъ процесъ на посрѣщане нуждитѣ на данъкоплатецитѣ. Защото, когато вие ми говорите, че за млѣкото се получава повече, или, както нѣкои твърдятъ, че цената на 1 кгр. млѣко е надминала златния паритетъ на данъка за една овца, азъ ви противопоставямъ друго едно обстоятелство. Днесъ българскиятъ данъкоплатецъ въ лицето и на ония, които продаватъ млѣко, и на ония, които продаватъ жито, представлява въ консомативно отношение много по-голяма величина, отколкото е представлявалъ тогава, когато е билъ облаганъ съ малко стотинки, но златни. Той днесъ посреща много нужди и се бори съ консолидацията на оня процесъ за неговото ограждяване, за който азъ говорихъ миналата година. Днесъ ние нѣмаме оня загубенъ, откъснатъ отъ пазара производителъ, който имаме въ 1910, въ 1911, въ 1912 г., или до войнитѣ. Ние днесъ имаме единъ производителъ, билъ той селянинъ или гражданинъ — и по-зле ако е гражданинъ бихъ казалъ азъ — поставенъ предъ перспективата да посрѣща много по-голями нужди, както свои лични — защото влѣзехме въ голѣмия водовъртежъ на нови културни нужди — така сжщо и на своитѣ близки и на своето подрастваще поколение, което въ своето изхранване, отглеждане, възпитание — а това е здравата основа за да може то самостоятелно да стопанисва — днесъ страда много повече, отколкото преди войнитѣ. Ето къде е въпросътъ. Когато ние поддържаме принципа на подоходното облагане, ние въкога искаме да се държи смѣтка за това. И смѣтаме, че преимуществата на подоходното облагане е въ това, че то държи смѣтка за тоя процесъ на поскъпването на живота, на засилването, увеличаването на разскитѣ по издържането на личния и семеенъ животъ, което днесъ е фактъ. Че кравата давала 7 кгр. млѣко преди войната, че днесъ дава 7 кгр. млѣко, че тогава млѣкото струвало 30 или 50 стотинки, а днесъ струва 10 или 12 лева, това само по себе си — ако третирате кравата отдѣлно — е така. Но, тѣй като нито кравитѣ, нито плуговетѣ, нито декаритѣ земя не се третиратъ отдѣлно, а се третиратъ заедно съ ония, които ги владѣятъ, които работятъ съ тѣхъ, за да добиятъ нѣщо, вие не можете да поддържате теорията на паритета, защото тя е фалшива теория, защото тя игнорира най-важното — игнорира разходната частъ въ личното стопанство.

Министъръ П. Тодоровъ: Г. Стояновъ! Позволете единъ въпросъ. Ценитѣ на земеделскитѣ продукти стигнали ли сж златния паритетъ? Когато говорите за разходитѣ, трѣбва да имате предъ видъ какви сж доходитѣ на селянитѣ.

Г. Данаиловъ (д. ст): Данъкътъ за единъ декаръ земя днесъ се плаща съ 1 кгр. жито, а по-рано — съ 5 кгр.

Нѣкой отъ земеделцитѣ: Ами износнитѣ мита?

Г. Данаиловъ (д. ст): Износното мито е съвсемъ другъ въпросъ; никой не говори по това.

Председателтъ: (Звъни) Моля, тишина, г-да! Оставете оратора да продължи речта си.

Г. Данаиловъ (д. ст): За разнообразие е това, г. председателю!

П. Стояновъ (р): Азъ нѣма да си позволя тоя разкошъ, да си доставямъ разнообразие съ прекъсване на единъ човѣкъ, който иска да си изкаже мисълта. Моля, не си по зволявайте къмъ мене този разкошъ! Имайте милостъ!

Г. Данаиловъ (д. ст): Много далечъ отивате.

П. Стояновъ (р): Ама и Вие си позволехте много. — Прѣкитѣ данъци, г. г. народни представители, за 1914 г. — ето допълнителни указания, които ме поддържатъ въ моитѣ твърдения — прѣкитѣ данъци, изразени цифрово спрѣмо 1914 г., сж се увеличили както следва: по бюджета за 1921/1922 г. — 22 пѣти; по бюджета за 1922/1923 г. — 25 пѣти; за 1293/1924 г. — 33 пѣти; за 1924/1925 г. — 38 пѣти, а по днешния бюджетъ, за 1925/1926 г., тѣ сж се увеличили, по отношение на 1914 г., 41—42 пѣти. Сравнете това нѣщо, г-да, съ коефициента на поскъпването и ще видите, какъ въ по-голяма размѣръ това увеличение на прѣкото облагане по отношение на българското население е расло. Щомъ това е така, очевидно е, г-да, че тукъ има едно преобременяване, че паритетътъ отдавна е надминалъ и че тукъ се взема въ много по-голями размѣри, отколкото

е било други път. Азъ ще ви укажа и на други цифри. Вземете напр. бюджетопроекта — глава I, прѣки данѣци. Общата сума на прѣжитѣ данѣци, които се предвижда да постѣпятъ, е 970 милиона лева. Тя по отношение на общата цифра на приходитѣ, представлява около 14½%, а косвенитѣ данѣци представляват около 45—46%. Всичко това прави 60%. 60% отъ приходитѣ на редовния бюджетъ стоятъ изключително върху плещитѣ на производителя. Трѣба да се създаде нѣщо, за да се взематъ отъ тѣзи 6 милиарда и 800 милиона лева — кръгло 7 милиарда — тия 60%, които правятъ повече отъ 4 милиарда и 800 милиона — 5 милиарда лева. Това е само отъ данѣцитѣ, г-да. И заради това сравнението, което ви давамъ, е съвършено реално, правилно. Ако вземете по-старитѣ бюджети, ще видите, че тѣхната вътрешна конструкция е по-друга: прѣжитѣ и косвени данѣци представляватъ сравнително по-малки процентни части отъ приходитѣ части на бюджета. Защо? Защото тамъ, съответно на засилването на приходитѣ отъ имотитѣ, на първо мѣсто, и, на второ мѣсто, на приходитѣ отъ пощи, телеграфи, желѣзници, мини и т. н. вземаше се съответната частъ. Тѣзи именно пера днесъ сѫ въ намаление и заради това всичката тежестъ се стоварва върху данѣцитѣ. Ето кое намалява платежеспособността на българския данѣкоплатецъ и кое не позволява да се твърди — какво? — че щомъ като бюджетътъ не е до златния паритетъ, ние сме добре. Когато тоя бюджетъ е изключителната си тежестъ се стоварва върху данѣцитѣ и доходитѣ, когато увеличението на данѣчното бремѣ е въ повече отъ 40 пъти по отношение на нормалната година, 1914 — тия не е толкова нормална, но да я вземемъ за нормална — очевидно е, че въ това отношение да се поддържа принципа, какво кравата давала млѣко, което струва 10 л. килограмътъ и следователно данѣкътъ, който тя плаща, или бегликътъ, който плаща овцата, е по отношение цената на млѣкото малъкъ, това е едно сжждение, единъ критерий съвършено неправиленъ.

Почитаеми г. г. народни представители! Азъ искамъ да засегна и единъ другъ въпросъ. Той е въпросътъ за балансирането на редовния бюджетъ за финансовата 1924/1925 г. — нѣщо, което изтъкна и г. министърътъ на финанситѣ въ своитѣ разсжждения.

Като вземете предъ видъ цифритѣ, които сѫ сложени въ четвъртата графа на бюджетопроекта за приходитѣ на държавата за финансовата 1925/1926 г. — предпоследната графа, не последната, където сѫ предвидени постѣпленията за 1925/1926 финансова година, а тамъ където сѫ указани постѣпленията по бюджета за 1924/1925 г., отъ 1 априлъ 1924 г. до 28 февруарий 1925 г. включително — тогава вие ще видите една много интересна картина. Отъ поземелния данѣкъ срещу предвидени миналата година да постѣпятъ 340 милиона лева, сѫ постѣпили за 11 месеца само 65 милиона лева, следователно постѣпили сѫ по-малко отъ една пета.

Министъръ П. Тодоровъ: Много късно се гласува бюджета.

П. Стояновъ (р): Да. — По данѣка върху общия доходъ, срещу предвиденитѣ миналата година да постѣпятъ 235 милиона лева, сѫ постѣпили кръгло 70½ милиона лева — пакъ едно несъответствие между онова, което е било предвидено да постѣпи, и онова, което е постѣпило. Поне при облагането съ данѣкъ върху общия доходъ нѣмаше закъсняване — законътъ бѣше гласуванъ. Измѣненитѣ, които бѣха направени не измѣниха процедурата — тя бѣше свършена — а само изчисленитѣ, но съ това не се отложи екзекуцията, още повече, че се гласуваха специални закони за събиране прѣжитѣ данѣци, които създадоха — по-после ще се спира и върху този въпросъ — криза въ нашето парично тържище, защото заставиха хората да търсятъ пари въ заемъ, за да си платятъ данѣцитѣ, понеже г. министърътъ на финанситѣ съ новитѣ пълномощия по новитѣ закони пристѣпи къмъ екзекутирането имъ.

Министъръ П. Тодоровъ: Защото ме бламираха въ Парламента, че съмъ ги отложилъ. Знаете това много добре.

П. Стояновъ (р): Парламентътъ Ви бламира, г. министре, защото тогава оперирахте антиконституционно — знаете това хубаво. Не за туй, че не трѣбва да се събиратъ данѣци, но защото вие не почетохте конституцията на България — за туй Ви бламираха. И азъ ще Ви изтъкна единъ фактъ, за да Ви докажа, че вие и сега продължавате да постѣпвате така. Фактътъ е налице.

Х. Славейковъ (д): Какъвъ фактъ?

П. Стояновъ (р): Че е бламиранъ, защото е постѣпилъ неконституционно.

Министъръ П. Тодоровъ: Въ всѣки случай, отложихъ екзекуцията.

Председателътъ: Моля Ви, г. Стояновъ, не се увличайте въ странични въпроси.

П. Стояновъ (р): Азъ отговарямъ на г. министра на финанситѣ, и съвършено правилно му отговарямъ. Азъ ви моля, г-да, недейте ме пресича. Лично никого не засѣгамъ и давамъ дума никого да не засѣгамъ. Оставете ме да боравя съ цифритѣ и фактитѣ. — Г. г. народни представители! Отъ предвиденитѣ миналата година да постѣпятъ отъ данѣка върху сградитѣ 25.000.000 л. сѫ постѣпили кръгло 15 милиона лева. Постѣпленията отъ другитѣ пера: отъ беглика, отъ данѣка за освобождаване отъ редовна трудова повинностъ и отъ данѣка отъ имоти, придобити по безвъзмезденъ начинъ, се приближаватъ вече повече къмъ онова, което е било предвидено да постѣпи.

Така щото срещу предвиденитѣ въ миналия бюджетъ да постѣпятъ 830.000.000 л. отъ прѣки данѣци сѫ постѣпили до края на месецъ февруарий т. г. кръгло 281.740.000 л.; срещу предвиденитѣ да постѣпятъ 2.382.000.000 л. отъ косвени данѣци, заедно съ държавнитѣ привилегии 2.717.000.000 л., сѫ постѣпили кръгло 2.434.000.000 л. Туй г. министърътъ е билъ по-щастливъ и е получилъ много повече, отколкото се е предполагало да получи. Щомъ е така, тогава пита се: при една такава голѣма разлика въ по-малко въ постѣпленията отъ прѣжитѣ данѣци, откъде е добита възможността да се балансира бюджета за 1924/1925 г.? Балансирането, г-да, става за сметка на онова, което е дадено на стр. 7 въ законопроекта за бюджета на държавата за 1925/1926 финансова година, въ глава X — „Приходи отъ сключени бюджети“, където сѫ предвидени: отъ недобори отъ обложни данѣци — 59 милиона лева, отъ недобори отъ данѣка върху общия доходъ — 481 милиона лева, отъ недобори отъ данѣка върху дружествата — 26 милиона лева и отъ остатѣци отъ суми, отпуснати по сключени бюджети — 41½ милиона лева, или всичко 607½ милиона лева. Това е поправката, която е внесена въ бюджета за 1924/1925 г. отъ живота и отъ финансова администрация.

Какво е това? Това сѫ недоборитѣ и опзи фискализъмъ, който туйъ се иногурира съ гласуването на законитѣ за събирането на прѣжитѣ данѣци и екзекутирането на гражданитѣ; това сѫ опзи данѣци, които трѣбваше да бъдатъ платени своевременно, това е завеждането, което остана отъ вившия режимъ, който толкова много се черни въ други отношения, но на който въ това отношение поне трѣбва да се благодари, и, преди всичко, г. министърътъ на финанситѣ трѣбва да му благодари, . . .

Министъръ П. Тодоровъ: Да!

П. Стояновъ (р): . . . защото всичкитѣ фокуси — въ благородния смисълъ на думата искамъ да се разбира — всичкитѣ Kunststück — да употребя немската дума, която г. министърътъ на финанситѣ толкова много обича — въ постѣгане на равновесието е черпенъ отъ резервитѣ, които старитѣ бюджети оставиха.

Министъръ П. Тодоровъ: Позволете. Сегашниятъ бюджетъ не завежда ли на своя наследникъ една такава сума?

П. Стояновъ (р): Азъ зная, че ще ми се направи туй възражение, но чакайте.

Министъръ П. Тодоровъ: Така е.

П. Стояновъ (р): Въпросътъ е тамъ, почитаеми г. г. народни представители, дали сумитѣ които се черпятъ отъ този фондъ, се оставятъ за следуюция бюджетъ въ сщия размѣръ.

Министъръ П. Тодоровъ: Да.

П. Стояновъ (р): Тамъ е въпросътъ, и тамъ е именно грѣшката, че тия суми не се оставятъ въ сщия размѣръ, въ който се черпятъ.

Г. Семерджиевъ (д. ср): Мене ми се струва, че даже въ малко по-голѣмъ размѣръ ги оставяме.

П. Стояновъ (р): Въ по-голям размър, ако гледаме ваптитъ цифри, защото тѣ сж мажорирани. Азъ ви казахъ, че въ законопроекта за бюджета за 1925/1926 финансово година е манипулирано несерiously, съ мажорация.

Г. Данаиловъ (д. сг): Много силна дума казвате.

П. Стояновъ (р): Тогава моля Ви се, недейте ме пресича. Оставете ме на спокойствие. Знаете ли случай нѣкога азъ да съмъ ви пресичалъ, когато сте говорили?

Н. Рачевъ (д. сг): Не е вѣрно, че цифритѣ сж мажорирани.

П. Стояновъ (р): Азъ казахъ, че мажорирането става затуй, защото имате разходъ 6.809.000.000 л., а по погрѣшка сте го вписали въ бюджета 6.840.000.000 л. и срещу туй пишете обща цифра приходъ въ размъръ 6.840.000.000 л., а не 6.809.000.000 л., колкото трѣбваше да пишете. Това сж цифри на перо, а не сж изчисления.

Г. Данаиловъ (д. сг): Чиновницитѣ правятъ тия грѣшки: може да сж сбъркали при коректурата.

П. Стояновъ (р): И когато говоримъ за истинскитѣ източници, съ които се постига балансътъ, всѣкога трѣбва да имаме предъ видъ това обстоятелство: въ какви размѣри се взема отъ фонда, който ни е завещанъ въ видъ на недобори отъ миналото, и въ какви размѣри го даваме ние. И азъ твърдя, че днесъ отъ този фондъ се взема въ по-голям размѣри, за да му се даде въ по-малки размѣри, и му се дава действително въ по-малки размѣри. Вземете напр. данъка върху земята. Вие казвате, че билъ късно гласуванъ и затуй късно далъ своитѣ резултати. Азъ ви казахъ, че той ще ви даде голям усложнение, и вие ги имате вече: имате получени протести. Вие знаете много добре, че онова разпредѣление на земитѣ, което имаме въ последнитѣ години, когато съществуваше поземелниятъ данѣкъ, е съвършено несъответствуваше на онова разпредѣление, което имаме въ настоящия моментъ. Много лица, които тогава сж владѣли земи, днесъ благополучно сж ликвидирали съ тѣхъ, а много такива, които тогава не сж имали земи, днесъ притежаватъ кой по-голям, кой по-малко количество. Тѣзи работи не сж уредени, затова защото всички промѣни въ владението на земята днесъ се игнориратъ. И по този поводъ вие имате изрични заявления отъ села и градове — повечето отъ села. Въ едно заявление отъ с. Орѣховица, Плевенско, се казва, че отъ една вдовица се иска поземеленъ данѣкъ 5 хиляди лева, когато тази жена сега не притежавала никакви земи, всичко ликвидирала. Други лица, които сж спечелили отъ тогава досега и сж мобилизирали своитѣ пари въ земя, днесъ не сж засѣгнати.

Тая работа показва, че голямъ частъ отъ предвиденото да постѣпи е несѣбираемо. Защото онези, които въ момента, когато се създава законътъ, е трѣбвало да плаща, конституира се по закона като длъжникъ, ще престане да бжде такъвъ когато ще се тѣрси поправка на положението и ще се дири какво е владѣли въ онези моментъ, когато законътъ е възстановилъ.

Същото е и съ другитѣ данѣци, г-да. Отъ данъка върху занятията е предвидено въ бюджета да постѣпи една голямъ сума — 200 милиона лева. Азъ казахъ въ бюджетарната комисия, трѣбва да го кажа и тукъ: въ това отношение вие оперирате съ имагинерни величини, съ неточни величини, защото законътъ за данъка върху занятията, както и законътъ за данъка върху общия доходъ сж измѣнени. Въ проекта, необлагаемиятъ минимумъ, бѣше 60.000 л. — днесъ комисията се е установила на 100 хиляди лева, доколкото знамъ; значи шкелото на данъкоплатцитѣ се намалява, размѣритѣ на облагане спадатъ по-надолу, и следователно добивътъ отъ данъка ще бжде много по-малкъ, отколкото вие го предвиждате. Още по-голямъ ще бжде разликата при данъка върху общия доходъ.

Така щото цифритѣ въ бюджета не съответствуватъ на действителността. Преди всичко нѣма законна база, за да видимъ какво собствено — приблизително, ако не пълно — може да се очаква да се получи отъ тия данѣци. Щомъ е така, ние имаме пълното основание да твърдимъ, че тия цифри сж невѣрни, тѣ сж мажорирани; и мажорацията е на лице заради това, защото, както ви казахъ, вие сте предвидѣли 60 хиляди лева като необлагаемъ минимумъ, а комисията се е сирѣла на 100 хиляди лева. Тукъ въ пленума вие можете да настояте и да Наложите необлагаемиятъ минимумъ да остане 60 хиляди лева; но азъ твърдя, че въ

настоящия моментъ въ това отношение ние сме въ пълна неизвестностъ.

Г. Данаиловъ (д. сг): Когато има новъ данѣкъ, естествено е, че ще се допуснатъ и грѣшки.

П. Стояновъ (р): Значи моята теза, че повече се взема отъ това, което е останало отъ предшествующитѣ бюджети, и по-малко по количество и по сигурностъ се дава въ настоящия бюджетъ, е една теза оправдана.

Но, почитаеми г. г. народни представители, длъженъ съмъ да открия другъ единъ въпросъ — въпроса за общото стопанско положение на страната. Така представени цифритѣ на бюджета отъ чисто финансово гледище, тѣ тѣрпятъ единъ новъ прегледъ отъ стопанско гледище. Азъ и миналата година тукъ казахъ, че голѣмитѣ цифри на бюджета ще предизвикатъ неизвестностъ за финансовото стопанство и за правителството, затова защото при упражняването на своя бюджетъ то ще трѣбва да се справя съ едно положение, характеризирано като стопанска криза. Тази стопанска криза презъ течение на последната бюджетна година се засили много повече, отколкото можеше да се предполага въ началото. И заради това съ едно задоволство тукъ се изтъква: „Ето цифритѣ! Всичкиятъ пессимизъмъ, който се изказа по този въпросъ на времето, остана недоказанъ; той е съвършено неоснователенъ“. При тия цифри, които азъ изложихъ, при този грамаденъ дефицитъ отъ 500 милиона лева най-малко въ общия бюджетъ — подчертавамъ, и туй всѣкога трѣбва да се има предъ видъ, че третирането на бюджета трѣбва да става въ всичкитѣ му разклонения, а не само по перата въ редовния бюджетъ — основания за оптимизъмъ нѣма, почитаеми г. г. народни представители!

И азъ отивамъ още по-нататъкъ. Това, което днесъ представява данѣчното бреме, е характеризирано не само отъ политикитѣ, не отъ хората които сж противници на правителството и на управляющата партия, но отъ стоящитѣ вънъ отъ политическия животъ хора, въ лицето на най-авторитетнитѣ негови представители. Азъ имамъ тукъ предъ себе си резолюцията на една отъ търговскитѣ камари.

Бургазката търговска камара въ последната си 15-та редовна годишна сесия взема резолюция, въ която — интересно е мнението, изложено въ нея — обрисова положението и го характеризира като абсолютното несигурно, съ други думи, дала е единъ ултрапессимистически характеръ и тенденция на своята резолюция. Въ пунктъ трети на тая резолюция се казва такава нѣщо: (Чете) „Данѣчното бреме е достигнало вече най-висшитѣ си предѣли и никаква възможностъ нѣма по-нататъкъ за увеличаване разходитѣ на държавата по перото на личния съставъ. Напротивъ, по това перо трѣбва да се реализиратъ съществени икономии“. Въ пунктъ пети на същата резолюция се казва: (Чете) „Държавата да пристѣпи незабавно къмъ уреждане задълженията си къмъ Българската народна банка, за да бжде последната въ положение да отговаря на своето предназначение: отваряне на широкъ кредитъ за всички производствени слоеве, най-важното условие за повдигане на производството“.

Кредитъ нѣма, естествено, заради туй, защото държавата погълща всичкитѣ банкноти и свърхъ това още 900 милиона лева влогове, направени у Българската народна банка.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Не е вѣрно.

П. Стояновъ (р): Длѣгитѣ на държавата къмъ Народната банка — азъ вземамъ цифритѣ на г. министра на финанситѣ — е 5.300.000.000 л.; като спаднете отъ него 4.400.000.000 л. банкнотната емисия въ днешния моментъ, остава едно задължение на държавата къмъ Българската народна банка отъ 900 милиона лева. Какви сж тия 900 милиона лева? Това сж влоговетѣ на хора, които държавата е погълнала и ги е отклонила отъ производствения пластъментъ въ областта на народното стопанство. И хората иматъ право да констатирагъ това. Това е една констатация абсолютно достоверна и почтена за да обърне вниманието на мѣрдоавнитѣ фактори.

Г. Данаиловъ (д. сг): Позволете да направя една бележка, която не се отнася до Васъ. Бургазката търговска камара същевременно иска отъ държавата да ѝ се дадатъ два милиона лева помощъ, за да си построи училище. Азъ съмъ тамъ, че тия два милиона лева трѣбва да се спестятъ и да не се даватъ на Бургазката търговска камара, щомъ трѣбвало да се пести народната пара.

П. Стояновъ (р): Г. Данаиловъ! Зная че тая Ваша бележка не се отнася къмъ мене, но защо ми отнемате времето?

Г. Данаиловъ (д. сг): Защото се цитира мнението на учреждения, които искатъ милиони отъ държавата, а говорятъ за пестеливостъ. Азъ констатирамъ една непоследователностъ.

П. Стояновъ (р): Не защищавамъ никого — азъ констатирамъ само факти.

Г. Данаиловъ (д. сг): Отговорете имъ бюджета и ще видите: милиони левове искатъ, а критикуватъ правителството, че не било пестеливо. Нека тѣ най-напредъ направятъ тази икономия — нека бждатъ благоразумни да не искатъ отъ държавата.

Нѣной отъ демократитѣ: Защо му отказвате правото на критика?

Г. Данаиловъ (д. сг): Туй не се отнася за г. Петко Стояновъ. Азъ говоря за Бургазката търговска камара.

Председателъ: Моля, г-да, пазете тишина.

Г. Данаиловъ (д. сг): Щомъ критикуватъ — да не искатъ. (Пререкания между демократитѣ и г. Георги Данаиловъ)

П. Стояновъ (р): Г. Данаиловъ! Моля Ви се, г-да! Времето ми е кратко. Не бждете така немилостиви къмъ мене, особено вие, г. Данаиловъ, недейте създава тия инциденти.

Г. Данаиловъ (д. сг): Напротивъ, азъ съмъ доста внимателенъ.

П. Стояновъ (р): Азъ нѣма да защищавамъ Бургазката търговска камара, но ще ви кажа, че въ по-малкиятъ бюджетъ на държавата, на Русенската търговска камара и на Софийската търговска камара, се дадоха кредити за училища. Защо на Бургазката търговска камара, която върши културно дѣло въ единъ новъ градъ, където България стои лице съ лице предъ Европа и където се издига репутацията на работливия и пестеливия българинъ, да не ѝ се даде кредитъ да си построи търговско училище, или каквото и да е друго? Азъ се удивлявамъ на Вашата метода на разсуждение. Когато едно самостоятелно, автономно учреждение констатира, че въ България има стопанска криза, че данъчното бреме е достигнало максимални размѣри, че най-голямъ преимущество да върши производствена работа има държавата, обаче тя поглъща всичко, каквото е дала на банката, плюс онова, което народнитѣ спестявания сж дали. Вие не можете да изобличите това учреждение въ непоследователностъ, когато то иска два милиона лева, за да построи училище.

Г. Данаиловъ (д. сг): Пълна непоследователностъ.

И. Тодоровъ (д. сг): Банкнотната емисия на Народната банка изядоха дружбашитѣ.

П. Стояновъ (р): Дружбашитѣ ли? Недейте говори такива парадокси, г. Тодоровъ.

И. Тодоровъ (д. сг): Това не е парадоксъ. Истина е.

П. Стояновъ (р): Не е вѣрно. Българската държавя чрезъ бюджета си поглъща тия средства, когато ѝ управляватъ и дружбаша и недружбаша.

Азъ трѣбва да изтъкна още едно второ обстоятелство. Стопанската криза въ нашата страна се постоянно засилва. И азъ не искамъ да се спирамъ особено на онова, което твърде често се приказва — за гонидбата на капитала. Но азъ трѣбва да обърна вниманието на народното представителство, че въ това отношение нашето законодателство трѣбва да се урезони. Капиталътъ е съ грамадно влияние и неговото гонение трѣбва да престане, ако то става отъ аматьорство, или демагогия, която се прави отъ много мѣста — не само отъ тукъ (Сочи крайната лѣвница).

Отъ друга страна, капиталътъ трѣбва да бжде туренъ въ здравитѣ рамки на съзнанието на своитѣ задължения къмъ държавата и бюджета — това е съблимно и суверенно право на всѣка една държава. Гонението на капи-

тала у насъ става не само съ голѣмитѣ данѣчни ставки, по които има отъ всички страни едно трезво разбиране — че трѣбва да се дойде до онова, което е правилно и съответствующо на нашата стопанска структура и на оная роля, или по-скоро задължение, което трѣбва да поеме върху себе си капиталътъ; гонението, сгъването на капитала отъ страна не на държавата, но отъ страна на ония, които разполагатъ съ него, е сжщо така едно явление. Азъ мисля, че на това ние сме длъжни да обърнемъ внимание, безъ да демагогуваме. И азъ искамъ въ това отношение правилно да бжда разбранъ.

Изнасянето на капиталитѣ отъ нашата страна, въпреки голѣмитѣ полицейски мѣрки, които се вземаха по закона за търговията съ чужди платежни средства, се извършва по два начина. Първо, нашиятъ износъ обикновено се оценява съ по-низки цени, отколкото действителнитѣ, по които се пласиратъ стокитѣ тамъ нѣкъде си на голѣмитѣ пазари. Това е потвърдено за много артикули. За много артикули обаче може да се каже обратното, а именно, че ония цени, по които се говори че сж пласирани, сж цени, по които действително тѣзи артикули сж пласирани на тържището. Но азъ съмъ длъженъ да предупредя, че има голѣми доказателства, че въ това отношение сж направени голѣми спестявания, т. е. разликата между деклариранитѣ и фактически реализиранитѣ цени е доста чувствителна. Ние имаме банки, банкерски къщи, търговски калтори и лица, които разполагатъ съ достатъчно запаси отъ чужда валута въ странство.

Отъ друга страна, вносътъ обикновено се обявява въ повисоки цени, отколкото сж действителнитѣ цени на вносенитѣ стоки; и това се прави като вносътъ е съпроводенъ винаги съ двойни фактури. При всички мѣрки, които се вземаха относително правилното деклариране, и въпреки системата на митническитѣ декларации, все пакъ това, което казвамъ, е фактъ. Азъ имамъ потвърждение на това — че вносътъ у насъ се манипулира, се обявява съ повисоки цени, отколкото сж действителнитѣ цени на стокитѣ — отъ хора, които участвуватъ въ търговския и банковия животъ у насъ и които заслужаватъ пълно довѣрие.

Какво означава това деклариране на по-низки цени за артикулитѣ, които се изнасятъ, отколкото сж действително получени, и на по-високи цени за артикулитѣ, които се внасятъ? То означава изнасяне на повече валута въ странство. А защо става това, почитаеми г-да? Ще трѣбва да се отговори и на този въпросъ, той е важенъ. То става заради туй, защото надъ нашето тържище стои знака на несигурността, защото у насъ кризата се разширява постоянно. Тѣзи капитали, които се изнасятъ отъ тукъ, това сж пари наши, национални, и ако за тѣхъ имаше сигурностъ, ако за тѣхъ имаше спокойствие у насъ, апелътъ да се пласиратъ тѣ въ производството щѣше да бжде последвалъ отъ факти, отъ дѣла, и нѣмаше да се прибѣгва къмъ фалшивитѣ декларации и къмъ двойнитѣ фактури, за да бжде всичко покрито, и днесъ да циркулиратъ въ тържището вънъ чекове за спестени и пласирани въ чужди банки валути. Ето това е положението, г-да. Това не е нищо друго, освенъ — азъ не права по-нататѣшни заключения, искамъ да направя само една констатация — единъ показателъ, че тукъ въ България нѣма сигурностъ, затова паритѣ се изнасятъ вънъ. А пъкъ изнасянето съ куфари на български банкноти — то пъкъ е вече съвършено другъ въпросъ.

Г. Чернооковъ (с. д): Другъ видъ спестявания! Все спестявания!

П. Стояновъ (р): Г-да, че ние сме далечъ отъ стопанското заздравяване, за това имаме единъ такъвъ ясенъ и категориченъ показателъ, какъвто е лихвата, предъ който показателъ бледнѣятъ всѣкакви възражения — и въобщо не могатъ да бждатъ направени. Лихвата на нашето тържище за срѣдния почтенъ търговецъ и платець не е по-малка отъ 14% и 18% — срѣдно 16%.

А. Буровъ (д. сг): Повече.

П. Стояновъ (р): Моля, г. Буровъ! Вѣрно е! Азъ зная това. Говоря обаче за най-солидниа, за най-почтениа, за имащи най-непосредствени връзки съ Банката търговецъ или индустриалець. Но за ония, които сж далечъ, лихвата, която плащатъ, е срѣдно 25%—27%. Дребнитѣ търговци, г. г. народни представители, които сж длъжни да заематъ пари, за да си платятъ митата за стокитѣ, които внасятъ или изнасятъ, които сж длъжни да заематъ пари за да си платятъ данѣцитѣ, заради това, защото бирницѣтъ на г. ма-

нистра на финансите ще ги хванат за гушата въз основа новият пълномощия по закона за събиране пръжките данъци, плащат лихва до 30%, до 40% — една обикновена лихва за тѣхъ. Това сж лихви, които въ ненормални времена Персия и Авгалистанъ не познаватъ.

Това показва, че въ нашата страна нѣма сигурност. За да излъже капиталътъ изъ рѣцетъ на своя собственикъ, той трѣбва да бѣде осигуренъ съ такава грамадна лихва, иначе той ще предпочете да остане въ рѣцетъ на своя собственикъ и да търси други начини покрити, за да може да получи онова, което му се следва.

Азъ искамъ да ви укажа и едно друго обстоятелство, г-да: ние имаме върни указания, какво въ нашето стопанство има една тревога. 1924 г. е една кризна година за количеството на влоговетъ, които сж направени въ банкитѣ. Влоговетъ въ Българската народна банка, по сведенията, които имамъ, вървятъ така: срочнитѣ влогове — най-свободнитѣ — на 31 декемврий 1922 г. сж 209 милиона лева; на 31 декемврий 1923 г. — 192 милиона лева; на 31 декемврий 1924 г. — само 170 милиона лева; презъ 1925 г. не сж мръднали повече отъ 170 милиона лева. Това намаление на влоговетъ показва, че или у насъ въобще липсва възможност да се правятъ спестявания, т. е. че страната е обеднѣла, или пъкъ липсва довѣрие, за да излизатъ паритѣ отъ рѣцетъ на самия собственикъ, и затова си оставатъ далечъ отъ каситѣ на Българската народна банка.

Само Земледѣлската банка въ това отношение е направила единъ по-голямъ прогресъ — въ нея има по-големи влогове. Но това става за смѣтка на какво? Това става за смѣтка на земледѣлското производство, което има на тържището сравнително по-големи цени.

Но вземете спестовната каса, почитаеми г. г. народни представители! Тамъ положението е съвършено критическо. И ония сведения, които иматъ министритѣ за действията на това учреждение — нѣма време сега по подробно да се спирамъ на този въпросъ — показватъ, че дълото на спестовната каса при попитъ не стои добре. Довѣрие къмъ тѣхъ у населението нѣма. И ако донѣкъде още нѣкакво довѣрие съществува, то е у градското население, което си служи съ спестовната каса повече за да събира тамъ паритѣ си и да ги има на разположение, когато му потребватъ. Земледѣлското население почти нѣма работа съ спестовната каса.

Но още единъ по-осезателенъ показател за кризата, която преживѣва България и за голѣмитѣ напрежения, които е трѣбвало да направи българскиятъ стопанинъ, за да даде на г. министра на финанситѣ уравновесенъ редовенъ бюджетъ за 1924/1925 г. сж протестиранитѣ полици при Българската народна банка. Ето какъ вървятъ протестиранитѣ полици, г. г. народни представители.

Презъ 1922 г. тѣ сж на сума 4.900.000, кръгло 5 милиона лева; презъ 1923 г. — 8.860.000 л.; презъ 1924 г. — както се знаятъ отъ Банката, нѣматъ точни сведения — цифрата на протестиранитѣ полици се увеличава. Това е явно и отъ ония фалити, които, макаръ и не много голѣми, започватъ все по-често да се явяватъ на нашето тържище.

Ето какво е положението, почитаеми г. г. народни представители: пленъ стопански кризисъ — това е доказано абсолютно — основания за оптимизмъ никакви. Следователно, увеличението на данъчното бремъ, тежкето на повече средства за фискални нужди се явява едно явление, което не може освѣнъ да бѣде отрицателно оценено.

Преди да премия къмъ въпроса за икономитѣ, азъ искамъ да се спра накратко върху въпроса за Българската народна банка.

Българската народна банка следъ гласуването на новия законъ е поставена на една по-широка, самостоятелна база. Питамъ се: какво тя върши, въ какво тя се проявява при явнитѣ указания, че на нашето тържище има криза и че тая криза все повече и повече се разширява? Дали Народната банка ще бѣде банка надъ банкитѣ, както това се каза на времето и както продължаватъ въ нѣкои кръгове да говорятъ, или ще бѣде регуляторъ на кредита на нашето тържище?

Отъ мѣроприятията, които досега сж предприемани отъ Българската народна банка, ние не можемъ съ ясностъ да отговоримъ на този въпросъ. Азъ ще изоставя за сега въпроса за търговията съ чужда валута, постъпленията отъ която се показватъ въ баланситѣ сравнително съ по-големи цифри. Другъ пътъ по другъ поводъ ще разгледамъ какъ стои тази работа въ връзка съ онова, което законътъ постановява, което окръжнитѣ на Банката нареждатъ и което фактически въ действителностъ става.

Ако Българската народна банка иска да бѣде банка надъ банкитѣ — както до голѣма степенъ се вижда, че това

се иска да се практикува — тогава ние се поставяме предъ въпроса: а на дребнитѣ производители и търговци, тия, които сж изоставени да плащатъ 40% лихва на частнитѣ банки и частнитѣ капитали, кой ще имъ помогне? Тѣ какъ ще се справятъ съ своята сѣдба? Ако Българската народна банка ще бѣде банка надъ банкитѣ, тя ли ще ги кредитира? Азъ не искамъ да влизамъ въ подробности на онова, което се говори вънъ и се мълви — че една банка е кредитирана по-малко, а друга повече — защото, ако се гледа отъ чисто банков гледище, цифрово, кредитирането е правилно. Отъ гледището на банковата политика има много пунктове по този въпросъ, по които трѣбва да се спремъ и да говоримъ; но нѣмамъ сега време.

Азъ искамъ да кажа, че ако кризата е толкова голѣма, Българската народна банка не може да бѣде банка надъ банкитѣ. Казвамъ го решително, категорично: не може. Нейното задължение, нейната задача не е да кредитира банкитѣ и да изостави производителитѣ и търговцитѣ на произвола на частнитѣ банки и частния капиталъ, а да се яви като регуляторъ; да кредитира и тѣхъ, за да ги застави да търсятъ по-големо разнообразие въ пласмента, но и същевременно да ги преследва съ регулирането на кредита, съ намалението процента на лихвата.

Българската народна банка напр. има такъво правило: кредитира само ония, които водятъ правилно търговски книги. Е добре, това означава, че среднитѣ и дребнитѣ търговци и производителъ се изключватъ отъ клиентелата на Българската народна банка, а тѣ сж именно тѣзи, които творятъ богатата въ нашата страна, тѣ сж именно тѣзи, които носятъ всичкитѣ тежести на бюджета. Тѣхъ Българската народна банка, поради тая своя специална ориентация въ своя кредитъ, ги изоставя съвършено на произвола на сѣдбата.

Кризата отъ друга страна се прояви въ една неочаквана форма тогава, когато българското законодателство и властта взеха всички мѣрки, за да създадатъ единъ плусъ на нашето тържище. Кредитирането на евтиния строежъ до голѣма степенъ пропадна. И миналата година, ако строежътъ бѣше започнатъ и не можа да се свърши онова, за което имаше достатъчно време следъ вотирането на закона, това до голѣма степенъ се дължеше на обстоятелството, че пари за това не можаха да се намѣрятъ. До какво ще дойдатъ усилията, които сега се правятъ, рапортитѣ, съ които се искатъ кредити за тая нужда, въ какви мѣроприятия ще се излъгатъ — азъ това не зная. За мене, обаче, единъ фактъ е на лице: и досега, макаръ че сме въ началото на строителния сезонъ, строежитѣ на евтинитѣ жилища — тия, за които се създаде специаленъ законъ — още не сж поставени въ проектъ, даже програма за тѣхъ нѣма още направена.

Най-после, като оставямъ настрана Съюза на кооперациитѣ и специалната политика на Кооперативната банка, — за което тукъ се говори — азъ ще спра вашето внимание на това, което става въ Популяритѣ банки.

Популяритѣ банки, по сведенията които имамъ, само съ 1/4 отъ паритѣ си кредитиратъ дребнитѣ търговци и индустриалци, а съ 3/4 отъ паритѣ си тѣ или сами търговатъ, или кредитиратъ едри търговци и индустриалци. А dallo следъ тѣ ние бѣхме свидетели на следното явление — въброятно тѣзи, които следятъ икономическитѣ явления въ нашия животъ, ще си го спомнятъ: на общо събрание, станало недавно, Варненската популярна банка, следъ изслушване отчета на настоятелството, единодушно взема решение, че се оттепя отъ Съюза на популярнитѣ банки! Това е едно извънредно ненормално явление. На какви причини то се дължи — дали на управата на Съюза на популярнитѣ банки, или на кредитирането, което се прави на Съюза на популярнитѣ банки и респективно на самитѣ Популярни банки отъ Българската народна банка и Българската кооперативна банка — азъ това не зная. Азъ знамъ едно — че ако кризата пусне своитѣ корени и въ Популяритѣ банки, тамъ гдето довѣрието на дребнитѣ спестители е сравнително повишено, то това ще бѣде предзнаменоване за една аномалия.

И азъ питамъ правителството: какво разбиране има по тия нѣща, какво прави, и какво мисли да предприеме, въ какви отношения ще постави контролираната отъ него Българска народна банка спрямо Популяритѣ банки?

Отъ друга страна, г. г. народни представители, скъпотиата, която се разрази у насъ въ такива голѣми размѣри, въ известни моменти внесе паника и доведе до това, че въ лицето на комисарствата, българскитѣ общини и Българската държава се ангажираха съ купуването чуждо брашно, което дойде сравнително на високи цени, и днесъ прави-

телството стои предъ задачата да намъри възможност да намали тия цени, за да пласира това брашно при положението, че загубитъ сж явни, вследствие на това — както се изказахме своевременно по интерпелацията, която се разви отъ страна на социалдемократическата група, че своевременно правителството не взе мържи, за да създаде известно количество отъ храни като резервъ, и да спре съответния износъ, при явното указание още отъ месецъ мартъ 1924 г., че ценитъ на зърненитъ храни се повишаватъ и ще се повишаватъ. Българската държава пристъпи къмъ закупуването на сравнително скъпо брашно, а днесъ, при изгледитъ за хубава реколта, ние виждаме спадане на ценитъ.

Но азъ искамъ да зная: какво се върши въ това отношение? Когато дебатирахме по въпроса за дванадесетинитъ, азъ не засегнахъ този въпросъ, защото смѣтахъ, че времето и мѣстото му е да го засегна сега. Когато българската държава притежава брашно, когато тя е поставена предъ въпроса какъ да го пласира по-евтино, за да може да настъпи евтиния и на хлѣба, въ сжщия тоя моментъ, на 4 априлъ, обявено е, че ще стане единъ търгъ по военното ведомство за доставката — ако се не лъжъ — на 5 или 6 милиона килограма брашно, като е определено даже въ поемнитъ условия, че доставчицитъ не могатъ да офериратъ по-малки количества отъ 1½ милиона, или единъ милионъ килограма. Какво означава всичко това, г. г. народни представители? Отъ една страна продаваме брашно, което коштува скъпо на държавата, а отъ друга страна ще правимъ търгъ за доставка на толкова голъмо количество брашно! Азъ разбирамъ защо се прави търгъ за доставката на едно толкова голъмо количество — за да бжде осигурена прехраната на войската при всичкитъ евентуалности до тогава, до когато ще се реализира новата реколта на 1925 г. Но дали сж толкова сериозни опасенията, че гарантирането прехраната на войската е трѣвало да се започне още отъ сега, и то съ доставката на такива голъми количества? Г-да! Доставянето на храни въ голъми количества и определянето на такъвъ единъ минимумъ за доставчицитъ — това е само за смѣлка на голѣмитъ цени, на скъпотията; то е изкуствено повишение ценитъ на тържището.

Отъ друга страна азъ зная — и това не могатъ да не го знаятъ всички, които се интересуватъ отъ тия въпроси — че въ този моментъ най-голѣмитъ мелници, за този търгъ сж картелирани и ще офериратъ, естествено, високи цени. Защо трѣбва да се извърши това?

Министъръ П. Тодоровъ: Търгътъ нѣма да бжде утвърденъ.

П. Стояновъ (р): Трѣбваше да бжде заличено обявлението.

Министъръ И. Вълковъ: Нѣма да стане. То ще бжде грѣшка въ този моментъ. Търгътъ нѣма да се утвърди поради високи цени.

П. Стояновъ (р): Толкова по-добре, ако нѣма да стане. Но фактъ е, че картелирането на голѣмитъ мелничари е станало, че подготовка за търга е станала, че за реализирането на доставката мърки сж взети и че това е повлияло върху тържището, въ смисълъ да се запази цената на сравнително по-високъ уровень. Този ефектъ е произведенъ, това го има. Неутвърдението на търга ще бжде една поправка, съвършено умѣтна и правилна, но ефектитъ, които досега сж произведени, сж на лице.

Министъръ И. Вълковъ: Трѣбва да се манипулира, не трѣбва да се сковаваме, защото иначе можемъ да останемъ безъ брашно. Сега виждаме, че на пазара излиза брашно, и търгътъ нѣма да се утвърди, ако ценитъ сж високи. Съвършена работа!

П. Стояновъ (р): Икономическитъ послѣдствия вече сж на лице: високитъ цени сж задържани за сравнително подългъ периодъ отъ време; картелътъ е на лице.

Нѣной отъ сговориститъ: Ще спаднатъ.

П. Стояновъ (р): Ще спаднатъ, това е вѣрно, защото ще излѣзатъ повече храни, приближаваме се до новата реколта, тя ще дойде скоро, перспективитъ за нея сж ясни.

Това искахъ да кажа, г. г. народни представители, за онѣзи мѣроприятия, които се взематъ срещу кризата и

които, вмѣсто да я намаляватъ, вмѣсто да спиратъ нейнитъ пакостни послѣдствия, я засилватъ.

Азъ искамъ да спра вашето внимание и на малкия въпросъ за икономитъ, по които говорихъ. Нашето разбирание по този въпросъ, г. г. народни представители, е това, което ние изложихме още миналата година. Ние сме за икономитъ. Ние знаемъ, че съкращението на щатетъ — а това, за което ние държимъ още повече, е съкращението на вещественитъ разходи — ще причини голѣми неприятности на ония, които ще трѣбва да бждатъ освободени отъ държавна служба. Но ние знаемъ едно нѣщо — и смѣтаме, че въ това отношение правителството трѣбва да бжде по-решително — че рандемантъ на работата на държавния служител днесъ по отношение на миналото време е само 40%. Днесъ работоспособността на чиновника срѣдно е намалена; по изчисления, правени отъ компетентни лица — вземамъ пакъ чужди изчисления, а не свои — тя е 60%. Ако вземемъ предъ видъ, че числото на държавнитъ служители днесъ е увеличено по отношение на 1914 г. отъ 55.700 души на 86.500 души, респ. на 91.000 души, и че заплатитъ на държавнитъ служители се приближаватъ къмъ 45—50% съ всички допълнения отъ редовния бюджетъ, при единъ резултатъ — намалена работоспособностъ до 60% — явно става каква граматна тежестъ понаса българското държавно съкровище въ личнитъ разходи. Но механическото намаляване числото на държавнитъ служители, естествено, не може да се яви като една система, която може да се практикува. Само стѣгането на службата — преди всичко измѣняването на писмоводството, съкращаването препроводянитъ и разскадаватитъ инстанции по оформяването на бумагитъ, на книгата и на разпоредбитъ на държавнитъ учреждения — може на първо мѣсто да покаже всички излишенъ персоналъ, а следъ това ще дойде вече и съкращаването на персонала. Въ всѣки случай намаляване на персонала трѣбва да стане. Днесъ нито територията на България е по-голѣма отъ тая презъ 1914 г., нито социалнитъ и политическитъ учреждения сж повече усложнени, повече разширени въ своята компетенция и видъ, отколкото това бѣше до войната, нито пъкъ най-после е станало нѣкое чрезмѣрно увеличение на населението, за да има по-голѣма работа въ държавнитъ учреждения и, следователно, по-голѣма нужда отъ държавни служители. Този въпросъ бѣше поставенъ предъ правителството и народното представителство и миналата година; той стои и днесъ предъ тяхъ. И въпреки изучаванията, които се правиха — считамъ за необходимо да изтъкна това — правителството не взема върху себе си смелостта да излѣзе съ единъ планъ, отъ който да видимъ какъ то ще постъпи.

7.081 человекъ, които ще се освободятъ отъ служба, не представляватъ начало на една система за усъвършенствование на нашето управление. Въ каква областъ сж тия съкращения? По Министерството на просвѣтението 3.900—4.000 души, по Министерството на финанситъ 1.300, по Дирекцията на пошитъ 525, по Дирекцията на желѣзницитъ 425, по Дирекцията на народното здраве 502. Това само указание — по кои ведомства се правятъ тия съкращения — показва явно, че тукъ се маневрира съвършено неправилно. Въ полицията, въ войската — азъ не поддържамъ оня възгледъ, който се изложи отъ преждеговорившия, азъ поддържамъ тѣмо обратния — тамъ има много, което може да бжде съкратено, да бжде рационализирано. Азъ показвахъ единъ примѣръ. Следователно, може да се направи твърде много въ това отношение. Тия ведомства, които сравнително сж най-вече разширени, тежатъ най-много на нашия бюджетъ.

По отношение на това, че нѣкои училища трѣбва да бждатъ закрити заради това, че не сж уредени, ние поддържаме друга теза — тѣ трѣбва да бждатъ усъвършенствувани. Нѣма защо да приказваме само приказки — това е една теза, която е неостемлима отъ нашето миро-сърцание. Само когато имате просвѣтени граждани — а всички граждани трѣбва да бждатъ просвѣтени — само тогава ще имате и производство, и миръ, и спокойствие въ страната. Азъ не поддържамъ възгледа — и не мога да си обясня, какъ може да се поддържа той — че нашитъ реалки създавали врагове на отечеството, създавали противници на държавата; това е абсурдъ. Г-да! Реалкитъ не сж виновни за това. Цѣлитъ строй, въобще базата, върху която е построенъ нашиятъ общественъ животъ въ настоящия моментъ — семейството, държавата, политическитъ лица и други — допринасятъ за това положение. Това е единъ продуктъ отъ много влияния. Не можете да твърдите, че за това сж виновни само реалкитъ; азъ

ще ви кажа, г-да, че на много места реалитѣ сж дали и дават здравомислици и положителни граждани, добри и почтени общественици, които сж носели работата на своитѣ родители. Това бѣше и по-рано. Нима малкото гимназии, които България имаше преди 20—25 години, не дадоха и елементи на разрушение, не създадоха тия водители, които днес правят толкова много бели на нашето общество? Нима тѣ не сж излѣзали преди 20—25, а може би и преди повече години и отъ нашитѣ гимназии? Така че отъ това, което имаме налице, да се кове заключението, че училищната система или въобще популяризирането на просвѣтата е опасно, туй е единъ парадоксъ, който едно демократическо правителство, едно демократическо народно представителство не може да поддържа; това сж може би ангажменти, случайно поети, но трѣбва благородство, трѣбва жестъ да се освободимъ отъ такива ангажменти, така случайно поети. Засилете школата, дайте ѝ възможност да създава добри граждани, дайте ѝ преди всичко добри и добре платени учители, контролирайте ги и ще имате добра школа. Попълнете училищнитѣ кабинети съ пособия, дайте възможност на ученицитѣ да получаватъ познания, образование, а не да търсятъ въ въображението си допълнение на онова, което имъ се разправя — тогава ще имате истинска школа.

Т. Кожухаровъ (д. сг.): Пари нѣма.

П. Стояновъ (р): Азъ ви казвамъ отъ къде ще вземете пари. Ще съкратите полицията, почитаеми г-не.

Т. Кожухаровъ (д. сг.): А, не!

П. Стояновъ (р): Единъ режимъ, който е построенъ върху полицейска охрана, той не е демократически и не е сигуренъ режимъ. Може въ единъ моментъ, като настоящия, вашето разбиране да е такова, обаче нашето разбиране е друго. Ние стоимъ на базата на общественя миръ и на предупреждаването социалнитѣ и политическитѣ конфликти, и затуй въ това отношение ние сме наясно съ васъ. Азъ ви увѣрявамъ, че нѣма да мине много време, когато следъ като се смѣни вашата система на управление, следъ като завършите вашата кариера въ управлението, когато правителството напусне своето мѣсто и вие си отидете, ще дойде друго правителство и ще ликвидира съ голѣмитѣ кредити за полицията.

Азъ трѣбва да се уговоря. Азъ съмъ за полиция дисциплинирана, разумна, почтена, просвѣтена, добре платена, но азъ не мога да мисля и не мисля, че въ полицията трѣбва да се пласира колкото е възможно повече персоналъ.

Т. Кожухаровъ (д. сг.): Това е сега тѣй, за да различимъ пътя на чистата демокрация — една много трагична участъ.

С. Василевъ (д. сг.): Можете ли да гарантирате, г. Стояновъ, че нѣма да се повтори Долни-Джбникъ и да се криете въ чужди къщи?

П. Стояновъ (р): Гарантирамъ го. Този, който Ви е казалъ това, Ви е излѣгалъ. Петко Стояновъ не се е крилъ и не е бѣгалъ, а е понесълъ ударитѣ на оръжия, които управляваха преди 9 юний.

С. Василевъ (д. сг.): Ако г. Стаговъ бѣше тукъ, той щѣше да потвърди, че сте избѣгали.

П. Стояновъ (р): Той лъже.

Б. Петровъ (д. сг.): Ти лъжешъ. На Долни-Джбникъ ти посрѣщна влака, накара всички радикали да слѣзатъ отъ него и избѣга заедно съ тѣхъ.

П. Стояновъ (р): Ние трѣгнахме къмъ Горни-Джбникъ и тамъ се ориентирахме за положението, защото върху насъ се стреляше. Вие пътувахте съ Иванъ Симеоновъ — той ще Ви каже какъвъ бѣше валиянтъ куражъ и че Петко Стояновъ е билъ тамъ, на мѣстото, и е понесълъ всичкитѣ удари.

С. Василевъ (д. сг.): Г. Стояновъ! Криво ме схванахте. Азъ не искамъ да кажа, че сте дезертирали и бѣгали, ами че сте били принудени да избѣгате. (Глъчка)

Председателъ: Моля, г-да, оставете пререканията.

Ц. Бръшляновъ (д. сг.): Защо говорите така, г. Стояновъ? Щѣлятъ бюджетъ за полицията е 20—22 милиона лева, колкото бѣше и миналата година.

П. Стояновъ (р): Тъкмо тия 22 милиона лева ще съкратимъ, ако ние бихме управлявали. Това ще направи въско правителство, защото съ този персоналъ въ какъвто размѣръ е днесъ полицията, това е нѣщо несъответствуващо на мира и спокойствието въ страната. Така нѣма да се гарантира мирътъ и спокойствието въ страната. Това сж два противоположни мирогледа. Защо да се одумваме. Вие така разбирате, а ние, ако поемемъ управлението, ще направимъ това друго-яче.

С. Василевъ (д. сг.): Ако вие дойдете на власт, ще засилите полицията.

П. Стояновъ (р): Нѣма да я засилимъ.

Т. Кожухаровъ (д. сг.): Ние не правимъ това отъ любовъ къмъ изкуството да хранимъ стражари; все трѣбва да има нѣкаква нужда, за да го направимъ.

П. Стояновъ (р): Оставете ме да кажа още няколко думи, г-да, за да завърша. Съжалявамъ, че ме прекъсвате толкова много, когато не засѣгамъ лично никого, а изказвамъ тукъ общи възгледи по отношение на онова, което сте дали съ цифри въ вашия бюджетопроектъ. Съжалявамъ още еднакъ, защото вие така леко се отнасяте къмъ едни въпроси, които ние третираме съ всичката сериозностъ.

С. Василевъ (д. сг.): Излишна приказка!

Т. Кожухаровъ (д. сг.): Съвсемъ не се отнасяме леко.

П. Стояновъ (р): Сега азъ трѣбва да премина къмъ единъ отъ най-голѣмитѣ параграфи, за които толкова много се назира отъ страна на г. министра на финанситѣ. Този параграфъ се отнася за репарациитѣ.

Тая година репарациитѣ сж съ едно увеличѣние отъ 200 и няколко милиона лева. Това увеличѣние ще продължава заради туй, защото ние сме поели задължения, които постепенно растатъ. Обаче репарациитѣ сж единъ политически дългъ на България. И въ това отношение азъ съмътамъ, че становището, което трѣбва да приемѣмъ, е тъкмо противоположно на онова, което правителството е приело. Намъ ни се каза нѣколко пъти, казвѣ ни се и тукъ, че тая година по отношение на репарациитѣ не могатъ да станатъ никакви намаления. Това е съвършено вѣрно. Но тая констатация преминава вече въ друга сфера — въ сферата на политиката. Вие сте чули нашата дума по този въпросъ, и азъ мога сега да ви кажа по него само още две думи. Г-да! Само когато ще имаме едно правителството, което отъ малко-малко ще има довѣрието на чуждия свѣтъ, и главно на демократицитѣ на Западъ, само тогава този въпросъ ще поеме едно по-правилно разрешение. Въ това отношение вие сте завършили вашата кариера. (Възражения отъ говориситѣ)

С. Василевъ (д. сг.): Казахте, че по отношение на полицията сме завършили кариерата си. Сега тукъ казвате, че и тукъ сме завършили кариерата си!

П. Стояновъ (р): Почитаеми г-да! По този въпросъ не е нужно да се прави политика. Тукъ има нужда човѣкъ да бѣде само съ ясно съзнание за своя граждански дългъ и да остане вѣронъ на своето патриотическо чувство.

Т. Кожухаровъ (д. сг.): Ние имаме съзнание за нашия дългъ.

П. Стояновъ (р): Недейте ме прекъсва. Азъ говоря не за вашия дългъ, а за мой дългъ и за моео разбиране.

Т. Кожухаровъ (д. сг.): А ние не сме ученици, и тукъ не е Университетъ. Ние сме депутати и можемъ да направимъ единъ апострофъ.

П. Стояновъ (р): Въ това отношение ние трѣбва да бждемъ наясно. Моето разбиране е, че едно правителство, което дължи своя произходъ на едно проконциamento, не

може да добие симпатитѣ на западнитѣ демокрации. И вие, г-да, въпреки всичкитѣ усилия и всичкото съдействиене, които ви се дадоха отъ всички страни, включително и отъ насъ, въ това отношение не можахте да получите кредитъ, нѣма и да го получите.

Т. Кожухаровъ (д. ст.): Отъ васъ нещемъ да го получимъ! Ще направимъ избори и ще видимъ кой има кредитъ. Защо приказвате така наизустъ?

П. Стояновъ (р): Когато имате камшика въ рѣцетѣ си, тогава можете да печелите избори. И вие да вземемъ този камшикъ въ рѣцетѣ си, и вие ще спечелимъ изборитѣ.

С. Василевъ (д. ст.): Тази полиция, която критикувате, ви избра.

А. К. Минковъ (р): Вие сме се избирали и въ дружбалско време, а вие кога сте се избирали? Какво приказвате, че полицията ни е избрала?

Т. Кожухаровъ (д. ст.): Вие ви докарахме тукъ.

Председателъ: (Звъни)

С. Василевъ (д. ст.): Полицията ви докара въ Парламента.

Председателъ: (Звъни) Моля, г-да, пазете тишина.

П. Стояновъ (р): Моля ви се, г-да, дайте ми възможност да завърша мисълта си.

Председателъ: Азъ правя бележка на г. Стояновъ за твърдението му, че днешното правителство дължало произхода си на нѣкакво пропунциаменто. Днешното правителство не изхожда отъ никакво пропунциаменто, а изхожда отъ тази Камара, която не е плодъ на пропунциаменто.

П. Стояновъ (р): Вие не можете да ми правите бележка. Вие можете да спорите съ менъ, но бележка не можете да ми правите.

Председателъ: Азъ Ви правя бележка за едно Ваше твърдение, което е невѣрно и засѣга престижа на правителството.

П. Стояновъ (р): Не можете да ми правите бележка. Вие имате едни разбирания, азъ други. Въ това отношение вие нѣмате власт надъ менъ.

С. Василевъ (д. ст.): Въ името на властта всички се избрахме, както обикновено сѣ ставали изборитѣ у насъ. Това трѣбва да се признае. Какъ можете да отказвате това? Като властникъ се избрахте.

П. Стояновъ (р): Но, г-да, да преминемъ по-нататъкъ. Въпросътъ е за репарациитѣ.

Г. Живковъ (р): Това не значи, че трѣбва да поддържаме всички безобразия на властта.

С. Василевъ (д. ст.): Ти си билъ бившъ околийски началникъ.

Председателъ (Звъни) Моля, г-да!

С. Василевъ (д. ст.): Всѣка властъ въ България си докарва болшинство и вие съ властта се избрахте. Признайте това. Лекомислие е да се отказва.

А. К. Минковъ (р): Това за васъ е вѣрно, но не и за насъ.

Председателъ: Г. Минковъ! Моля Ви мълчете поне вие, който за пръвъ пътъ сте влѣзли въ Парламента.

П. Стояновъ (р): Г. Василевъ! Ако желаете, на тази тема може да се обяснимъ при обсъждането бюджета на Вътрешното министерство.

С. Василевъ (д. ст.): Вие трѣбва да признаете една истина, когато искате да минавате за моралистъ. Позната е тази истина.

Т. Кожухаровъ (д. ст.): Почтено е да я признаете. Ние твърдимъ, че съ властта сме тукъ, но вие какъ сте? (Къмъ Живковъ) Ти, г. Живковъ, щѣше ли да бядѣш тукъ? И азъ, може-би нѣмаше да бядѣ тукъ, но и ти нѣмаше да помириснешъ Парламента. Какво ми разправяшъ?

Г. Живковъ (р): Азъ съмъ водилъ борба и моята глава много повече е патила. Вие дойдохте тукъ по една случайностъ.

П. Стояновъ (р): Г. г. народни представители! Искамъ да изнеса нѣкои факти по отношение на репарациитѣ. По първия въпросъ, за общитѣ задължения по Ньойскиятъ договоръ, азъ твърдя едно — че докато на Германия, най-голѣмата противница на съглашенскитѣ сили, докато на Австрия, докато най-после и на Унгария въ това отношение се направиха облекчения, вие които сме най-изтължителни въ задълженията, които ни се наложиха съ договора за мира и съ конвенциитѣ, имаме всичкитѣ основания да очакваме въ това отношение най-малко едно олекчаване на атмосферата и откриването на разговори за намаляването на тѣзи тежести. Азъ твърдя и сега, че конвенцията, която се сключи отъ бившето правителство по отношение на репарационния дългъ е една конвенция, която е сключена по съображения чисто партийни, отколкото национални и държавни. Тази конвенция бѣ прибрзана заради туй, защото не можеше и не биваше българското правителство да предшествува въ уреждането на репарационния дългъ голѣмитѣ държави. Защото онова, което се създаваше и можеше да се създаде и което се създаде за голѣмитѣ държави, само по себе си щѣше да се отрази и върху нашата съдба. Правителството тогава отиде въ Нишъ, сключи конвенция и направи своето партийно дѣло и съ това време България. На всѣко правителство следъ него въ това отношение се налага да създаде нова спокойна атмосфера. При тѣзи условия, при които се намираме сега, при които се управлява днесъ България, това вие го виждате, г-да, е невъзможно да стане. Въ това отношение българското общество, българскиятъ Парламентъ трѣбва да направи нови жертви, но — азъ това съмъ казвалъ и другъ пътъ отъ това мѣсто — нужно е и правителството да направи своитѣ жертви. Всѣка една почната акция, каквато и да е тя, оправдана отъ историята, има своя край. Тѣзи, които правятъ тази акция иматъ задължението да си зададатъ въпроса: кога се приближава нейния край, да да я завършатъ и откриятъ скобата на мирното консолидиране на гражданския и политически животъ у насъ. Това е моето разбиране по това въпросъ. И азъ мисля, че само по този начинъ, съ създаването на връзки и приятелство въ странство, въ лицето на голѣмитѣ западни демокрации, вие ще можете да поправимъ грѣшката по отношение конвенцията за 550-тъ милиона златни франка, които ще трѣбва да се плащатъ ежегодно отъ нашето съкровище.

Но отъ друга страна, г-да, има други обстоятелства, които искамъ да изтъкна предъ васъ и които мисля, че сѣ неопровержими, защото се основаватъ на факти, до голѣма степенъ извършени отъ сегашното правителство. Има едно нѣщо, което днесъ се манифестира — че България е добъръ платецъ. То е най-фаталното споредъ моето разбиране. Отъ всѣкъде се подаватъ рѣце и на тѣзи рѣце, ако не имъ се сложи веднага нѣщо, обещава имъ се, че ще имъ се сложи. Азъ знамъ, че този, който е поставенъ въ положението на битъ, на заставенъ да слуша, положението му е много тежко и той трѣбва често да обещава. Но отъ друга страна азъ знамъ и друго едно нѣщо — че въ договоритѣ имаме изрични гаранции въ това отношение. Вие можемъ да плащаме, но само до толкова, доколкото нашитѣ платежни способности ни позволяватъ това. Къде се наложи, къде се изиска и какво се направи, за да се установятъ истинскитѣ размѣри на нашитѣ платежни способности, да се дойде до предѣла, до който можемъ да отидемъ. Защото до година, до трета година, съ автоматическото увеличение на анюитетитѣ по репарациитѣ вие ще бядѣте поставени въ едно много тежко положение. Къде е гаранцията, че ще можемъ да покрѣваме тѣзи голѣми задължения? Този, който управлява днесъ и който смѣта да си вземе шанката утре, трѣбва да мисли и за онѣзи, които ще дойдатъ следъ него, ако той е патриотъ и ако действително смѣта, че управлява не за себе си, а за нацията и поема отговорността за времето, презъ което е управлявалъ. Ето моята теза. Азъ не правя никакво партизанство, а заставамъ на

базата на изпълнение своя граждански дългъ, като поемаме това нѣщо.

И тукъ ние, ако искаме да манифестираме солидарностъ, сме тъкмо въ областта, където тя трѣбва да се манифестира. Тя се заключава въ правеното на жертви отъ едни и посмането на тежестъ отъ други. Но България е добъръ платецъ — който отъ където подаде рѣка България плаща! Това трѣбва да спре, г-да. Ама ще кажете: ние нѣмаме никакви възможности да се защитимъ срещу всичкото това изнудване, срещу всичката тази международна ексекрокерия, която се върши спрѣмо насъ. Не, г-да, азъ съмъ на друго мнение. Къде ми сж основанията? По отоманския дългъ, проектътъ е да ни задължатъ на 1 септемврий 1925 г. сж нѣкакви анонети отъ 106 хиляди лири турски, както това пише началника на държавнитѣ дългове г. Стояновъ въ последната книжка на списанието на Икономическото дружество. Когато се дебатираше този въпросъ въ Цариградъ, ние нѣмахме единъ представителъ, който да вземе венчки книжка отъ тукъ и да каже: г-да, ето какви сж платежнитѣ способности на българския народъ; ето какво сме вземали отъ отоманскитѣ територии, ето какво струватъ, ето какво сж дали и да се наложи една международна анкета, за да се видятъ тѣзи мѣстности и да се определи онази частъ отъ отоманския дългъ по Лозанската конвенция, която частъ съответствува на фактическото положение. Ние не сме длъжни и не можемъ да поемаме да плащаме отомански дългъ и за онѣзи територии, които днесъ не сж наши, напр. да поемаме частъ отъ задълженията на Турция за постройка на пристанище и желѣзници въ Мала-Азия, за постройка на пристанище въ Цариградъ и за работи, отъ които ние сега, наследниците въ Турция въ тѣзи малки части на територии, които вземахме следъ 1915 г., нѣмаме никакви ползи. Нищо не е останало отъ тѣзи пари, които сж взети и сж които сж обременени турското сѣрвише и турскитѣ финансии. Така щото въ това отношение азъ смѣтамъ, че пропускатъ, които направя българското правителство въ Цариградската конференция, като не биде представено, като не се наложи да биде изслушано въ лицето на единъ авторитетенъ човѣкъ отъ неговата сръба, който познава въпроситѣ, бѣ една грѣшка. И азъ мисля, че следъ фисакото, което претърпѣхме следъ Женевския протоколъ — още не знаемъ какво може да биде решението на арбитража по отоманския дългъ — ние можемъ сж решението на този арбитражъ да бждемъ изправени предъ свършени факти и да ни поставятъ въ положението на платецъ.

Но азъ искамъ да засегна и друго едно нѣщо. Въ бюджетта за държавнитѣ дългове има единъ параграфъ — § 22, дългъ къмъ компанията „Жонксонъ Салоникъ — Константинополь“. Това е много характерно: предвижда се 1 милионъ — миналата година се предвиде 1 милионъ за погашение на този дългъ. Ако говоримъ за право, това е неконституционно задължение, поето отъ правителството. Парламентарната комисиия, избрана отъ васъ, по контрола на държавнитѣ дългове своевременно ни занима съ този въпросъ и установи следующето. Компанията „Жонксонъ Салоникъ — Константинополь“ търси за насъ, за доверждане, за изхавване на нейната желѣзница Солунъ — Деде-Агачъ — Константинополь, една сума отъ около 20 милиона. Българското правителство противопостави своевременно — дълги преговори се водиха — своитѣ възражения, че то е намѣрило едно имущество, което принадлежи на турската държава, че го е използвало въ време на война, че е направило разширение и подобрене на тази желѣзница и я е предало въ много по изгодна за експлоатация форма, отколкото я е получило, следъ като неприятеля се оттегилъ отъ тѣзи територии презъ 1912/1913 г. Спорътъ се разширява, отива предъ съответния арбитраженъ съдъ въ Парижъ. Но явява се единъ посредникъ и заявява, че тази работа положително може да се уреди. Явяватъ се едни и други експертни комисиии, едни оставатъ на особени мнения, други не смѣятъ да кажатъ особенитѣ си мнения. Най-после сондирватъ и хората, които представляватъ българската държава въ Парижъ предъ арбитражния съдъ и тѣ, за да се отърватъ, казватъ: трѣбва да се дадатъ 18 1/2 милиона. Въпреки това българското правителство поема задължение за 20 милиона, съ лихва 5% — 7 1/2 милиона или всичко 27 1/2 милиона. Азъ считамъ, че въ това отношение българската държава не е била защитена. Защо? Защото и арбитражниятъ съдъ, по указанията на хората, които представляватъ България — както единиятъ, който е членъ, така и другиятъ, който е представител на българскитѣ кредитори и които знаятъ почвата — е билъ на мнение, че

максимумъ 18 1/2 милиона трѣбва да бждатъ платени. Азъ считамъ, че въ това отношение не сж били достатъчно защитени българскитѣ интереси. На какво законно основание се плащатъ тѣзи пари да компанията „Жонксонъ“? Конвенцията, която по тоя поводъ е била парафирана, не е била внесена въ Народното събрание за утвърждение. Въ такъвъ случай българската държава не е длъжна да плати дотогава, докогато българското Народное събрание не даде своята санкция. А какво се извършва, г-да? Ето какъ е беззаконно, нарушението на конституцията, по бюджетно-отпроекта за държавнитѣ дългове се предвижда милионъ. Миналата година се предвиде и днесъ се предвижда. На какво основание? На това основание, че парафираното съглашение се взема и се изпраща на арбитражния съдъ, който казва: понеже спорящитѣ страни сж съгласни, то решавамъ и пиша въ свой диспозитивъ тоято съглашение, което е постигнато между двете страни. И така трансформирана конвенцията между спорящитѣ страни се праца отъ тамъ като решение на арбитражния съдъ. Азъ питамъ: на какво основание е направено това? Кой е далъ право на българското правителство да поема даже по доброволно съгласие една такава тежестъ за българското държавно сѣрвише? Това не може да става безъ съгласието на Народното събрание. И заради туй, азъ бѣвахъ да се представи на Народното събрание за утвърждение тая конвенция, трансформирана по такъвъ начинъ въ едно решение на арбитражния съдъ, е едно не-правилно действие, е едно нахвърляне суверенитета и правата на Народното събрание. Азъ искамъ да довърша по този въпросъ.

Председателъ: Времето Ви изтече, г. Стояновъ.

Министъръ П. Тодоровъ: Нека свърши, понеже въпросътъ, който повдига, е доста важенъ, и азъ ще говоря по него.

П. Стояновъ (р): Г. г. народни представители! Въ допълнение на тая работа трѣбва да кажа още това, че поемаме изплащането на този дългъ по такъвъ начинъ, а било аргументирано отъ юрисконсулта на Министерството на финанситѣ. Той казва: „Юриспруденцията на държавния съдъ по този поводъ е, че безъ съгласието на Народното събрание никаква конвенция, която създава финансови тежести за сѣрвишето, не може да има сила, иначе има пълна министерска отговорност. Но — предвижда юрисконсултътъ — моето мнение е, че косвенно Народното събрание може да даде своето съгласие. Какъ ще го даде? Като предвижда ежегодно анонети въ бюджета на държавата“. Това, г-да, е антиконституционно! Ако така се манипулира съ нашитѣ международни задължения, ние по този начинъ действително ще манифестираме предъ цѣль свѣтъ, че сме добри платци и тая задълженията ни ежегодно ще растатъ все повече и повече.

Азъ ще спомена и за друго едно съглашение — за съглашението ни съ Сърбия. Смѣсената сръбско-българска комисиия тукъ фиксира едно задължение отъ 300 милиона лева, като предвиде изплащането отчасти да стане и въ натура, и определѣ въ какви цѣни максимумъ и минимумъ ще става това изплащане. Отъ комисиията по контрола на държавнитѣ дългове ние знаемъ, че въ заключителния протоколъ цифрата не е 300 милиона, а 305 милиона — прибавени сж още 5 милиона лева, за което съглашение Народното събрание не е дало съгласието си. Но ние знаемъ и друго. Всички знаемъ, че на нѣкой си Калмичъ сж дадени други 2 милиона лева и че Върховната смѣтна палата е отказала да визира платежната заповѣдь за тия 2 милиона лева. Подиръ това се намира другъ начинъ: даденъ е авансъ и платежната заповѣдь се визирира при другъ съставъ на Смѣтната палата, като нѣкои сж останали на особено мнение. Тѣй че, отъ 30 милиона лева, санкционирани отъ Народното събрание, въ заключителния протоколъ ставатъ 305 милиона лева, а по-подиръ се прибавятъ още 2 милиона лева.

Министъръ П. Тодоровъ: Къмъ това съглашение — ако позволите да попитамъ — казано ли е тѣзи и тѣзи суми. Понеже повдигате тия въпроси, азъ ще говоря по тѣхъ идущия път. Питамъ, казано ли е тѣзи и тѣзи суми допълнително за Калмичъ?

П. Стояновъ (р): Нищо нѣма за Калмичъ упоменато.

Министъръ П. Тодоровъ: Има нѣщо уговорено

П. Стояновъ (р): Въ протокола има допълнително 4—5 имена, вземанията на които, по настояването на сръбското правителство, допълнително, свърхъ уговореното от комисията, вие може да сте ги прибавили.

Министъръ П. Тодоровъ: Това е уговорено. Азъ не мога въ този моментъ да си спомня. Преговоритъ сж водени отъ г. Фаденхехтъ и ще бждатъ изложени предъ Парламента.

П. Стояновъ (р): Въ това отношение азъ съмъ абсолютно точенъ. — Не съмъ изчерпателенъ, защото нѣмамъ време, но имамъ точни данни, па и г. Владимиръ Поповъ може да потвърди това.

В. Поповъ (з): Това е точно така. Има 5—6 случая свърхъ 300-тѣ милиона. Случаятъ за Калмичъ е действителенъ, истински.

Министъръ П. Тодоровъ: Не помня. Имаше една клауза за допълнителни суми. Въ всеки случай тая работа ще бжде изложена.

В. Поповъ (з): Въз основа именно на това, Смѣтната палата откажа да визира платежната заповѣдъ.

П. Стояновъ (р): Като казвамъ това, г. г. народни представители, азъ имамъ предъ видъ и друго едно обстоятелство, че по отношение дълга, за който Гърция претендира отъ насъ, ние стоимъ въ извънредно благоприятно положение. Предъ Хагския международенъ съдъ, по поводъ искането на Гърция за ексorbitантни суми, чрезъ определеното отъ председателя на Швейцарската република г. Адоръ лице, г. Виоранъ, правителството, въ лицето на българското комисарство при репарационната комисия, постави на здрава база отказа си да плаща такива суми, като заяви, че то не дължи суми вънъ отъ определенитъ 2¼ милиарда златни франка по Ньойския договоръ. Гръцкото правителство отнесе въпроса претъ международния съдъ въ Хага. Какво му отговори международниятъ съдъ? Отговори му, че всички онѣзи, които сж подали заявления за претърпени отъ тѣхъ загуби, причинени отъ български и българскитъ войски въ окупиранитъ гръцки земи, действително сж претърпѣли загуби и има да се дължатъ репарации, но тѣзи суми сж дължими отъ глобалната сума 2¼ милиарда златни франка по Ньойския договоръ. Азъ поставямъ следния въпросъ — нека г. министърътъ на финанситъ и почитаемото правителство отговорятъ — ако така бѣше поставенъ въпросътъ и по отношение на Сърбия и не бѣхме получили съветитъ на единъ дипломатъ, веднага следъ 9 юний да се водятъ преговори съ Сърбия, нѣмаше ли да дойдемъ до сжщитъ резултати, до които дойдохме съ Гърция, и по отношение на Сърбия? Азъ твърдя, г-да, и имамъ тая вѣра — ще дойде време, ще изнесемъ доказателства — ние можехме да бждемъ спасени отъ тая ексorbitантна сума отъ 300 милиона лева, която въ заключителния протоколъ се увеличи съ още 7 милиона лева.

Министъръ П. Тодоровъ: Ще приказваме по този въпросъ.

П. Стояновъ (р): Ако по отношение на Гърция — най-настойчивата, най-добре поставената въ Европа държава съ своитъ връзки, която така особено ликвидира съ своитъ задължения, почти само преди нещѣни шестъ месеца — можа да се постъпи така отъ единъ международенъ съдъ, защо да не бжде направено сжщото и по отношение на Сърбия, на която титулътъ, основанието за търсене на репарации е сжщото?

Д. Тодоровъ (д. сг): Г. професоре! Това мнение изкажете ли нѣкъде преди две години? Сега е много късно.

Министъръ П. Тодоровъ: Нѣма значение, г. Тодоровъ.

С. Костурновъ (р): Отде знаемъ какво е правило правителството?

Д. Тодоровъ (д. сг): Не бѣше тайна, че се водятъ преговори.

П. Стояновъ (р): За Гърция не бѣше известно. По тия въпроси никога Народното събрание и обществото не е информирано достатъчно отъ правителството. И азъ пакъ

ще отворя една малка скоба. Въ всички тия случаи партизанството е свършено излишно. И ако трѣбва да има нѣкога солидарност на всички почтени граждани, то е именно въ тия случаи. Днесъ войната не е съ оръжия, тя е за репарации, за пари, за плащане. И ако действително война се води, мобилизирайте всички положителни сили въ тая страна, а недейте бърза да правите ангажменти. Защото она дипломатъ, който следъ 9 юний ви даде този умъ, той е причина да плащаме тия 300 милиона лева.

Министъръ П. Тодоровъ: Това съвсемъ не е вѣрно. Нали поставяте въпроса, ще говоримъ по него. Недейте прави такива алюзии.

С. Василевъ (д. сг): Кажете кой е този дипломатъ?

П. Стояновъ (р): Завършвамъ, почитаеми г-да, съ следующето указание: формално законопроектътъ за бюджета — азъ мисля, че това е единъ въпросъ, предъ който ние сме длъжни да се спремъ — се отличава много сжщественно отъ минало-годишния и отъ традицията у насъ. Вѣрно е, че вече спира законодателственането съ бюджета — една традиция, съ която ние завършихме миналата година. Това е вѣрностъ на агажментитъ, почти миналата година, вѣрностъ, която азъ приветствувамъ. Но азъ сжщевременно трѣбва да кажа, че въ това отношение се правятъ отклонения въ друга една посока, което може да е много по-опасно, отколкото законодателственането чрезъ бюджета. И азъ обръщамъ вашето внимание специално на точки 14 и 15 отъ чл. 1 на закона за бюджета на държавата, където се предвиждатъ 30 милиона лева за поддържане и насърчение на професионалното образование и 20 милиона лева за закупуване плугове и раздаването имъ на земеделското население на по-евтини цени. Какво търсятъ тия пера тукъ, какво означава всичко това? Това означава, че държавата ще купува плугове, ще ги продава на по-евтина цена, ще върши благотворителностъ. Разбирамъ това да се отнесе въ Министерството на земледѣлието и да се каже на кои лица, защото тѣ сж въ такова и такова състояние, да имъ се даватъ на такива и такива цени плугове, но българската държава да се занимава съ доставка на плугове, тогава Земледѣлската банка, Общиятъ съюзъ на кооперациитъ какво ще трѣбва да правятъ? Това, ако не е демагогия, г-да, е безсмислица.

Нѣкой отъ сговориститъ: Тѣ не сж доставили нито единъ плугъ.

П. Стояновъ (р): Тукъ не е въпросъ за доставка на плугове, а за законната форма. Да кажете, че държавата трѣбва да насърчава нашитъ стопанства, това не подлежи на никакво съмнение. Кой го отрича? Но за това има Българска земеделска банка, която има връзки отъ създаването си досега съ най-добритъ фирми въ странство и доставя най-добритъ плугове. Има Общъ съюзъ на кооперациитъ, има Съюзъ на популярнитъ банки, и тѣ ще доставятъ. Защо да се занимава държавата съ доставка на плугове? Какви плугове ще доставя, за какви цели, откъде, кой ще ги пласира, чрезъ кои чиновници, на кого? Дайте тия пари на Земледѣлската банка, да се засилятъ нейнитъ средства, за да може тя да купува. Ако трѣбва да се дадатъ на Общия съюзъ на кооперациитъ, дайте му ги: той си има свои връзки, свои канали, чрезъ кооперациитъ и чрезъ фирмитъ.

Т. Кожухаровъ (д. сг): Сигурно пакъ тѣй ще стане — банката ще ги доставя.

П. Стояновъ (р): Ама даването на оборотни суми, това не сж разходи, г-да. Азъ говоря за оборотни суми. Тукъ се предвижда да се дадатъ пари, за да се продаватъ на евтини цени плугове на населението; тѣ ще се купятъ вѣроятно много по-скъпи, и тази сума отъ 30 милиона лева вѣроятно е разликата между покушната и продажната цена.

Министъръ П. Тодоровъ: Въ бюджетарната комисия това нещо ще отиде къмъ Министерството на земледѣлието и тамъ ще бжде използвано тѣй, както се използва кредитътъ за покупка на семена, които се раздаватъ на земеделското население, както се използва и кредитътъ за покупка на разплоденъ добитъкъ и т. н. Писанъ е тукъ по технически причини. Сжщото е и съ кредита за професионалното образование.

П. Стояновъ (р): Кредитъ за професионалното образование! И тукъ сжщата глѣшка — това е глобаленъ кредитъ. За кое професионално образование; за кои професионални училища?

Министъръ П. Тодоровъ: Ще се опредѣли въ бюджетарната комисија.

П. Стояновъ (р): Има специаленъ бюджетъ на Министерството на търговията, промишлеността и труда и тамъ ще се предвиди на това училище такъвъ кредитъ, но онова — такъвъ, на еди кой си чиновникъ, за да открие курсове презъ зимата, еди какъвъ си кредитъ, както е правено досега. А тукъ да се предвижда единъ глобаленъ кредитъ, това значи, г-да, правителството да даде на едно училище 1 милионъ лева, на друго 5 стотинки, на трето 2 милиона лева и т. н., и да се избегне преглеждането на работата по разпредѣлването на кредита за професионалнитѣ училища, а може би и одобрението му отъ Народното събрание. Така предвидениятъ глобаленъ кредитъ означаваше екзекутиране на Камарата, това значи съкратяване на нейнитѣ прерогативи и задължения. Въ правно отношение това е единъ опасенъ прецедентъ, който не бива да бъде създаванъ.

Най-после азъ искамъ да кажа нѣколко думи и за подобрене положението на държавнитѣ служители. Азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че предвидянето на този глобаленъ кредитъ отъ 300 милиона лева, който може евентуално да бъде увеличенъ на 400 милиона лева, е сжщо така съкращаване привилегиитѣ на Народното събрание. Ако трѣбва да се направи нѣщо положително въ това отношение, правителството трѣбва да излѣзе съ своя програма. Комисиятъ работиха много, тѣ препоръчаватъ на правителството единъ планъ. Ще го приеме ли правителството или не, ще допусне ли едно частично реализиране на тоя планъ или ще ни предложи другъ, това е чисто негово право, тамъ то е абсолютно компетентно, но то не може — безъ да поема ангажментъ какъ ще се разхвърлятъ тѣзи пари по параграфи — да иска да му се даде единъ глобаленъ кредитъ отъ 300 милиона, евентуално 400 милиона лева и само Министерскиятъ съветъ да го разпредѣля. Ние се противопоставяме решително противъ такъвъ начинъ на законодателствуване. Това е създаване на една привилегия на изпълнителната властъ въ областта на финанситѣ, а тъкмо въ областта на финанситѣ, въ разходването на държавнитѣ средства никога не може да ѝ се даватъ каквито и да е пълномощия. Правителството действува въ тѣснитѣ рамки на отдѣлнитѣ параграфи, които, колкото повече създава Парламентътъ своитѣ права, сж толкова повече многобройни, толкова е по-голяма специализацията на отдѣлнитѣ кредити.

Г. Нешковъ (д. ср): Г. Стояновъ може да продължи речта си и другъ пътъ, когато имаме заседание. Ние го слушаме съ голѣмо внимание, но сега времето минава, а не сме гласували продължението на заседанието следъ 8 часа.

П. Стояновъ (р): Имайки предъ видъ всичко това, ние смѣтаме, че бюджетопроектътъ не държи никаква връзка съ фактическото положение, въ което се намира нашето народно стопанство, че той дава своитѣ цифри за смѣтка на крайното напрежение на платежеспособността на нацията, че той, съ своето увеличение, още повече засилва тежеститѣ на народното стопанство въ лицето на данъко-

платеца. Ние ви заявяваме, че нѣма да гласуваме бюджетопроекта, не заради това, че искаме да оставимъ държавата безъ кредити, но затова, че въ тоя бюджетопроектъ се предвиждатъ кредити съвършено неправилно. Това е нашето отношение къмъ бюджетопроекта.

Азъ трѣбваше да ви кажа и нѣщо повече — по-подробно по това ще се спремъ другъ пътъ.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Ако другъ бѣше министъръ на финанситѣ, другояче щѣхте да гледате на нѣщата.

П. Стояновъ (р): че ние сме противъ изчерпване платежеспособността на населението. Ние обвиняваме правителството и специално управлението на г. министра на финанситѣ, че то действува антиконституционно въ това отношение. На стр. 15, г-да, . . .

Председателъ: Моля, завършете, г. Стояновъ.

П. Стояновъ (р): Завършвамъ. . . отъ предложението за одобрение постановления на Министерския съветъ и наредби на Министерството на финанситѣ, се иска одобрението постановленията на Министерския съветъ отъ 1 октомврий 1924 г. — само 20 дена преди откриването на сесията — протоколъ № 77, съ което се измѣнява статия 528 отъ митническата тарифа. Защо? — За да се позволи на една чужда фирма да достави 1.500 вагонетки на мина „Перникъ“ и за да се заобиколи по-евтината оферта на едно наше, тукашно, мѣстно индустриално заведение.

Министъръ П. Тодоровъ: Това не е било.

П. Стояновъ (р): Това го прави министърътъ на финанситѣ, одобрява го Министерския съветъ, нарушавайки елементарнитѣ правила, постановени въ чл. 47 и 48 отъ конституцията — никакви измѣнения на фискални закони не могатъ да бъдатъ извършвани, освенъ по реда, указанъ въ чл. 48 — съ съгласието на Народното събрание. Такъвъ е случаятъ съ доставката на тѣзи 1.500 вагонетки, за които е издадено това постановление, за да се избѣгне митото, което трѣбва да се плати и за да се даде доставката на една чуждестранна фирма. Коя е тази фирма, азъ не знамъ, но въ подробности ще се занимаваме другъ пътъ.

И повече всичкитѣ тѣзи кредити, предвидени въ бюджетопроекта, носятъ отражение на незаконностъ и нецелесобразностъ, ние заявяваме, че нѣма да гласуваме бюджетопроекта, за да изкажемъ своето недовѣрие къмъ дневното правителство. (Ржкоплѣскания отъ радикалитѣ).

Председателъ: Г. г. народни представители! Председателството предлага за утре сжщия дневенъ редъ, като се поставя като първа точка докладъ на прошегарната комисија, а следъ първото четене на законопроекта за Държавната печатница се поставя първо четене законопроекта за измѣнение на закона за увеличение въ десеторенъ размѣръ наема на имоти на обществени учреждения.

Моля онѣзи отъ васъ, които приематъ така предложени дневенъ редъ, да вдигнатъ ржка. Болшинство, Събранието приема.

Вдигамъ заседанието.

(Вдигнато въ 20 ч. 25 м.)

Председателъ: **Д-ръ Т. КУЛЕВЪ.**

Секретаръ: **ИВ. ХРЕЛОПАНОВЪ.**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ.**

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.		Стр.
Отпуски, разрешени на народните представители: Стефанъ Бояджиевъ, Господинъ Терзиевъ, Никола Кемилевъ, Петко Найденовъ, Станчо Стояновъ и Христо Баевъ	1405	свика на 29 мартъ н. г. събрание отъ името на Българския земеделски народенъ съюзъ, за да даде отчетъ като народенъ представител (Съобщение)	1405
Питане отъ народния представител Иванъ Черневъ къмъ министра на вътрешните работи и народното здраве относително забраняването му отъ страна на полицията въ гр. Варна да		Законопроектъ за бюджета на държавата за 1925—1926 финансова година. (Първо четене — продължение разсъзванията)	1405
		Дневенъ редъ за следующето заседание	1429